

โครงการจัดการทรัพยากรเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืนของจังหวัดน่าน

การศึกษาการพัฒนาโดยปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง
การประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการสร้างสรรค์สิ่งแวดล้อมทางกายภาพ
ของจังหวัดน่าน

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
กุมภาพันธ์ 2551

โครงการจัดการทรัพยากรเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืนของจังหวัดน่าน

การศึกษาการพัฒนาโดยปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

การประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการสร้างสรรค์สิ่งแวดล้อมทางกายภาพของจังหวัดน่าน

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

คณะผู้วิจัย

รองศาสตราจารย์ ดร.วีระ สัจกุล

ที่ปรึกษา

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.นพนนท์ ตาปนานนท์

หัวหน้าโครงการ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.พงศ์ศักดิ์ วัฒนสินธุ์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.พงษ์พันธุ์ อนันตวรณิชัย

อาจารย์ ดร.วันชัย มงคลประดิษฐ์

ผู้ช่วยวิจัย

นายบรมศักดิ์ กลั่นเรืองแสง

นายภาณุมาศ คำกำเพชร

เลขหมู่

เลขทะเบียน 014423

วัน, เดือน, ปี 22 ก.พ. 53

สารบัญ

	หน้า
1. บทนำ	1
1.1 หลักการและเหตุผล	1
1.2 วัตถุประสงค์	2
1.3 ขั้นตอนการดำเนินการ	2
2. ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง	4
3. จังหวัดน่าน	7
3.1 ขนาดที่ตั้ง	7
3.2 ลักษณะภูมิประเทศ	7
3.3 ลักษณะภูมิอากาศ	7
3.4 การปกครองและประชากร	8
3.5 ทรัพยากรธรรมชาติ	15
3.6 สภาพทางเศรษฐกิจ	16
4. ประวัติการตั้งถิ่นฐาน	20
4.1 สมัยก่อนประวัติศาสตร์	20
4.2 สมัยประวัติศาสตร์	21
5. กลุ่มคนและชาติพันธุ์	27
5.1 ไทลื้อ	27
5.2 เมี่ยน หรือเย้า	34
5.3 ลัวะ ละว้า	36
5.4 ขมุ ข่า ลาวเทิง	38
6. การสำรวจและจัดเก็บข้อมูล	42
6.1 หมู่บ้านปางสา	43
6.2 หมู่บ้านคอนมูล	51
6.3 หมู่บ้านต้นฮ้าง	62

	หน้า
7. การวิเคราะห์ภูมิปัญญาท้องถิ่นตามกรอบปัจจัยพื้นฐาน	71
7.1 ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับอาหาร	71
7.2 ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับเครื่องนุ่งห่ม	74
7.3 ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับที่อยู่อาศัย	74
7.4 ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับยารักษาโรค	74
8. ผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ท้องถิ่น	76
8.1 ลักษณะทางภูมิลักษณะ	76
8.2 พืชพรรณ	76
8.3 น้ำ	77
8.4 สัตว์ในพื้นที่	77
8.5 สิ่งก่อสร้าง	78
8.6 วัสดุ	78
8.7 พื้นที่ว่าง	78
8.8 ระบบการสัญจร	79
8.9 ปัจจัยทางสังคม	80
9. ระดับของความพอเพียง	82
9.1 ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับอาหาร	82
9.2 ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับเครื่องนุ่งห่ม	86
9.3 ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับที่อยู่อาศัย	86
9.4 ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับยารักษาโรค	87
10. สรุปผลการศึกษา	88
เอกสารอ้างอิง	94

1. บทนำ

1.1 หลักการและเหตุผล

จากการประเมินผลการพัฒนาของประเทศในช่วง 4 ทศวรรษที่ผ่านมาชี้ให้เห็นอย่างชัดเจนถึงการพัฒนาที่ประสบความสำเร็จในเชิงปริมาณ แต่ขาดสมดุลด้านคุณภาพ ก่อให้เกิดสภาพความเหลื่อมล้ำของการกระจายรายได้ ความยากจน และความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่รุนแรงขึ้น นอกจากนี้ความอ่อนแอของสังคมไทยที่ตกอยู่ในกระแสวัตถุนิยมได้ก่อให้เกิดปัญหาทางศีลธรรมและปัญหาสังคมมากขึ้นด้วย แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545-2549) และฉบับที่ 10 (พ.ศ. 2550-2554) จึงได้อัญเชิญแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงตามพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมาเป็นปรัชญานำทางในการพัฒนาและบริหารประเทศไทย โดยยึดหลักทางสายกลางเพื่อให้รอดพ้นจากวิกฤต สามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคง และนำไปสู่การพัฒนาที่สมดุล มีคุณภาพและยั่งยืนภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์และสถานการณ์เปลี่ยนแปลงต่าง ๆ

การพัฒนาประเทศไทยโดยมุ่งเน้นการเติบโตทางเศรษฐกิจหรือมูลค่าผลิตภัณฑ์รวมของประเทศ (GDP) หรือของจังหวัด (GPP) ได้ก่อให้เกิดปัญหาทั้งทางด้านสังคมและสิ่งแวดล้อม จังหวัดน่านเป็นจังหวัดที่มีอัตราการเติบโตทางเศรษฐกิจและมูลค่าผลิตภัณฑ์รวมต่อประชากรในระดับต่ำที่สุดจังหวัดหนึ่งของภาคเหนือ แต่เนื่องจากจังหวัดน่านเป็นจังหวัดที่มีความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ และยังเป็นแหล่งศิลปวัฒนธรรมอันเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีคุณค่าซึ่งได้สั่งสมและสืบทอดกันมาโดยตลอดเป็นเวลายาวนาน การศึกษาการพัฒนาจังหวัดน่านโดยปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง จะเป็นการศึกษาเพื่อให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้าสู่กระบวนการเรียนรู้และการพัฒนาอย่างเป็นระบบ และด้วยเงื่อนไขทางด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของจังหวัดน่านตลอดจนความจำเป็นต่อการตอบรับกระแสการพัฒนาในยุคโลกาภิวัตน์ การศึกษาการพัฒนาจังหวัดน่านโดยปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงจึงอาจเป็นต้นแบบแก่การพัฒนาจังหวัดอื่น ๆ หรือการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศอย่างเหมาะสมและยั่งยืนต่อไป

เพื่อให้การศึกษาการพัฒนาจังหวัดน่านโดยปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงสามารถนำมาซึ่งความรู้ความเข้าใจอย่างเป็นรูปธรรม คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์

มหาวิทยาลัย จึงได้กำหนดขอบเขตการศึกษาที่มุ่งเน้นถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นในการสร้างสรรค์
สิ่งแวดล้อมทางกายภาพในทุกระดับทั้งในด้านการตั้งถิ่นฐาน การออกแบบทางสถาปัตยกรรม ภูมิ
สถาปัตยกรรม และการออกแบบผลิตภัณฑ์ โดยการบูรณาการกับการศึกษาวิเคราะห์ทางด้าน
เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม ตลอดจนสภาพทางธรรมชาติซึ่งรวมถึงทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม
ของจังหวัดน่านและอนุภูมิภาคไทย-ลาว

1.2 วัตถุประสงค์

1. เพื่อแสวงหาภูมิปัญญาท้องถิ่นในการสร้างสรรค์สิ่งแวดล้อมทางกายภาพที่
สนองต่อสภาพทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของจังหวัดน่าน
2. เพื่อศึกษาวิเคราะห์พื้นฐานความคิดของภูมิปัญญาท้องถิ่นและวิธีการในการ
สร้างสรรค์สิ่งแวดล้อมทางกายภาพของจังหวัดน่าน
3. เพื่อพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นให้สามารถตอบรับกับเงื่อนไขและวิถีชีวิตของ
สังคมไทยในปัจจุบัน และกระแสการเปลี่ยนแปลงในยุคโลกาภิวัตน์
4. เพื่อประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการสร้างสรรค์สิ่งแวดล้อมทางกายภาพ เพื่อ
พัฒนาจังหวัดน่านโดยปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

1.3 ขั้นตอนการดำเนินการ

1. การรวบรวมและทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับแนวความคิดในการพัฒนาและ
ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการสร้างสรรค์สิ่งแวดล้อมทางกายภาพของจังหวัดน่านและอนุภูมิภาคไทย-
ลาว
2. การเก็บรวบรวมข้อมูล การสำรวจภาคสนาม และการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิระดับ
ท้องถิ่นในจังหวัดน่าน
3. การกำหนดประเด็นการศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นในการสร้างสรรค์สิ่งแวดล้อมทาง
กายภาพของจังหวัดน่าน และอนุภูมิภาคไทย-ลาว
4. การศึกษาวิเคราะห์หลักการแนวความคิดและวิธีการสร้างสรรค์สิ่งแวดล้อมทาง
กายภาพโดยภูมิปัญญาท้องถิ่นของจังหวัดน่าน และอนุภาคไทย-ลาว
5. การศึกษาการพัฒนาและประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการสร้างสรรค์
สิ่งแวดล้อมทางกายภาพเพื่อการพัฒนาจังหวัดน่านโดยปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

6. การเผยแพร่องค์ความรู้ และการกำหนดแนวทางการดำเนินการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการสร้างสรรค์สิ่งแวดล้อมทางกายภาพเพื่อการพัฒนาจังหวัดน่านโดยปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

7. การติดตามประเมินผลและสร้างเสริมการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการสร้างสรรค์สิ่งแวดล้อมทางกายภาพเพื่อการพัฒนาจังหวัดน่านโดยปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงอย่างยั่งยืน

2. ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระบรมราโชวาทในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ในวันที่ 10 กรกฎาคม 2517 ซึ่งมีข้อความดังนี้

“การพัฒนาประเทศจำเป็นต้องทำตามลำดับขั้นตอน ต้องสร้างพื้นฐานคือความพอมี พอกิน พอใช้ของประชาชนส่วนใหญ่เป็นเบื้องต้นก่อน เมื่อได้พื้นฐานมั่นคงพร้อมพอควรและปฏิบัติได้แล้ว จึงค่อยสร้างค่อยเสริมความเจริญและฐานะเศรษฐกิจขั้นที่สูงขึ้นโดยลำดับต่อไป”

และในพระบรมราโชวาทเศรษฐกิจพออยู่พอกิน ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำรัสแก่ผู้เข้าเฝ้าฯ ถวายพระพรชัยมงคลเนื่องในวโรกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษาในวันที่ 4 ธันวาคม 2517 โดยมีข้อความดังต่อไปนี้

“คนอื่นจะว่าอย่างไรก็ช่างเขา จะว่าเมืองไทยล้าสมัยว่าเมืองไทยเชย ว่าเมืองไทยไม่มีสิ่งที่ดีสมัยใหม่ แต่เราอยู่พอมีพอกิน และขอให้ทุกคนมีความปรารถนาที่จะให้เมืองไทยพออยู่พอกิน มีความสงบ และทำงานตั้งจิตอธิษฐานที่จะให้เมืองไทยอยู่พอกิน ไม่ใช่จะรุ่งเรืองอย่างยอด แต่ว่ามีความพออยู่พอกิน มีความสงบ เปรียบเทียบกับประเทศอื่น ๆ ถ้าเรารักษาความพออยู่พอกินนี้ได้ เราก็จะยอดยิ่งยวดได้ ประเทศต่าง ๆ ในโลกนี้ กำลังตก กำลังแย่ กำลังยุ่ง เพราะแสวงหาความยิ่งยวด ทั้งในอำนาจ ทั้งในความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจ ทางอุตสาหกรรม ทางลัทธิ ฉะนั้น ถ้าทุกท่านซึ่งถือว่าเป็นผู้มีความคิดและมีอิทธิพลมีหวังที่จะทำให้ผู้อื่นซึ่งมีความคิดเห็นเหมือนกัน ช่วยกันรักษาส่วนรวมให้อยู่ดีกินดีพอสมควร ขออย่าพอควร พออยู่พอกิน มีความสงบ ไม่ให้คนอื่นมาแย่งคุณสมบัตินี้จากเราไปได้ ก็จะเป็นของขวัญวันเกิดที่ถาวรที่จะมีคุณค่าอยู่ตลอดกาล”

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระบรมราชโองการเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงแก่ผู้
เข้าเฝ้าฯ ถวายพระพรเนื่องในวโรกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษาในวันที่ 4 ธันวาคม 2540 ดังมี
ข้อความดังนี้

“เศรษฐกิจแบบค้าขายภาษาฝรั่งเขาเรียกว่า Trade Economy ไม่ใช่แบบ
พอเพียงซึ่งฝรั่งเรียกว่า Self-Sufficient Economy ถ้าเราทำแบบที่ไทยทำ
ไทยได้ คือเศรษฐกิจแบบพอเพียงกับตัวเราก็อยู่ได้ไม่ต้องเดือดร้อน
ถ้าเราสามารถที่จะเปลี่ยนแปลงให้กลับเป็นเศรษฐกิจแบบพอเพียงไม่ต้อง
ทั้งหมด แม้จะไม่ถึงครึ่ง อาจจะมีเศษหนึ่งส่วนสี่ก็จะสามารถที่จะอยู่ได้การ
แก้ไขจะต้องใช้เวลาไม่ใช่ง่าย ๆ โดยมากคนก็ใจร้อนเพราะเดือดร้อน แต่ว่า
ถ้าทำตั้งแต่เดี๋ยวนี้ก็จะสามารถที่จะแก้ไขได้ การจะเป็นเช่นนั้นมันไม่
สำคัญ สำคัญอยู่ที่เราพออยู่พอกินและมีเศรษฐกิจการเป็นอยู่แบบ
พอมีพอกิน แบบพอมีพอกินหมายความว่าอุ้มชูตัวเองได้ ให้มีพอเพียงกับ
ตนเอง”

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545-2549) ได้ัญญเชิญแนว
ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงตามพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว โดยสำนักงาน
คณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติได้เชิญผู้ทรงคุณวุฒิในทางเศรษฐกิจและ
สาขาอื่น ๆ มาร่วมกันประมวลและกลั่นกรองจากพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
เรื่องเศรษฐกิจพอเพียง และขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตนำไปเผยแพร่ซึ่งทรงพระกรุณา
ปรับปรุงแก้ไขพระราชทานและทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาตตามที่
ขอพระมหากรุณาธิคุณรูปเป็นความหมายดังนี้

“เศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาชี้ถึงแนวการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของ
ประชาชนในทุกกระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัวระดับชุมชนจนถึงระดับรัฐ ทั้ง
ในการพัฒนาและบริหารประเทศให้ดำเนินไปในทางสายกลาง โดยเฉพาะ
การพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์ ความพอเพียง
หมายถึงความพอประมาณ ความมีเหตุผลรวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมี
ระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควรต่อการมีผลกระทบใด ๆ อันเกิดจากการ

เปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน ทั้งนี้จะต้องอาศัยความรู้ ความรอบคอบและความระมัดระวังอย่างยิ่งในการนำวิชาการต่าง ๆ มาใช้ในการวางแผนและการดำเนินการทุกขั้นตอน และขณะเดียวกันจะต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎี และนักธุรกิจในทุกระดับให้มีสำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต และให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติปัญญา และความรอบคอบ เพื่อให้สมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและกว้างขวางทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี”

ในระยะของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 (พ.ศ.2550-2554) ในปัจจุบัน ประเทศไทยยังคงต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญในหลายบริบท ทั้งที่เป็นโอกาสและข้อจำกัดต่อการพัฒนาประเทศ จึงต้องมีการเตรียมความพร้อมของคนและระบบให้สามารถปรับตัวพร้อมกับการเปลี่ยนแปลงในอนาคต และแสวงหาประโยชน์อย่างรู้เท่าทันโลกาภิวัตน์ และสร้างภูมิคุ้มกันให้กับทุกภาคส่วนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงอย่างสืบเนื่องต่อไป

3. จังหวัดน่าน

3.1 ขนาดและที่ตั้ง

จังหวัดน่านตั้งอยู่บริเวณเส้นรุ้งที่ 18 องศา 46 ลิปดา 30 พิลิปดาเหนือ และเส้นแวงที่ 100 องศา 46 ลิปดา 44 พิลิปดาตะวันออก มีพื้นที่ 11,472.072 ตารางกิโลเมตร หรือ 7,170,045 ไร่และมีอาณาเขตติดต่อกับประเทศและจังหวัดใกล้เคียง คือ

ทิศเหนือ	ติดต่อกับสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว
ทิศใต้	ติดต่อกับจังหวัดอุตรดิตถ์ และจังหวัดแพร่
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับจังหวัดพะเยา

3.2 ลักษณะภูมิประเทศ

จังหวัดน่านมีทิวเขาหลวงพระบางและทิวเขาผีปันน้ำซึ่งเป็นทิวเขาหินแกรนิตที่มีความสูง 600-1,200 เมตรเหนือระดับน้ำทะเลทอดผ่านทั่วจังหวัด พื้นที่ของจังหวัดโดยทั่วไปจึงมีสภาพเป็นลูกคลื่นลอนชันเกิน 30 องศา ประมาณร้อยละ 85 ของพื้นที่จังหวัด ส่วนลูกคลื่นลอนลาดตามลุ่มแม่น้ำจะเป็นที่ราบแคบๆ ระหว่างหุบเขาตามแนวยาวของลุ่มน้ำน่าน สา วัว ปัว และกอน

3.3 ลักษณะภูมิอากาศ

ลักษณะภูมิอากาศของจังหวัดน่านมีความแตกต่างเป็น 3 ฤดูคือ

ฤดูร้อน อยู่ในช่วงเดือนมีนาคมถึงเดือนพฤษภาคม ซึ่งมีอากาศร้อนและแห้งแล้ง โดยในเดือนเมษายนจะมีอุณหภูมิโดยเฉลี่ยประมาณ 40 องศาเซลเซียส

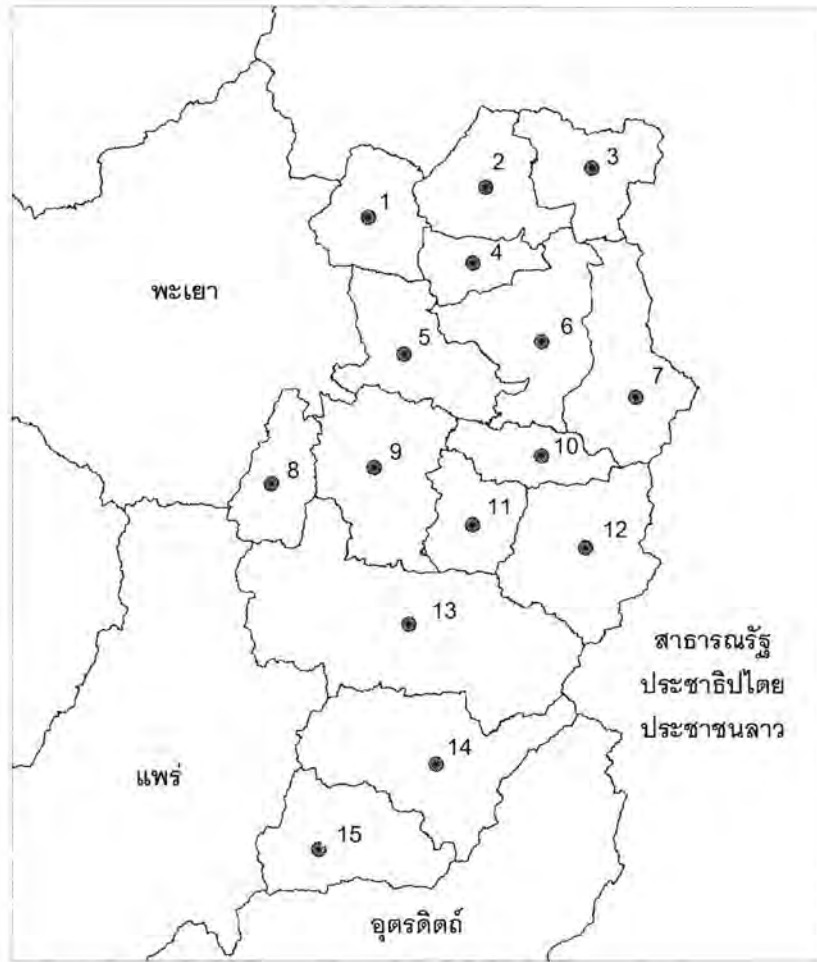
ฤดูฝน เริ่มตั้งแต่เดือนพฤษภาคมถึงเดือนตุลาคม มีฝนตกประมาณ 130 วัน และมีปริมาณน้ำฝนที่วัดได้ทั้งปีประมาณ 1,500 มิลลิเมตร

ฤดูหนาว อยู่ในช่วงเดือนพฤศจิกายนถึงเดือนกุมภาพันธ์ ซึ่งมีสภาพอากาศหนาวเย็นมากมีอุณหภูมิต่ำสุดประมาณ 10 องศาเซลเซียส

3.4 การปกครองและประชากร

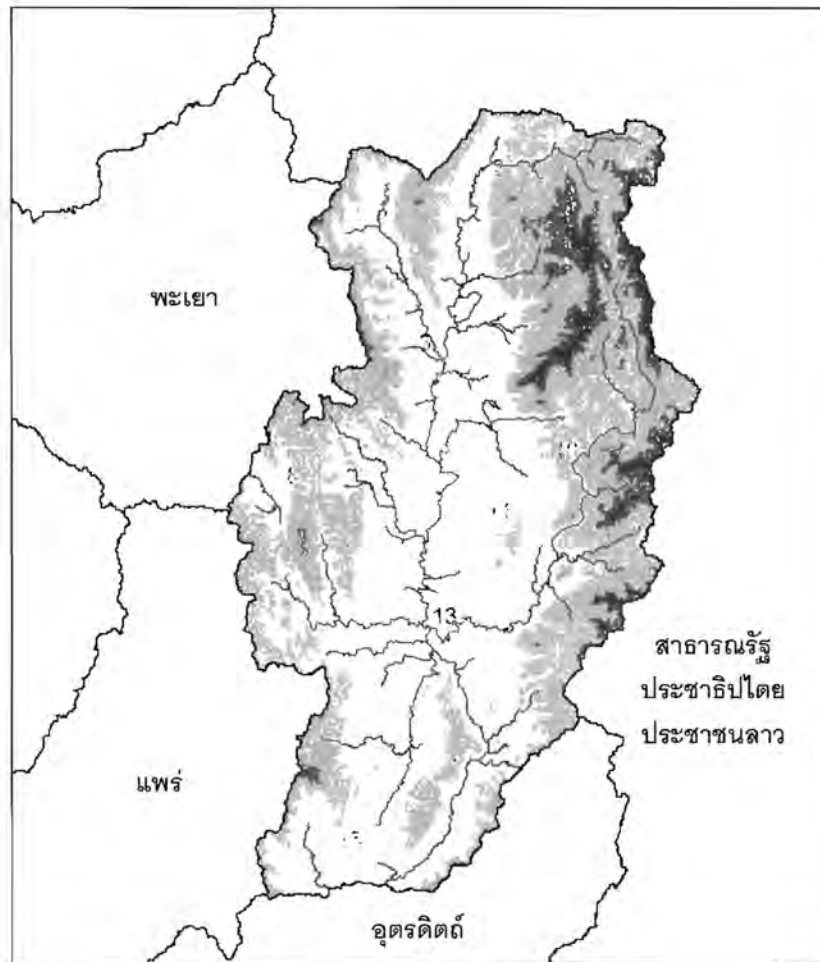
จังหวัดน่านแบ่งการปกครองส่วนภูมิภาคเป็น 14 อำเภอ 1 กิ่งอำเภอ 99 ตำบล 885 หมู่บ้าน

การปกครองส่วนท้องถิ่นประกอบด้วย องค์การบริหารส่วนจังหวัด 1 แห่ง เทศบาลเมือง 1 แห่ง เทศบาลตำบล 7 แห่ง และองค์การบริหารส่วนตำบล 92 แห่ง

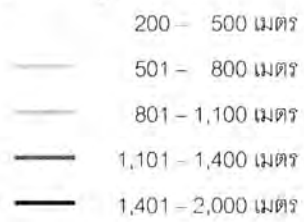

1 อำเภอสองแคว	9 อำเภอเมืองน่าน
2 อำเภอทุ่งช้าง	10 อำเภอสันติสุข
3 อำเภอเฉลิมพระเกียรติ	11 กิ่งอำเภอภูเพียง
4 อำเภอเชียงกลาง	12 อำเภอแม่จรม
5 อำเภอท่าวังผา	13 อำเภอเวียงสา
6 อำเภอปัว	14 อำเภอนาน้อย
7 อำเภอป่อเกลือ	15 อำเภอนาหมื่น
8 อำเภอบ้านหลวง	

แผนที่ 3-1 เขตการปกครอง จังหวัดน่าน

เส้นชั้นความสูง

แผนที่ 3-2 สภาพภูมิประเทศ จังหวัดน่าน

ในปี พ.ศ.2550 จังหวัดน่านมีจำนวนประชากรทั้งสิ้น 477,381 คน เป็นชาย 240,800 คน (50.44%) หญิง 236,581 (49.56%) ในเขตเทศบาลมีประชากรจำนวนทั้งสิ้น 58,948 คน (12.35%) และนอกเขตเทศบาลมีประชากรจำนวนทั้งสิ้น 388,433 คน (87.65%)

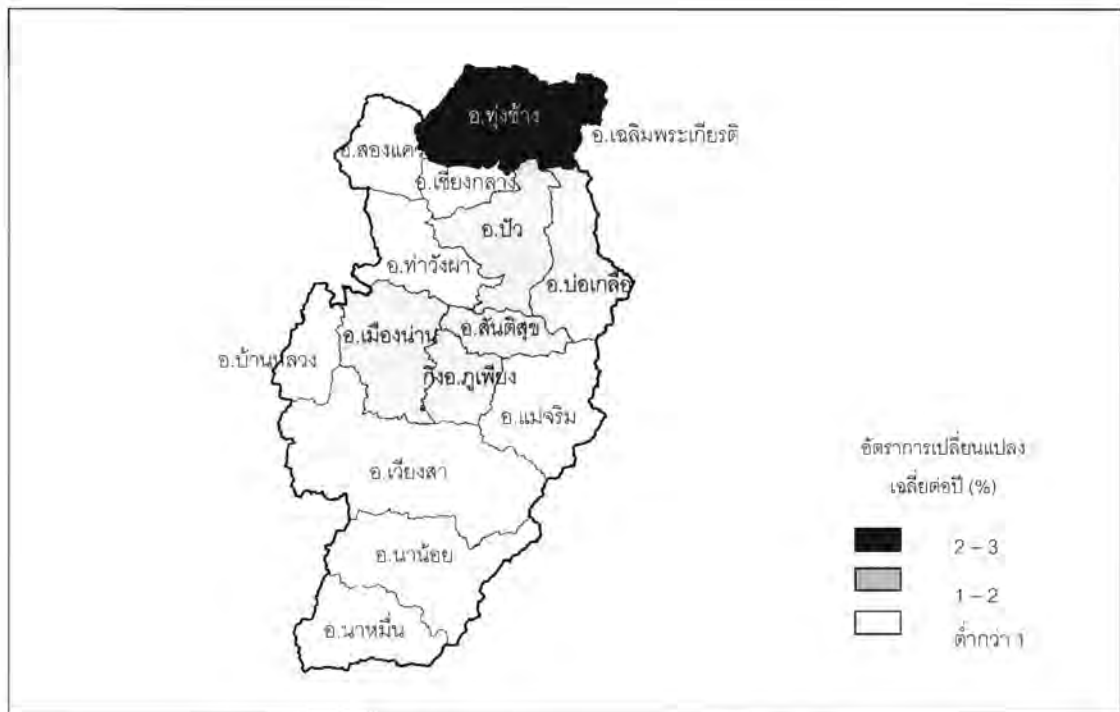
ตาราง 3-1 จำนวนประชากรและอัตราการเปลี่ยนแปลงเฉลี่ยต่อปีรายอำเภอ จังหวัดน่าน

พ.ศ. 2523, 2533 และ 2543

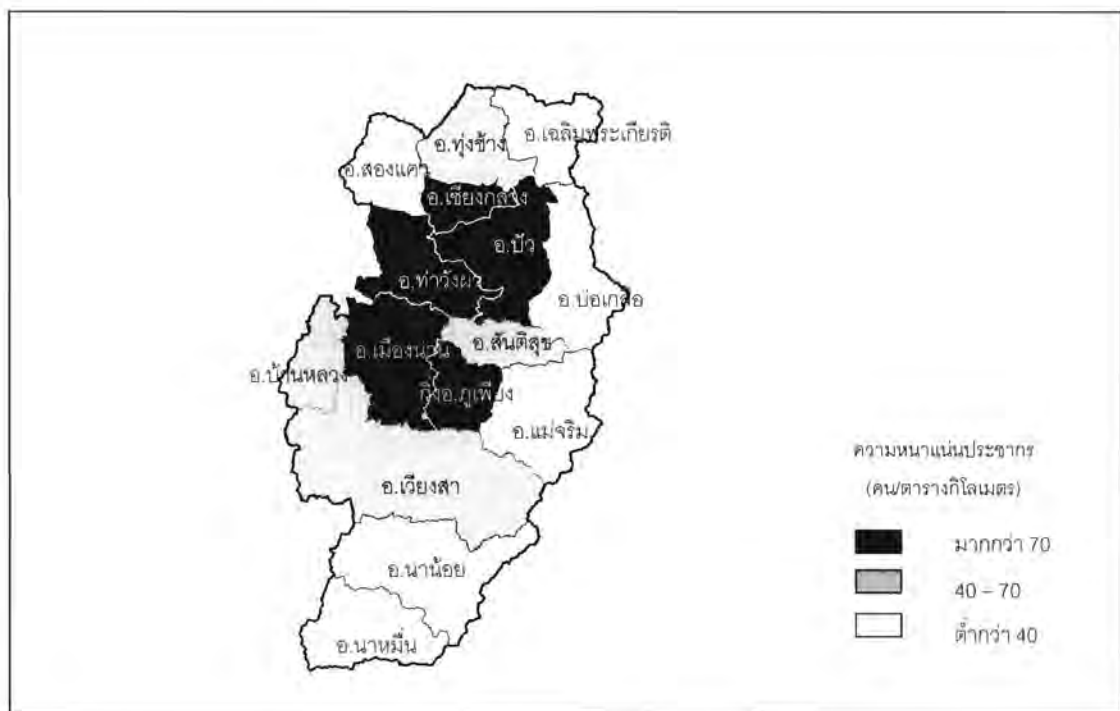
อำเภอ	จำนวนประชากร (คน)			อัตราการเปลี่ยนแปลงเฉลี่ยต่อปี (%)	
	พ.ศ.2523	พ.ศ.2533	พ.ศ.2543	พ.ศ.2523 - 2533	พ.ศ.2533 - 2543
เมืองน่าน	98,069	105,817	77,269	1.86*	0.44*
แม่จริม	13,326	12,236	15,550	-0.85	2.43
บ้านหลวง	10,003	10,813	11,455	0.78	0.58
นาน้อย	27,404	30,716	32,047	1.15	0.43
บัว	56,595	60,873	62,056	2.52*	0.19
ท่าวังผา	40,752	46,130	49,275	1.25	0.66
เวียงสา	56,752	63,220	67,190	1.09	0.61
ทุ่งช้าง	14,404	14,941	20,064	0.37	6.32*
เชียงกลาง	31,110	34,524	27,520	1.05	0.96*
นาหมื่น	13,194	13,678	14,628	0.36	0.67
สันติสุข		12,048	14,788	1.86*	2.07
บ่อเกลือ		11,690	14,883	2.52*	2.44
สองแคว			10,481		0.96*
กิ่ง อ.ภูเพียง			33,318		0.44*
เฉลิมพระเกียรติ			7,517		6.32*
รวม	361,609	416,686	458,041	1.43	0.95

ที่มา : สำมะโนประชากรและเคหะ, สำนักงานสถิติแห่งชาติ

* คำนวณตามเขตการปกครองเดิม

แผนที่ 3-3 อัตราการเปลี่ยนแปลงประชากรเฉลี่ยต่อปีรายอำเภอ จังหวัดน่าน พ.ศ.2523-2543

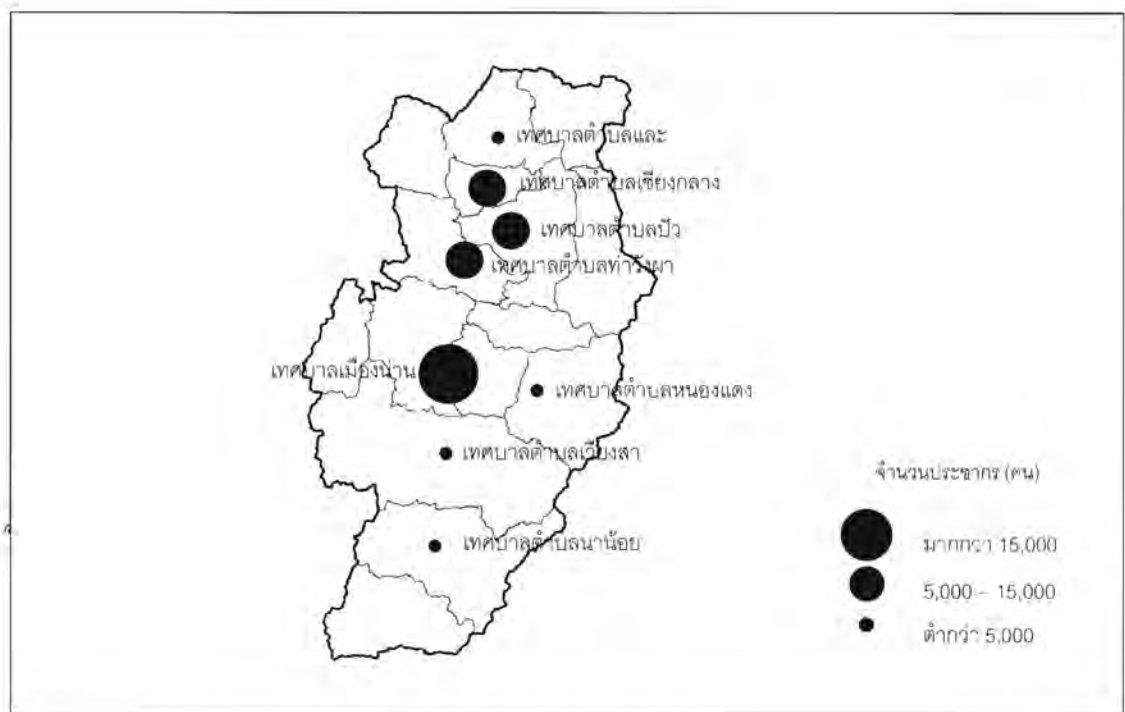

แผนที่ 3-4 ความหนาแน่นประชากรรายอำเภอ จังหวัดน่าน พ.ศ.2543

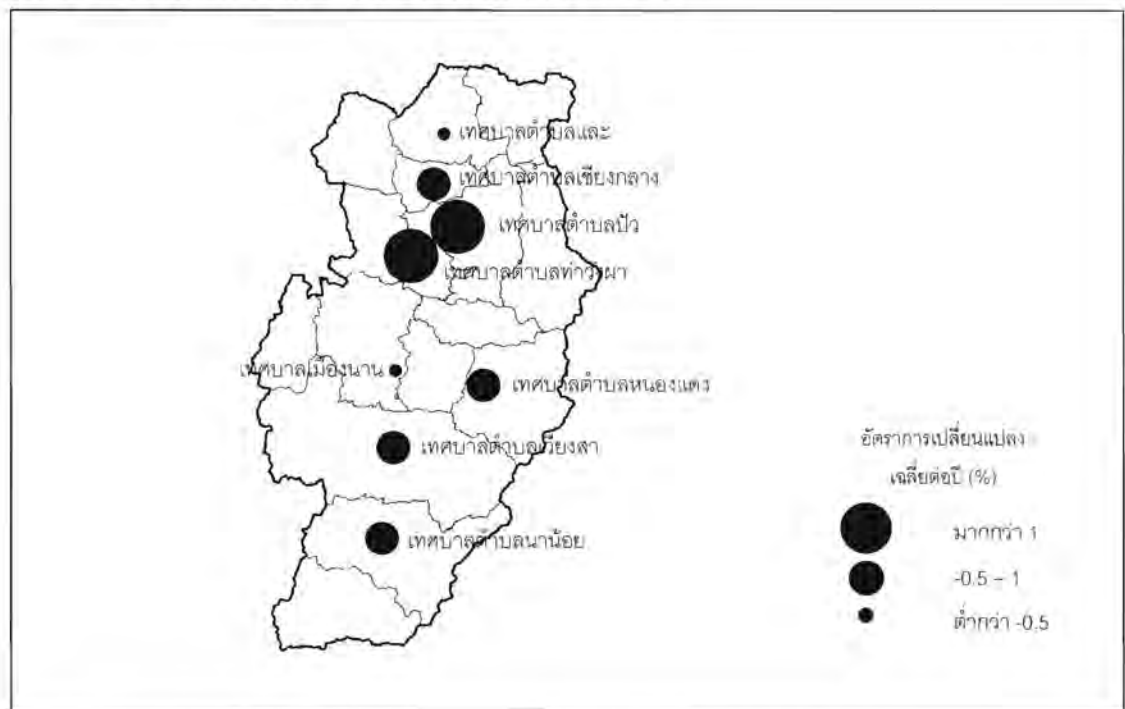
ตาราง 3-2 จำนวนประชากรและอัตราการเปลี่ยนแปลงเฉลี่ยต่อปี รายเทศบาล จังหวัดน่าน พ.ศ.2536 – 2549

เทศบาล	จำนวนประชากร (คน)														อัตราการเปลี่ยนแปลงเฉลี่ยต่อปี (%)
	พ.ศ.														
	2536	2537	2538	2539	2540	2541	2542	2543	2544	2545	2546	2547	2548	2549	
เทศบาลเมืองน่าน	24,057	23,654	22,821	22,813	22,737	22,709	22,835	22,054	21,718	21,831	21,650	20,524	20,413	20,334	-1.28
เทศบาลตำบลเชียงกลาง									10,373	10,456	10,328	10,528	10,471	10,328	-0.09
เทศบาลตำบลและ									3,731	3,903	3,787	3,701	3,639	3,601	-0.71
เทศบาลตำบลเวียงสา									3,218	3,285	3,284	3,286	3,262	3,195	-0.14
เทศบาลตำบลท่าวังผา									4,881	4,879	4,874	5,807	5,343	5,376	1.95
เทศบาลตำบลปัว									9,389	9,628	9,640	10,982	10,949	10,963	3.15
เทศบาลตำบลน่านน้อย									2,867	2,893	2,823	2,805	2,821	2,827	-0.28
เทศบาลตำบลหนองแดง									2,355	2,379	2,356	2,365	2,377	2,385	0.25

ที่มา : กรมการปกครอง

แผนที่ 3-5 จำนวนประชากรรายเทศบาล จังหวัดน่าน พ.ศ.2549

แผนที่ 3-6 อัตราการเปลี่ยนแปลงประชากรรายเทศบาล จังหวัดน่าน พ.ศ.2536-2549

3.5 ทรัพยากรธรรมชาติ

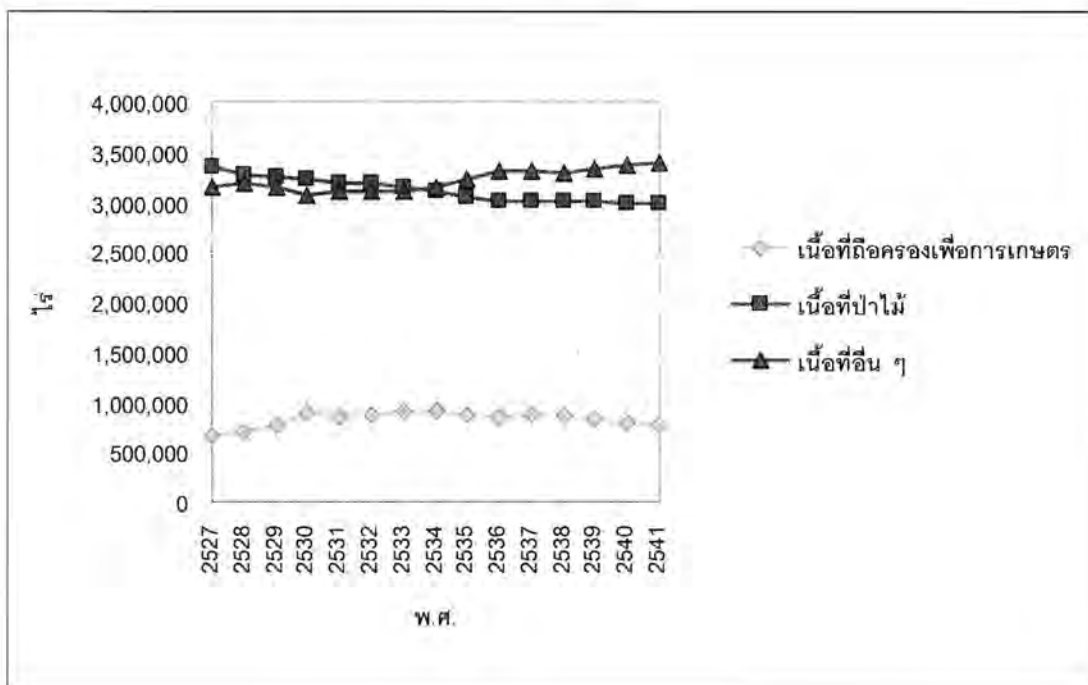
จังหวัดน่านมีพื้นที่ป่าไม้ที่ถูกกำหนดเป็นป่าสงวนแห่งชาติรวมเนื้อที่ทั้งสิ้นประมาณ 6,497,231 ไร่ โดยเป็นป่านอุทยานแห่งชาติ 3 แห่ง สวนรุกชชาติ 2 แห่ง และมีเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์ป่า 1 แห่ง จังหวัดน่านมีแหล่งแร่ที่สำคัญได้แก่ ถ่านหินลิกไนต์ เมงกานีส วุลแฟรม แร่ใยหิน และหินประดับชนิดปูน ด้านทรัพยากรแหล่งน้ำ เนื่องจากจังหวัดน่านมีพื้นที่เป็นภูเขาสูง ซึ่งเป็นต้นกำเนิดแม่น้ำหลายสายที่สำคัญของจังหวัดน่าน ได้แก่ แม่น้ำน่าน แม่น้ำว้า แม่น้ำสมุน และยังมีแม่น้ำสายเล็ก ๆ ที่ไหลมารวมแม่น้ำสายสำคัญเหล่านี้ ซึ่งแม่น้ำสายต่าง ๆ นี้จะเป็นแม่น้ำที่สำคัญในการนำมาใช้อุปโภค บริโภค และใช้ในการเกษตร โดยเฉพาะอย่างยิ่งแม่น้ำน่านเป็นแม่น้ำสายสำคัญที่ไหลผ่านจังหวัดอุตรดิตถ์ พิษณุโลก พิจิตร ไปบรรจบแม่น้ำปิงที่จังหวัดนครสวรรค์

ตาราง 3-3 การใช้ที่ดิน จังหวัดน่าน พ.ศ.2527-2541

พ.ศ.	จำนวนเนื้อที่ (ไร่)			
	เนื้อที่ทั้งหมด	เนื้อที่ถือครอง เพื่อการเกษตร	เนื้อที่ป่าไม้	เนื้อที่อื่น ๆ
2527	7,170,045	660,463	3,350,480	3,159,102
2528	7,170,045	700,440	3,273,750	3,195,855
2529	7,170,045	766,526	3,249,569	3,153,950
2530	7,170,045	882,590	3,225,574	3,061,881
2531	7,170,045	850,340	3,201,750	3,117,955
2532	7,170,045	870,676	3,193,125	3,106,244
2533	7,170,045	900,456	3,149,861	3,119,728
2534	7,170,045	908,961	3,107,187	3,153,897
2535	7,170,045	875,804	3,052,703	3,241,538
2536	7,170,045	839,190	3,008,125	3,322,730
2537	7,170,045	860,459	3,005,467	3,304,119
2538	7,170,045	877,880	3,002,813	3,289,352
2539	7,170,045	832,511	3,000,285	3,337,249
2540	7,170,045	796,947	2,997,760	3,375,338
2541	7,170,045	776,777	2,995,238	3,398,030

ที่มา : สำนักงานสถิติแห่งชาติ

แผนภูมิ 3-1 การใช้ที่ดิน จังหวัดน่าน พ.ศ.2527-2541

3.6 สภาพทางเศรษฐกิจ

ในปี พ.ศ. 2548 จังหวัดน่านมีมูลค่าผลิตภัณฑ์จังหวัด (GPP) ตามราคาประจำปี 17,055 ล้านบาท มูลค่าผลิตภัณฑ์เฉลี่ยต่อหัว (per capita GPP) 36,401 บาท

ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทางการเกษตร มีการทำนาข้าวบริเวณที่ราบลุ่ม และทำการปลูกพืชไร่ เช่น ยาสูบ ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ ถั่วเขียว ถั่วลิสง และทำสวนผลไม้ เช่น ลิ้นจี่ ลำไย และส้ม ด้านอุตสาหกรรมครัวเรือนมีการทอผ้าพื้นเมือง และทำเครื่องเงิน

ตาราง 3-4 ผลิตภัณฑ์จังหวัด ตามราคาประจำปี จำแนกตามสาขาการผลิต จังหวัดน่าน พ.ศ.2529-2548

(ล้านบาท)

สาขาการผลิต	2529	2530	2531	2532	2533	2534	2535	2536	2537	2538	2539	2540	2541	2542	2543	2544	2545	2546	2547	2548
เกษตรกรรม	1,135	1,217	1,575	2,021	1,933	2,138	1,988	1,833	2,070	2,389	2,778	2,709	2,688	2,414	2,432	2,426	3,234	3,792	4,040	4,796
กสิกรรม การล่าสัตว์ และการป่าไม้	1,122	1,213	1,562	2,007	1,917	2,120	1,970	1,809	2,039	2,366	2,726	2,651	2,628	2,354	2,380	2,363	3,134	3,713	3,960	4,720
ประมง	13	4	13	14	16	18	18	24	31	33	52	58	60	60	52	63	100	78	81	76
เหมืองแร่และขอยหิน	6	8	10	9	10	8	7	11	52	58	77	69	67	92	82	91	121	140	189	202
อุตสาหกรรม	59	58	78	112	116	111	100	136	147	169	166	170	725	776	907	969	1,090	1,371	1,404	1,078
การก่อสร้าง	364	450	427	492	586	702	827	986	1,225	1,627	1,815	1,415	745	764	776	863	1,146	1,030	895	851
การไฟฟ้าและการประปา	42	51	53	62	64	71	84	96	116	131	137	154	183	168	168	169	175	192	203	200
การคมนาคมและการขนส่ง	156	169	159	155	176	204	243	268	324	366	420	436	400	436	453	505	514	528	576	662
การค้าส่งและการค้าปลีก	791	929	1,079	1,210	1,413	1,575	1,766	1,978	2,192	2,446	2,647	2,785	3,341	4,169	2,159	2,217	2,161	2,170	2,269	2,500
การธนาคาร ประกันภัย และธุรกิจสหกรณ์ทรัพย์ ที่อยู่อาศัย	80	95	116	141	150	177	224	322	379	453	595	570	743	508	469	438	480	492	573	617
การบริหารและป้องกันประเทศ	357	370	404	463	561	643	754	910	959	1,165	1,288	1,359	1,106	1,194	1,371	1,362	1,500	1,514	1,683	1,754
การบริการ	590	642	693	812	944	1,031	1,230	1,445	1,536	1,847	2,001	2,270	2,384	2,543	2,633	2,655	2,699	2,682	2,930	3,600
ผลิตภัณฑ์จังหวัด	3,962	4,385	5,008	5,927	6,429	7,152	7,755	8,529	9,582	11,268	12,562	12,601	13,116	13,823	12,214	12,456	13,901	14,685	15,538	17,055
มูลค่าผลิตภัณฑ์เฉลี่ยต่อหัว (บาท)	9,570	10,440	11,756	13,688	15,164	16,750	18,035	19,697	22,028	25,727	28,616	28,639	28,448	29,715	26,099	26,703	29,779	31,425	33,207	36,401
ประชากร (1,000 คน)	414	420	426	433	424	427	430	433	435	438	439	440	461	465	468	466	467	467	468	469

ที่มา : สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

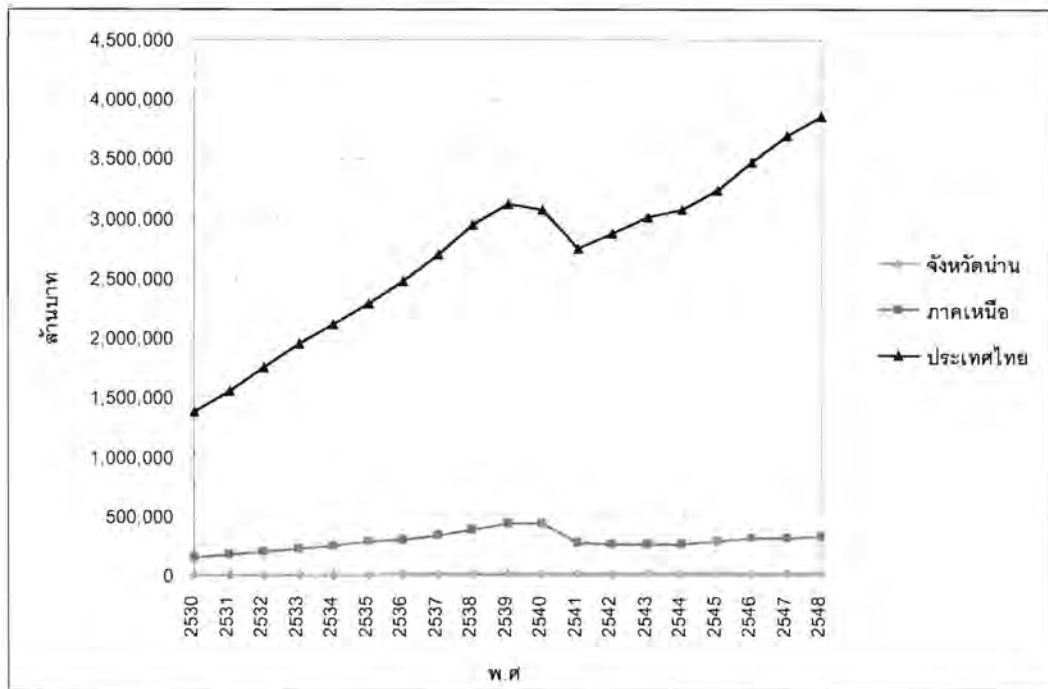
ตาราง 3-5 ผลิตภัณฑ์จังหวัด ตามราคาปี 2531 จำแนกตามสาขาการผลิต จังหวัดน่าน พ.ศ.2530-2548

(ล้านบาท)

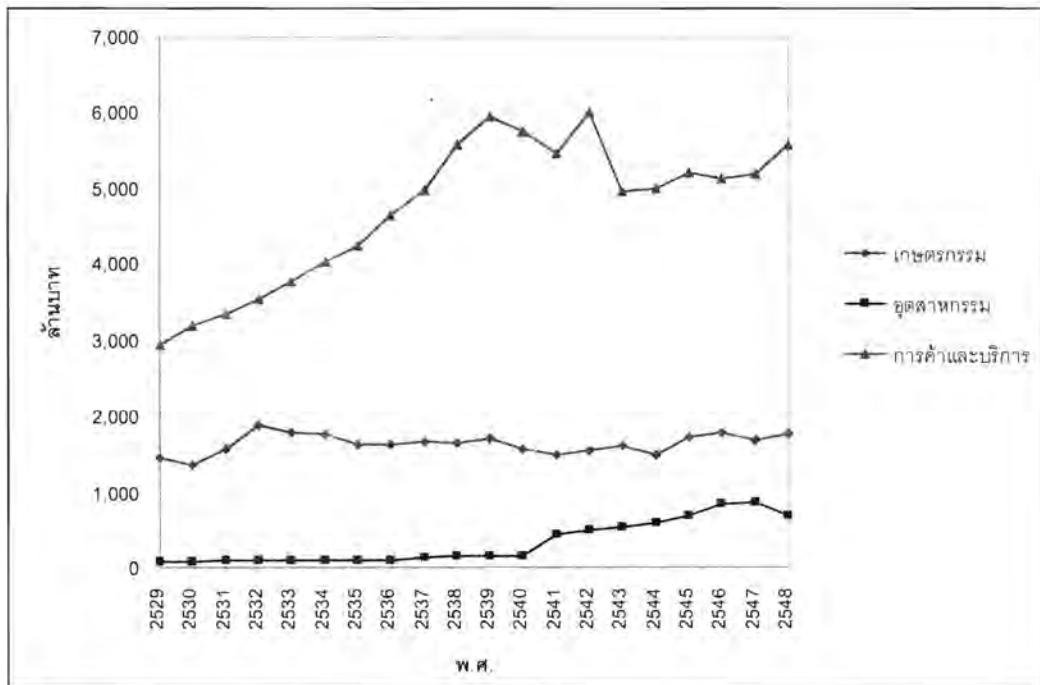
สาขาการผลิต	2529	2530	2531	2532	2533	2534	2535	2536	2537	2538	2539	2540	2541	2542	2543	2544	2545	2546	2547	2548
เกษตรกรรม	1,449	1,355	1,575	1,892	1,781	1,777	1,624	1,632	1,663	1,644	1,715	1,571	1,493	1,558	1,620	1,504	1,722	1,791	1,894	1,763
กสิกรรม การล่าสัตว์ และการป่าไม้	1,436	1,351	1,562	1,880	1,769	1,763	1,610	1,615	1,643	1,622	1,682	1,534	1,461	1,524	1,591	1,469	1,667	1,747	1,649	1,721
ประมง	13	4	13	12	12	14	14	17	20	22	33	37	32	34	29	35	55	44	45	42
เหมืองแร่และย่อยหิน	8	10	10	8	7	5	4	7	33	38	48	43	48	72	61	69	99	113	152	159
อุตสาหกรรม	76	70	78	82	90	90	87	92	96	109	112	110	400	433	492	526	605	735	721	547
การก่อสร้าง	393	475	427	460	502	553	599	663	778	978	1,041	755	374	394	391	424	550	483	406	366
การไฟฟ้าและการประปา	45	49	53	62	64	69	75	80	98	111	116	126	126	131	138	141	149	161	160	161
การคมนาคมและการขนส่ง	155	168	159	152	177	198	230	256	305	366	430	444	388	427	478	517	547	579	651	746
การค้าส่งและการค้าปลีก	867	959	1,079	1,161	1,242	1,339	1,402	1,515	1,623	1,781	1,827	1,749	1,888	2,398	1,218	1,226	1,206	1,210	1,209	1,290
การธนาคาร ประกันภัย และธุรกิจอสังหาริมทรัพย์	85	98	116	134	134	150	183	254	284	322	398	362	436	296	270	248	270	272	308	318
ที่อยู่อาศัย	401	402	414	438	451	460	454	468	489	514	541	573	608	631	637	638	656	668	689	712
การบริหารและป้องกันประเทศ	369	377	404	410	450	482	492	527	527	571	617	639	520	551	619	607	645	625	635	637
การบริการ	618	663	693	723	760	780	808	876	880	946	986	1,103	1,131	1,181	1,199	1,193	1,180	1,134	1,143	1,349
ผลิตภัณฑ์จังหวัด	4,466	4,626	5,008	5,532	5,658	5,904	5,957	6,371	6,776	7,379	7,831	7,474	7,410	8,072	7,124	7,092	7,628	7,771	7,767	8,049

ที่มา : สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

แผนภูมิ 3-2 ผลผลิตภัณฑ์จังหวัด ตามราคาปี 2531 จังหวัดน่าน พ.ศ.2530-2548

แผนภูมิ 3-3 ผลผลิตภัณฑ์จังหวัด ตามราคาปี 2531 จำแนกตามสาขาการผลิต จังหวัดน่าน พ.ศ. 2530-2548

4. ประวัติการตั้งถิ่นฐาน

4.1 สมัยก่อนประวัติศาสตร์

จังหวัดน่านมีสภาพทางภูมิศาสตร์ประกอบด้วยป่าเขาสลับกับที่ราบระหว่างหุบเขา มีลำห้วยและลำน้ำหลายสาขาไหลผ่าน และมีพื้นที่ราบขนาดใหญ่ขนานไปตามแม่น้ำน่าน ลักษณะดังกล่าวมีความเหมาะสมอย่างยิ่งต่อการดำรงชีวิต และการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์เรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน

จากหลักฐานทางโบราณคดีได้ปรากฏการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ในพื้นที่จังหวัดน่าน ตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์เมื่อราว 35,000-25,000 ปีมาแล้ว ในบริเวณลุ่มแม่น้ำแห่ง อำเภอพาน้อย และลุ่มแม่น้ำน่าน-สา อำเภอเมืองน่านและอำเภอเวียงสา หลักฐานที่พบเป็นเครื่องมือหินกะเทาะแบบหยาบ ๆ ทำจากหินกรวดจากบริเวณสาติน บ้านน้ำหก ตำบลเชียงของ อำเภอพาน้อย บ้านตุ้ได้ ตำบลตุ้ได้ อำเภอเมืองน่าน อีกทั้งยังพบเครื่องมือหินกะเทาะหน้าเดียว ทำจากหินกรวดก้อนหินบด ค้อนหินและก้อนหินเจาะรู ที่ถ้ำปู่แล่ม ตำบลสัน อำเภอเวียงสา

ต่อมาในราว 5,000-1,500 ปีมาแล้วได้ปรากฏการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ที่ขยายออกไปกว้างขวางขึ้น โดยได้พบเครื่องมือหินที่มีวิธีการทำที่ก้าวหน้าขึ้นกว่าเดิม มีความประณีต ส่วนใหญ่เป็นขวานหินมีปากและไม่มีปาก มีทั้งที่ยังไม่ขัดมันและขัดมันให้เรียบคม มีขนาดเล็กกลาง และมีรูปแบบหลากหลายสามารถใช้สอยได้สะดวกกว่า โดยพบกระจายอยู่ในเขตอำเภอเมืองน่าน อำเภอเวียงสา อำเภอเชียงกลาง อำเภอปัว อำเภอแม่จริม และอำเภอป่อเกลือ นอกจากนี้ยังพบแหล่งผลิตเครื่องมือหินที่ดอยภูทอก ตำบลน้ำบัว อำเภอเวียงสา ที่ดอยภูซาง ตำบลซาง เขาคินแก้ว เขาคมพู และดอยปู่แก้ว ตำบลตุ้ได้ อำเภอเมืองน่าน

อย่างไรก็ตาม ในเขตพื้นที่จังหวัดน่านแทบไม่พบโบราณวัตถุสมัยก่อนประวัติศาสตร์ที่หล่อด้วยโลหะ โดยได้พบกลองมโหระทึกแบบวัฒนธรรมดองซอนที่มีอายุประมาณ 2,500-2,000 ปีมาแล้ว จำนวน 2 ใบที่บ้านบ่อหลวง ตำบลบ่อเกลือใต้ อำเภอป่อเกลือ แต่จากหลักฐานอื่น ๆ น่าจะเป็นของที่นำเข้ามาในชุมชนแห่งนี้ในสมัยประวัติศาสตร์ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะสภาพภูมิ

ประเทศของจังหวัดน่านถูกปิดกั้นจากภายนอกด้วยเทือกเขาสูงและป่าทึบ จึงทำให้ความก้าวหน้าในการใช้โลหะในบริเวณพื้นที่แห่งนี้ค่อนข้างช้ากว่าชุมชนก่อนประวัติศาสตร์อื่น ๆ

4.2 สมัยประวัติศาสตร์

เมืองน่านก่อตั้งขึ้นเมื่อราวกลางพุทธศตวรรษที่ 18 ชื่อเมืองน่านปรากฏในศิลาจารึกสุโขทัยหลักที่ 8 ในชื่อกาลมาลีปกรณ์เรียกกษัตริย์ราชวงศ์ภูคาวว่าพญาท้าว และตำนานเมืองเชียงใหมเรียก พระยาท้าวท้าว บางครั้งจึงเรียกชาวเมืองว่า ท้าว หรือท้าวท้าว และเรียกเมืองน่านว่า ท้าวท้าว ในอดีตเมืองน่านเป็นนครรัฐเล็ก ๆ บางครั้งเป็นอิสระ บางครั้งอยู่ภายใต้อำนาจของอาณาจักรที่มีอำนาจมากกว่า อย่างไรก็ตามเมืองน่านมีพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ยาวนานพอ ๆ กับล้านนา สุโขทัย และพะเยา มีเจ้าเมืองหรือผู้ครองนครถึง 64 พระองค์สามารถแบ่งออกเป็น 4 ระยะดังนี้

ระยะที่ 1 สร้างเมืองบัวและเมืองน่าน (ปลายพุทธศตวรรษที่ 18-พ.ศ. 1992)

ราวปลายพุทธศตวรรษที่ 18 ตำนานได้กล่าวถึงชุมชนกลุ่มหนึ่งภายใต้การนำของพญาท้าวได้ครอบครองพื้นที่ราบตอนบนของจังหวัดน่านและตั้งศูนย์กลางปกครองอยู่ที่เมืองย่าง ซึ่งสันนิษฐานว่าเป็นบริเวณที่ปรากฏคูน้ำ คันดิน ริมฝั่งด้านใต้ของแม่น้ำย่างใกล้เทือกเขาตอย ภูคาวในเขตตำบลยม อำเภอท่าวังผา ซึ่งต่อมาพญาท้าวได้ขยายอาณาเขตปกครองของตนออกไปให้กว้างขวางขึ้นโดยส่งราชบุตรบุญธรรม 2 องค์ไปสร้างเมืองใหม่ทางตะวันออกฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง คือเมืองจันทบุรี (เมืองหลวงพระบาง) และทางใต้คือเมืองพลัวหรือเมืองบัว ซึ่งต่อมาภายหลังเรียกว่า วรรณคร ทั้งนี้จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ได้ชี้ให้เห็นว่าเมืองบัวเป็นเมืองที่มีความสัมพันธ์กับเมืองแพร่ งาว และพะเยา ลงไปจนถึงเมืองศรีสัชนาลัยและสุโขทัย

ต่อมาในปี พ.ศ. 1902 พญาท้าวเมืองได้ย้ายลงมาสร้างเมืองใหม่บริเวณที่ราบทางตอนล่างทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำน่าน ล้อมพระธาตุแช่แห้งบนดอยภูเพียง ซึ่งพระองค์ได้อัญเชิญพระธาตุจากสุโขทัยมาบรรจุไว้ก่อนเรียกว่าเวียงภูเพียงแช่แห้ง ปัจจุบันคงเหลือร่องรอยของคูน้ำคันดินในเขตตำบลม่วงตึ๊ด กิ่งอำเภอภูเพียง ฝั่งเมืองเป็นรูปสี่เหลี่ยมมุมมน โดยมีพระธาตุแช่แห้งเป็นศูนย์กลางเมือง ต่อมาในปี พ.ศ. 1911 เกิดความแห้งแล้งกันดารน้ำ พญาท้าวองค์ใหม่จึงย้ายเมืองมาทางตะวันตกของแม่น้ำน่าน

เมืองน่านที่สร้างขึ้นใน พ.ศ. 1911 ยังปรากฏให้เห็นแนวคันดินใหญ่บริเวณวัดพญาวัต กำแพงเมืองดังกล่าวคงถูกใช้จนกระทั่งสมัยเจ้าแก้วฟ้าพารมาสูมในปี พ.ศ. 1969 ซึ่งโปรดให้สร้าง กำแพงขึ้นใหม่โดยใช้ไม้ซุงทั้งท่อน และคงใช้แนวกำแพงเดิมเป็นปราการชั้นนอกของเมืองน่าน

ระยะที่ 2 เมืองน่านขึ้นกับแคว้นล้านนา (พ.ศ. 1993-2101)

ในปี พ.ศ. 1993 พระเจ้าติโลกราชกษัตริย์นครเชียงใหม่ได้ยกทัพมาตีเพื่อครอบครอง เมืองน่าน และแหล่งเกลือบ่อมางซึ่งอยู่ใกล้ลำน้ำมาง ปัจจุบันอยู่ในเขตอำเภอบ่อเกลือ

ระยะแรกเมืองน่านมีฐานะเป็นเมืองประเทศราชของแคว้นล้านนา แต่หลังจากที่พญา ผาแดงเจ้าผู้ครองนครราชวงศ์ภูคางค์สุดท้ายถึงแก่พิราลัยในปี พ.ศ. 2004 ฐานะของเมืองน่าน ถูกลดลงเป็นเพียงหัวเมืองในแคว้นล้านนา กษัตริย์นครเชียงใหม่ได้จัดส่งขุนนางหรือเจ้าเมืองที่อยู่ ในเขตปกครองมาผลัดเปลี่ยนกันปกครองเมืองน่านนับตั้งแต่หมื่นสร้อยเชียงของในปี พ.ศ. 2005 เป็นต้นมา จนถึงพญาพลเทพฤาชัย

ในระหว่าง พ.ศ. 2096-2101 พระเจ้าบุเรงนองแห่งพม่ายกทัพมาตีเมืองเชียงใหม่จน ต้องยอมอ่อนน้อมเป็นประเทศราช พญาพลเทพฤาชัยเจ้าเมืองน่านจึงหนีไปพึ่งหลวงพระบาง

ระยะที่ 3 เมืองน่านตกเป็นเมืองขึ้นของพม่า (พ.ศ. 2103-2328)

หลังจากพญาพลเทพฤาชัยหนีไปเมืองหลวงพระบางแล้ว พระเจ้าบุเรงนองได้โปรดฯ ให้พญาหน่อคำเสถียรชัยสงครามมาเป็นเจ้าเมืองน่านแทน ตลอดเวลา 200 ปีเศษระหว่าง พ.ศ. 2103-2328 เจ้าเมืองน่านได้พยายามแข็งเมืองต่อพม่าหลายครั้งแต่ไม่สำเร็จ ดังเช่นในปี พ.ศ. 2146 เจ้าเจตบุตรพรหมมินทร์ถูกจับไปประหารที่เชียงใหม่ และในปี พ.ศ. 2166 เจ้าอุ้นเมืองต้อง หนีลงไปพึ่งกรุงศรีอยุธยา จนพระเจ้าสุทธีธรรมราชาได้ยกทัพมาตีเมืองน่านและกวาดต้อนผู้คนไป ไว้ที่เมืองหงสาวดีในปี พ.ศ. 2167 นอกจากนี้เมืองน่านจะต้องทำศึกสงครามกับพม่าแล้วในระยะ หลังยังต้องรับศึกจากกรุงศรีอยุธยา ดังเช่นในปี พ.ศ. 2205 สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงส่ง กองทัพมาตีเมืองน่านและจับตัวพระยาแหลมมุลมลงไปยังกรุงศรีอยุธยา

ในปี พ.ศ. 2246 พระเมืองราชาเจ้าเมืองน่านแข็งเมืองต่อพม่า พระเจ้ากรุงอังวะจึงส่งกองทัพจากเชียงใหม่มาปราบปรามจนเมืองน่านเสียหายอย่างหนัก และถูกทิ้งร้างไปถึง 5 ปี เจ้าฟ้าเมืองคองและเจ้าฟ้าเมียวซาขุนนางพม่าได้เข้ามารวบรวมไพร่พลและตั้งบ้านเมืองขึ้นใหม่ ในปี พ.ศ. 2269 พญานาชาผู้รักษาเมืองน่านได้ขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตจากพระเจ้ากรุงอังวะอัญเชิญพญาหลวงดินมหารวงศ์เจ้าเมืองเชียงใหม่มาเป็นเจ้าเมืองน่าน เมืองน่านจึงกลับมีเจ้าผู้ครองนครโดยการสืบเชื้อสายลำดับราชวงศ์อีกครั้งหนึ่งเรียกว่า “ราชวงศ์หลวงดินมหารวงศ์” (บรรพบุรุษต้นสายสกุล ณ น่าน)

เมืองน่านยังขึ้นตรงต่อเมืองเชียงใหม่ภายใต้การปกครองของพม่าจนกระทั่งสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงยกกองทัพมาตีเมืองเชียงใหม่ได้สำเร็จในปี พ.ศ. 2317 โดยได้โปรดฯ ให้เจ้าพระยาจักรีจัดการปกครองหัวเมืองล้านนา และเกลี้ยกล่อมเจ้าเมืองน่านให้สวามิภักดิ์กับฝ่ายไทยโดยให้เจ้าน้อยวิฑูรซึ่งถูกกองทัพไทยจับกุมในครั้งสงครามเมืองเชียงใหม่กลับไปปกครองเมืองน่าน

ในปี พ.ศ. 2321 กองทัพพม่าจากเมืองเชียงแสนยกกองทัพมากวาดต้อนผู้คนในเมืองน่าน ทำให้เมืองน่านถูกทิ้งร้างเป็นครั้งที่ 2 เป็นเวลานานถึง 23 ปี ในปี พ.ศ. 2326 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงแต่งตั้งพระยามงคลวรายศให้มาครองเมืองน่านโดยตั้งมั่นอยู่ที่บ้านท่าปลา (ปัจจุบันอยู่ในเขตอำเภอท่าปลา จังหวัดอุตรดิตถ์) ฝ่ายพม่าได้แต่งตั้งให้เจ้าอัครวรปัญญาเป็นเจ้าเมืองน่านตั้งมั่นอยู่ที่เมืองเทิง (ปัจจุบันอยู่ในเขตอำเภอเทิง จังหวัดเชียงราย) ส่วนเจ้าสุมนเทวราชอยู่ที่เวียงสา (ปัจจุบันอยู่ในเขตอำเภอเวียงสา จังหวัดน่าน)

เจ้าอัครวรปัญญาได้เกิดวิวาทกับเจ้าสุมนเทวราช จนในที่สุดพระยามงคลวรายศจึงได้เข้ามาไกล่เกลี่ยและยกเมืองน่านให้เจ้าอัครวรปัญญา

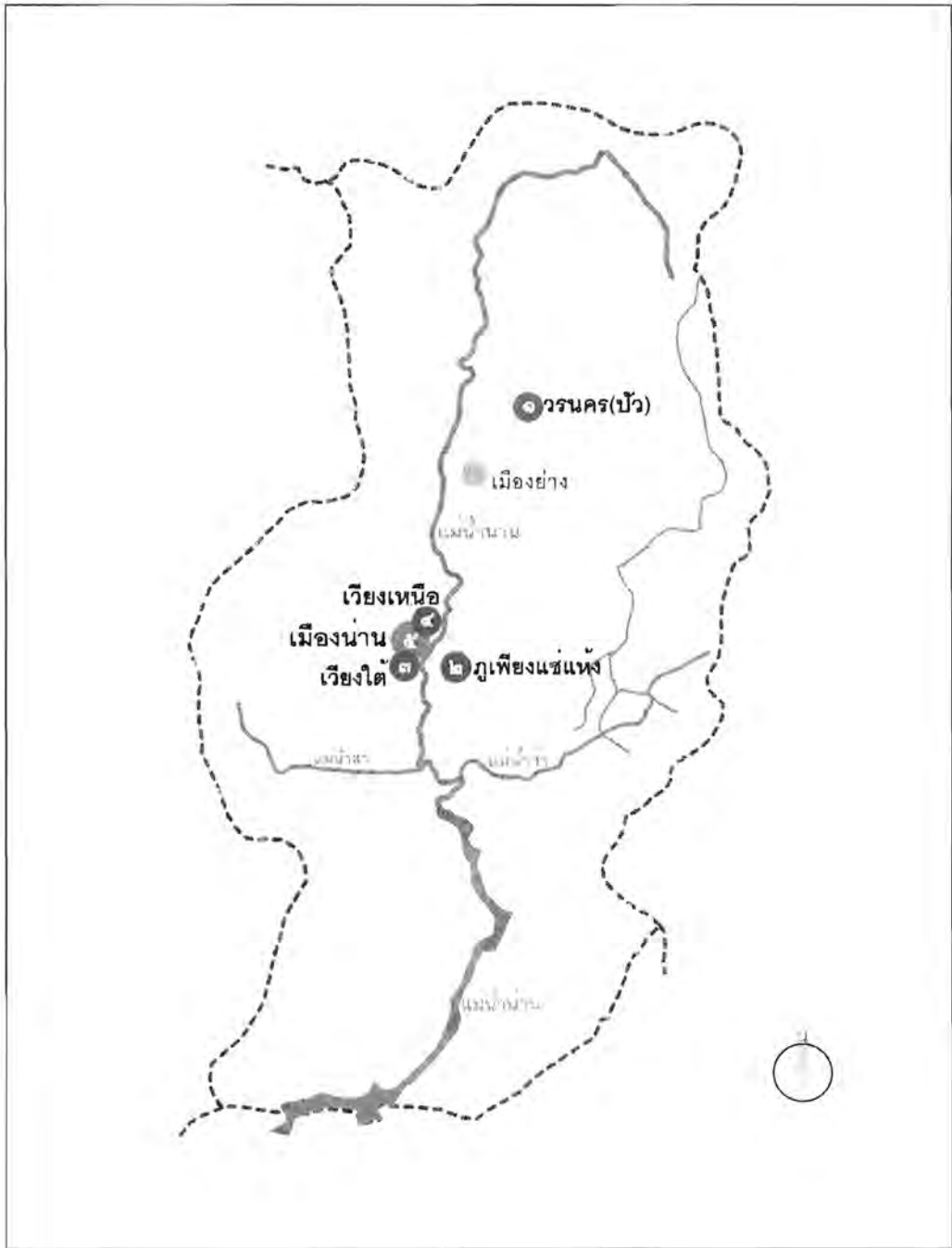
ระยะที่ 4 เมืองน่านขึ้นกับกรุงรัตนโกสินทร์ (พ.ศ. 2331-2474)

ในปี พ.ศ. 2343 เจ้าอัครวรปัญญาได้ขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตจากพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกในการย้ายกลับไปยังเมืองน่านที่ถูกทิ้งร้างไว้ พร้อมทั้งได้ก่อสร้างกำแพงและบูรณะตัวเมืองขึ้นใหม่ แต่ต่อมาเมืองน่านเกิดอุทกภัยจนเสียหายอย่างหนัก เจ้าสุมนเทวราชผู้ครองนครน่านในเวลานั้น จึงได้ย้ายเมืองไปตั้งบนที่ดอนบริเวณดงพระเนตรช้าง

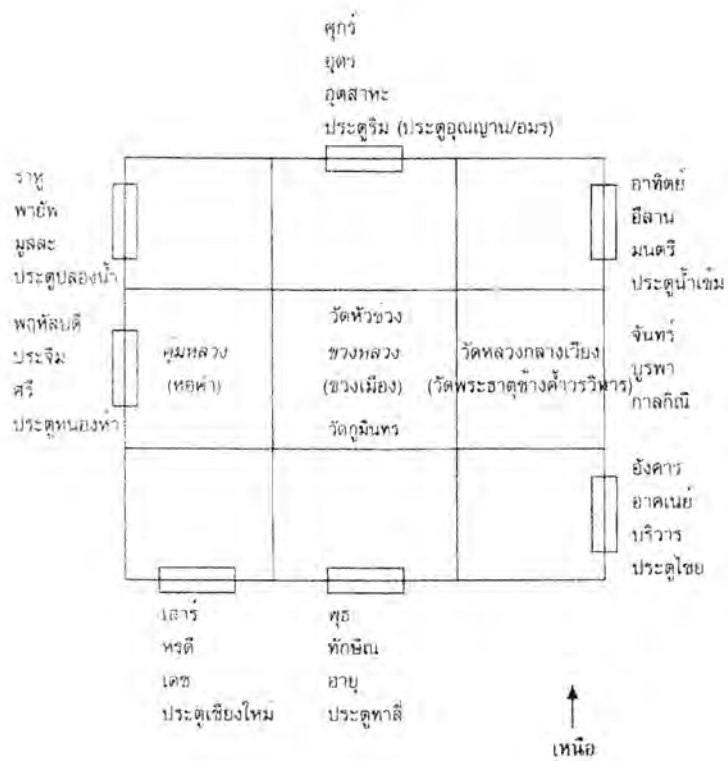
ทางตอนเหนือของเมืองน่านเรียกว่า "เวียงเหนือ" (ปัจจุบันตั้งอยู่ในเขตบ้านมหาโพธิ์ และบ้านเวียงเหนือ ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเมืองน่าน) จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2389 แม่น้ำน่านเปลี่ยนเส้นทางเดินจนทำให้แนวลำน้ำถอยห่างออกไปจากตัวเมืองเก่าไปมาก เจ้านันทวรฤทธิเดชจึงได้ขอ พระบรมราชานุญาตพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ย้ายเมืองกลับไปตั้งยังที่เดิม

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแก้ไขวิธีการปกครองแผ่นดินขึ้นใหม่ในปี พ.ศ. 2435 โดยแบ่งการปกครองหัวเมืองออกเป็นมณฑลเทศาภิบาล และส่งข้าราชการชั้นผู้ใหญ่มาเป็นผู้แทนต่างพระเนตรพระกรรณกำกับดูแลการบริหารบ้านเมืองของผู้ครองนคร เรียกชื่อตามตำแหน่งว่า "ข้าหลวงประจำเมือง" และทรงแต่งตั้งเจ้านายบุตรหลานของผู้ครองนครให้เป็นเจ้าศักดินาชั้นสัญญาบัตรลดหลั่นกันลงไปเป็นกรมการพิเศษคอยช่วยเหลือการบริหารงานของผู้ครองนคร

ในปี พ.ศ. 2446 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้โปรดฯ ให้สถาปนา พระเจ้าสุริยพงษ์พริตเดชฯ เป็นพระเจ้านครน่าน จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2474 หลังจากที่เจ้ามหาพรหมสุรธาดาซึ่งครองเมืองน่านต่อจากพระเจ้าสุริยพงษ์พริตเดชฯ ถึงแก่พิราลัยตำแหน่งเจ้าผู้ครองนครน่านจึงถูกยุบเลิกตั้งแต่นั้นมา

แผนที่ 4-1 การย้ายที่ตั้งของเมืองน่าน

แผนภูมิ 4-1 ผังศึกษาเมืองน่าน

5. กลุ่มคนและชาติพันธุ์

ประชากรชาวจังหวัดน่าน แต่เนื่องจากเมืองน่าน ตั้งอยู่ท่ามกลางอาณาจักรที่มีอิทธิพลทางการเมืองมาตั้งแต่สมัยโบราณ อีกทั้งทรัพยากรทางธรรมชาติของน่านก็มิได้อยู่เป็นจำนวนมาก จึงมีการอพยพโยกย้ายถิ่นฐานของคนหลากหลาย ชาติและชนเผ่าอย่างต่อเนื่อง มาตั้งแต่สมัยก่อนราชวงศ์มังราย เป็นการอพยพย้ายถิ่นอย่างเสรี เนื่องจากแต่ละรัฐไม่มีพรมแดนทางการเมืองที่แน่นอน อีกทั้งไม่มีการแบ่งแยกชาติพันธุ์อย่างชัดเจน

การตั้งถิ่นที่อยู่นั้นกระจายอยู่ตามพื้นที่ราบและเทือกเขาสูง เป็นบริเวณกว้างชาติพันธุ์ที่เข้ามาตั้งถิ่นฐาน อาทิเช่น ไทลื้อ ไทยวน แม้ว เย้า ม่าน ขมุ ถิ่น และมีตองเหลือง ซึ่งแต่ละกลุ่มคนและชนเผ่าต่างก็มีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างกันไปตามวิถีชีวิต จารีต และวัฒนธรรมดั้งเดิมที่ได้ตกทอดกันมา ดังจะได้กล่าวถึงรายละเอียดถึงชนเผ่าหลัก ๆ กล่าวคือ

5.1 ไทลื้อ

ชาวลื้อ (Lu, Lue, Lu) เป็นกลุ่มคนที่พูดภาษาตระกูลไทกลุ่มหนึ่งที่มีภูมิลำเนาตั้งเดิมอยู่ในแคว้นปกครองตนเองสิบสองปันนา ทางใต้ของมณฑลยูนนาน ประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน แคว้นสิบสองปันนามีอาณาเขตทางใต้ติดต่อกับเขตพองาลีและหลวงน้ำทาของประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ทางตะวันตกเฉียงใต้ติดต่อกับจังหวัดเชียงใหม่ของสหภาพพม่า แม้จะอยู่ในอำนาจการปกครองของจีน แต่สิบสองปันนาก็มีความแตกต่างอย่างมากมายทางวัฒนธรรมกับจีนภาษาซึ่งเป็นวัฒนธรรมอย่างหนึ่งของชาวลื้อนี้มีความคล้ายคลึงกับภาษาของไทกลุ่มต่าง ๆ อาทิ ยวน เขิน และไทใหญ่หรือไต มีความต่างกันทางสำเนียงเท่านั้น

รูปที่ 5-1 ตัวอย่างบ้านไทยลื้อที่หมู่บ้านคอนมูล อำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน

น่านเป็นจังหวัดหนึ่งที่มีการตั้งถิ่นฐานของชาวลื้อ เป็นจำนวนมากทางตอนเหนือของน่าน บริเวณที่มีทางติดต่อระหว่างน่านกับประเทศลาว เป็นการอพยพย้ายถิ่นอย่างต่อเนื่องมาตั้งแต่ก่อนสมัยราชวงศ์มังราย เรื่อยมาจนถึงสมัยเจ้าเจ็ดตนของเชียงใหม่

1) ประวัติการย้ายถิ่นฐานของชาวลื้อเข้ามายังเขตจังหวัดน่าน

การย้ายถิ่นของชาวลื้อนั้น มีสาเหตุมาจากเหตุและปัจจัยที่ต่างกัน เช่น การหนีภัยสงคราม ความอดอยาก แห้งแล้ง หรือมาจากการกวาดต้อนผู้คนเพื่อมาสร้างบ้านแบ่งเมือง เป็นกำลังในการผลิตและขยายอำนาจของอาณาจักรที่เข้มแข็งกว่า หรือเป็นความสัมพันธ์ทางเครือญาติ ทั้งของกลุ่มชนชั้นปกครอง และประชาชนผ่านการแต่งงาน อย่างไรก็ตาม ไม่ว่าจะเป็นอย่างใดก็ตาม การกวาดต้อน หรือความสมัครใจปัจจัยเหล่านี้เองที่ทำให้พื้นที่ในเมืองน่านหลายแห่ง กลายเป็นที่ตั้งถิ่นฐานของชนชาวลื้อเป็นจำนวนมาก

โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสมัยของเจ้าเจ็ดตน ซึ่งเป็นช่วงที่น่านเพิ่งขับไล่พม่าออกจากเมืองไปได้ หลังจากเจ้าอนันตรวรปัญญา (พ.ศ. 2325-2353) เจ้าหลวงเมืองน่านยอมสวามิภักดิ์ต่อกรุงเทพฯ ในปี พ.ศ. 2331 น่านก็เริ่มนโยบาย “เก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าใส่เมือง” บ้าง ทั้งโดยสันติวิธีและโดยการใช้อำนาจกวาดต้อน พงศาวดารเมืองน่านกล่าวถึงการอพยพและการกวาดต้อนชาวลื้อ

จำนวนมากมาสู่เมืองน่านตั้งแต่ปี พ.ศ. 2333 มีชาวยอง หรือชาวลื้อจากเมืองยองจำนวน 600 คนอพยพมาตั้งถิ่นฐานในเมืองน่าน ในปี พ.ศ. 2334 เจ้าหลวงเชียงของนำราษฎรจำนวน 500 ครัวเรือน เข้ามาตั้งถิ่นฐานในน่านโดยสมัครใจ ในปี พ.ศ. 2348 เจ้านายเมืองน่านยกกองทัพไปตีสิบสองปันนาแล้วนำเอาเจ้านายขุนนางลื้อพร้อมเครื่องบรรณาการไปกรุงเทพฯ และในปี พ.ศ. 2355 เจ้านายเมืองน่านกวาดต้อนคนจากเมืองลำ เมืองพง เชียงแข และเมืองหลวงภูคาเข้ามาอีกประมาณ 6,000 คน เอกสารตะวันตกระบุว่าในปีนี้น่านได้บุกโจมตีเมืองสิง เมืองมาง เมืองพง และเมืองลำ ต่อมาเมืองสิงซึ่งเป็นเมืองที่อุดมสมบูรณ์และเป็นที่ต้องการของเมืองน่านถูกเจ้าเมืองเชียงแขงอพยพผู้คนมายึดครองและตั้งถิ่นฐาน เพราะเมืองเชียงแขงมีปัญหาคความอดอยากขาดแคลน ในขณะที่เมืองสิงนั้นประชากรถูกอพยพออกไปอยู่ที่น่านและที่อื่น ๆ น่านซึ่งเฝ้ามองเมืองสิงอยู่จึงใช้กำลังเข้าบังคับให้เจ้าเมืองเชียงแขงซึ่งครองเมืองสิงอยู่ยอมสวามิภักดิ์ในปี พ.ศ. 2431

สงครามเชียงตุง (พ.ศ. 2393-2393) เป็นเหตุการณ์สำคัญที่ทำให้มีการอพยพเจ้านายและไพร่พลลื้อมาสู่ล้านนา เมืองน่านส่งกองกำลังไปร่วมกับกองทัพไทยและกองกำลังของเมืองอื่นๆ ทำสงครามเพื่อยึดครองเชียงตุง โดยมีสาเหตุมาจากการที่เจ้านายเมืองเชียงรุ่งเกิดการทะเลาะแย่งชิงอำนาจกันเองแล้วหนีมาพึ่งพระบรมโพธิสมภารของกษัตริย์ไทย ขุนนางข้าราชการไทยเห็นว่าควรจะขยายอำนาจเข้าไปเชียงรุ่งนั้น จำเป็นต้องยึดครองเชียงตุงให้ได้เสียก่อน จึงได้ส่งกองทัพใหญ่ไปเพื่อยึดครองเชียงตุง ในสงครามครั้งนั้นเมืองน่านได้กวาดต้อนเอาผู้คนจากสิบสองปันนามาอยู่เมืองน่าน ปีถัดมาน่านก็ได้คนจากเชียงแขงเข้ามาอีก การอพยพโยกย้ายของชาวลื้อในระยะหลังจากนี้ เกิดจากความต้องการหนีภัยสงครามและปัญหาทางการเมืองภายในบ้านเมืองของตนเองมากกว่าที่จะถูกกวาดต้อนเข้ามา จากที่ตั้งของน่านที่อยู่ใกล้ชิดกับสิบสองปันนาและลาว ทำให้น่านได้รับเอาพลเมืองลื้อจากทั้งสองแหล่งเข้ามาอยู่เสมอ เส้นทางอพยพส่วนใหญ่จะมาจากเมืองยอง เมืองลำ เมืองเลน เมืองหงดา เมืองเงิน ถึงเมืองบัว

จากการสำรวจพื้นที่ในหมู่บ้านต่าง ๆ ในเขตจังหวัดน่านในปัจจุบัน พบว่ามีชาวลื้ออย่างน้อย 58 หมู่บ้านในเขตอำเภอต่าง ๆ อันได้แก่ อำเภอบัว เชียงกลาง ท่าวังผา กิ่งอำเภอสองแคว และกิ่งอำเภอสุขสัราญ

โดยเฉพาะในตำบลป่าคา เขตอำเภอท่าวังผา หมู่บ้านต้นฮ่าง หนองบัว และดอนมูล ถือว่าเป็นสามหมู่บ้านที่มีชุมชนชาวลื้อตั้งถิ่นฐานอยู่มากที่สุด อีกทั้งยังมีการรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีของบรรพบุรุษไว้ได้อย่างเข้มแข็ง

สภาพภูมิศาสตร์โดยทั่วไปที่ชุมชนชาวลื้อเลือกตั้งถิ่นฐาน มักจะเป็นที่ราบลุ่มแคบ ๆ ขนานกับริมฝั่งแม่น้ำ ลำน้ำ หรือลำห้วย

ส่วนสภาพภูมิอากาศของหมู่บ้านชาวลื้อนั้น จะมีความแตกต่างกันมากในแต่ละฤดูกาล ในช่วงหน้าร้อนเดือนมีนาคม ถึงเมษายน อากาศจะร้อน และแห้งแล้งมากโดยเฉพาะอย่างยิ่งบริเวณในหุบเขา เดือนมิถุนายนถึงเดือนตุลาคมฝนตกค่อนข้างมากจนอาจเกิดน้ำท่วมฉับพลันได้ ส่วนฤดูหนาวนั้นอากาศแห้งแล้งและหนาวจัดในเดือนพฤศจิกายนถึงกุมภาพันธ์

2) เศรษฐกิจการเลี้ยงชีพ

ส่วนใหญ่ชาวลื้อเป็นชาวนาที่ยังชีพด้วยการเพาะปลูกข้าวและพืชผลต่าง ๆ สำหรับบริเวณภายในครัวเรือนและชายบ้างเมื่อมีเหลือ ยังไม่เป็นพ่อค้านายทุน แต่เป็นพ่อค้าชาวนาที่มักจะทำการค้าเมื่อว่างจากการทำนาแล้ว จากที่ตั้งของน่านทำให้มีการค้าขายระหว่างเมืองต่างๆ เช่น การค้าวัวต่างเช่นเดียวกับเมืองอื่น ๆ ของล้านนา ชาวบ้านที่ว่างจากการทำนาเพาะปลูกแล้ว จะรวมกันเดินทางไปค้าขายยังเมืองต่าง ๆ เช่น เมืองหงสาวดีและเมืองเงินในเขตลาว ซึ่งในบางยุคสมัยอาจขึ้นอยู่กับเมืองน่าน การค้าที่แพร่หลายคือการค้าเกลือ เนื่องจากเมืองน่านมีบ่อเกลือสินเธาว์ ซึ่งถือว่าเป็นสินค้าจำเป็นในสมัยนั้น แต่ละปีชาวบ้านจะทำการค้าเกลือปีละ 1-2 ครั้งในเดือน 4 และเดือน 5 โดยนำข้าวไปขายแลกเกลือ ชาวบ้านหนองบัวจะนำวัวต่างเดินทางเป็นเวลา 2 คืน ไปบ้านนาแลและบ่อเกลือ เกลือเป็นสินค้าที่สามารถนำขายหรือแลกกับเสื้อผ้า ชาวบ้านต้นฮ้างเดินทางไปแพร่พร้อมก็นำเกลือไปขายด้วยทุกปี

รูปที่ 5-2 บริเวณบ่อเกลือหมูบ้านบ่อเกลือ อำเภอบ่อเกลือ จังหวัดน่าน

รูปที่ 5-3 โรงผลิตเกลือ หมูบ้านบ่อเกลือ อำเภอบ่อเกลือ จังหวัดน่าน

นอกจากค้าเกลือแล้ว ยังมีการค้าหมากและพลู มีการปลูกหมากในหมู่บ้านต่าง ๆ จำนวนมากจนเพียงพอที่จะนำไปขายยังถิ่นอื่น ๆ ชาวลื้อนำหมากดิบและหมากฝานตากแห้งร้อยเป็นพวงไปขายที่แพร่ พะเยา เชียงราย และลาว

สินค้าที่บรรทุกว้าวต่างไปขายนั้น ยังมีผ้าชนิดหนา ไช่ดิน หม้อดิน ยาเส้น หมู และเมี่ยง นอกจากนี้ยังมีการค้ากับชาวคอยที่นำของป่าประเภทเขากวาง หนังสัตว์ เนื้อสัตว์ป่าและเมล็ดงา มาแลกข้าว เกลือ และเสื้อผ้าในระยะหลังมีพ่อค้าจีนเดินทางไปตามหมู่บ้านต่าง ๆ เพื่อซื้อ

สินค้าพื้นเมืองไปขาย หรือนำสินค้าเครื่องอุปโภคบริโภคของตนในเมืองไปขายให้ชาวบ้านที่อยู่ห่างไกล การค้าทางไกลเหล่านี้มีผลต่อการค้าวัวควายด้วย ชาวบ้านต้นฮ่างเดินทางไปขายยาเส้น และหมากที่แพร่ ได้เงินพอสมควรก็จะลงทุนซื้อวัวต่างกลับบ้านเพื่อใช้ในการเดินทางค้าขายต่อไป

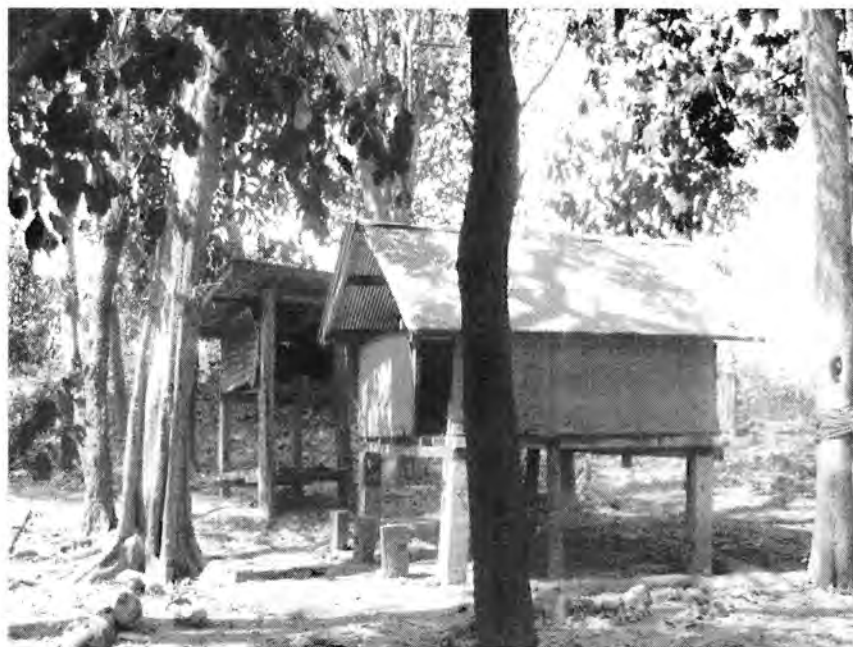
3) คติความเชื่อ

ชาวลื้อดำรงชีวิตด้วยการพึ่งพาตัวเองเป็นส่วนใหญ่ เสรีจากหนานาหรือว่างเว้นจากการค้าขายแล้ว ชายชาวลื้อก็จะตีเหล็กเพื่อไว้ใช้สอยในงานเกษตรกรรม ส่วนผู้หญิงก็จะทอผ้าเป็นหลัก ชาวลื้อนั้นนับถือพุทธศาสนาแบบชาวบ้านที่ผสมผสาน คติ ความเชื่อในศาสนาพุทธเข้ากับ ความเชื่อผีซึ่งเป็นความเชื่อแบบดั้งเดิม และนอกจากนั้นยังผสมผสานกับความเชื่ออื่น ๆ อีกในศาสนาพราหมณ์ ทำให้พุทธศาสนาของชาวบ้านนั้นมีลักษณะที่เป็นเฉพาะตัว โดยที่แต่ละเรือนนั้น จะมีทั้งหิ้งพระและหิ้งผีตั้งอยู่ด้วยกัน

แม้ว่าหลักคำสอนของพุทธศาสนาเถรวาทจะเน้นไปที่หนทางสู่การดับทุกข์โดยตรง อย่างไรก็ตามวิถีหลักธรรมของพุทธศาสนาเถรวาทนั้น ไม่ได้ใกล้ชิดกับชาวบ้านเท่าความเชื่อในผีที่มีมาแต่โบราณ และศาสนาหรือคติความเชื่อเดิมที่มีมาก่อนจะย้ายถิ่นฐานเข้ามาที่นาน ชาวบ้านเชื่อว่าธรรมชาติที่ไม่อาจควบคุมได้นั้นถูกกำหนดโดยผี ซึ่งสามารถติดต่อผ่านคนทรงหรือม้าขี่ คือผู้ประกอบพิธีกรรมการบวงสรวงผี ชาวบ้านรู้สึกมั่นใจหากได้บูชาผีก่อนการประกอบกิจกรรมใด ๆ ความเชื่อในการถือผีนี้ได้พัฒนาไปจนกลายเป็นระบบที่สามารถควบคุมพฤติกรรมทางสังคมของชาวบ้าน ในจินตนาการของชาวบ้านนั้นทุกหนแห่งตั้งแต่เมือง หมูบ้าน ทุ่งนา แม่น้ำ เหมืองฝาย ป่าและบ้าน ก็จะมีผีประจำอยู่ทุกที่

รูปที่ 5-4 คูโบสถ์ของชาวไทยลื้อ หมู่บ้านดอนมูล อำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน

รูปที่ 5-5 บริเวณเรือนผีประจำหมู่บ้าน บ้านต้นห้าง อำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน

การนับถือผีนี้สร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวให้กับชุมชน สมาชิกภาพของชุมชนเมือง และหมู่บ้าน ถูกยึดด้วยการมีส่วนร่วมในพิธีกรรมไหว้ผี ธรรมเนียมเช่นนี้นับว่าเป็นรูปแบบการควบคุมสังคมในระดับหนึ่ง

ผีของชาวลื้อนั้นมึระดับชั้นไม่ต่างจากการบริหารงานของรัฐ ผีที่มีอำนาจสูงสุดคือผีเมือง หรือเสื้อเมือง เป็นผีอารักษ์ของเมืองซึ่งเจ้าหลวงหรือพระเจ้าแผ่นดินเป็นผู้ประกอบพิธีบูชา พิธีนี้มีส่วนส่งเสริมฐานะของเจ้านาย เพราะเน้นบทบาทของการเป็นตัวแทนระหว่างคนกับผี การประกอบพิธีนี้ก็เพื่อร้องขอความอุดมสมบูรณ์และเรียกหาความคุ้มครองจากผี โดยชาวบ้านต้องตอบแทนชนชั้นปกครองด้วยการเสียภาษี สงส่วย และรับใช้ในระดบัหมู่บ้านทุกหมู่บ้านจะมีผีบ้านของตน ผีอารักษ์มักเป็นเจ้านายหรือบรรพบุรุษผู้ก่อตั้งหมู่บ้าน ชาวบ้านจะเลี้ยงผีทุกปี นับเป็นผีที่สำคัญและใกล้ชิดกับชาวบ้าน ส่วนในระดับครัวเรือน ผีปู่ย่านั้นจะเป็นที่เคารพนับถือของคนในตระกูล โดยมีหน้าที่ควบคุมและดูแล ตลบันตาลทุกข์-สุข ของคนในตระกูลนั้น ๆ

ในหมู่บ้านลื้อนั้นจะประกอบพิธีการไหว้ผีอารักษ์ทุกปี โดยชาวบ้านทุกคนจะมีส่วนร่วมด้วย แต่ชาวลื้อที่น่านนี้มีลักษณะพิเศษคือ นำเอาผีบ้านผีเมืองจากถิ่นเดิมของตนมาด้วย ผีอารักษ์ที่เป็นที่รู้จักดีของชาวลื้อเมืองน่านองค์หนึ่งคือผีเจ้าหลวงเมืองหล้า เป็นผีอารักษ์ของหมู่บ้านหนองบัว ดันฮ่าง และดอนมูลซึ่งเป็นกลุ่มหมู่บ้านที่อพยพมาจากเมืองหล้าในราวสมัย ร.3 จึงผูกพันเคารพนับถือเจ้าหลวงเมืองหล้า และยกย่องให้เป็นผีบ้านของตนเอง ทุก 3 ปีจะมีพิธีบวงสรวงเป็นเวลา 3 วัน โดยชาวหมู่บ้านทั้งสามจะร่วมกันประกอบพิธีมีการปิดหมู่บ้านไม่ให้คนในออก คนนอกเข้า ผู้ประกอบพิธีเป็นลูกหลานเจ้าเมืองและตระกูลขุนนางของเมืองหล้าที่อพยพอยู่เมืองน่านด้วยกัน

5.2 เมียน หรือเย้า

เมียน หรือเย้า เป็นกลุ่มคนที่จัดอยู่ในเชื้อชาติมอญไกลยัด ในตระกูลจีนธิเบต เดิมชาวเมียนตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณที่ราบรอบ ๆ ทะเลสาบตงตง ในลุ่มแม่น้ำแยงซี แต่เกิดความขัดแย้งขึ้นกับชั้นปกครอง จึงได้พากันอพยพเข้าไปอาศัยในป่า และตั้งถิ่นฐานของตนเองเป็นเอกเทศ

ต่อมาในพุทธศตวรรษที่ 20-21 ชาวเมียนบางส่วนได้อพยพลงมาทางใต้ และตั้งถิ่นฐานอยู่ในประเทศเวียดนาม ตอนเหนือของลาว บริเวณทิศตะวันออกของพม่า แถบรัฐเชียงตุง ภาคเหนือของดินแดนสยาม ซึ่งพื้นที่บนแนวเขาของเมืองน่าน บางส่วนก็มีชาวเมียนมาจับจองและตั้งขึ้นเป็นหมู่บ้านจนถึงปัจจุบัน

1) ประวัติการย้ายถิ่นฐานเข้ามายังเขตจังหวัดน่าน

ชาวเมียนที่เข้ามาอาศัยเมืองน่าน เป็นกลุ่มที่ถูกเรียกว่ากลุ่มอพยพเชียงราย-น่าน ซึ่งเข้ามาในช่อง ปี พ.ศ. 2397 เมื่ออยู่อาศัยได้ครบหนึ่งปีจึงได้ติดต่อกับเจ้าเมืองน่านขอเข้ามาทำมาหากินในเขตเมืองน่านตอนเหนือดอนสันจี้ ดอยน้ำโหมง ดอยผาข้างน้อย ดอยผาจี ดอยผาลม ตลอดไปจนถึงขุนน้ำลาว เชียงคำ เเทง เชียงของ โดยเสียค่าบรรณาการเป็นเงินและของป่าให้กับเจ้าเมืองน่านเป็นประจำทุกปี

จากการสำรวจพื้นที่ในหมู่บ้านต่าง ๆ ในเขตจังหวัดน่านในปัจจุบันพบว่า มีประชากรชาวเมียนอาศัยอยู่เป็นจำนวนทั้งสิ้น 10,684 คน (พ.ศ. 2545) โดยกระจายตัวอยู่ในเขตอำเภอเมือง สองแคว เวียงสา และปัว

สภาพทางภูมิศาสตร์ที่ชาวเมียนเลือกตั้งถิ่นฐาน มักจะเป็นบริเวณตามไหล่เขาที่มีความสูงจากระดับน้ำทะเลประมาณ 1,000-15,000 เมตร อีกทั้งไม่ไกลจากแหล่งน้ำด้วย ชาวเมียนจะพิจารณาจากแรงปะทะของลมในพื้นที่และระยะทางจากหมู่บ้านกับแหล่งน้ำเป็นสำคัญ

2) เศรษฐกิจการเลี้ยงชีพ

ชาวเมียนมีอาชีพหลักคือทำการเกษตร โดยการปลูกพืชไร่ พืชสวนตามไหล่เขา โดยมีระบบเศรษฐกิจแบบยังชีพ ส่วนผู้หญิงก็จะทอผ้าอยู่ที่บ้านเพื่อใช้สอย เป็นเครื่องใช้ เครื่องนุ่งห่ม ส่วนใหญ่จะเป็นผ้าฝ้ายทอมือและปักลายสวยงาม

ผ้าปักของชาวเมียนถือว่าเป็นผ้าที่มีสีสันสวยงาม และรูปแบบอันเป็นเอกลักษณ์ของตนเอง อีกทั้งยังมีเรื่องราวและความหมายเกี่ยวพันกับประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของชาวเมียนแฝงอยู่ในลวดลายที่ใช้ปักอีกด้วย

3) คติความเชื่อ

วัฒนธรรมของชาวเมียนจะอิงกับวัฒนธรรมของชาวนั้นในเมืองจีนอย่างเห็นได้ชัด ทั้งเรื่องของโครงสร้างทางสังคมที่ให้ความนับถือเชื้อสายทางฝ่ายชายเป็นหลัก ลักษณะความเชื่อที่

เกี่ยวข้องกับลัทธิเต๋า และวิญญูณบรรพบุรุษโดยผสมผสานกับความเชื่อในเรื่องเทพและเทวดาที่เป็นองค์เดียวกับของชาวจีนแผ่นดินใหญ่ รูปแบบประเพณีและพิธีกรรมอื่น ๆ ในชีวิตประจำวัน ฯลฯ

ในเรื่องภาษา ภาษาของชาวเมียนจัดอยู่ในตระกูลจีน-ทิเบต ภาษาแม่ว-เย้า โดยภาษาพูดของชาวเมียนพัฒนามาจากกลุ่มภาษาของชาวหมาน และแตกออกเป็นภาษาถิ่นย่อย ๆ 3 ภาษา คือ ภาษาเมียน ภาษาปนู และภาษาลักจา สำหรับภาษาเขียน เมียนได้ยืมภาษาอื่นมาใช้ และได้ดัดแปลงผสมผสานตัวอักษรอันกับภาษาเมียน จนได้ภาษาเขียนแบบใหม่ที่มีลักษณะเฉพาะคือ รูปแบบการเขียนแบบผู้สู้อี้ (ตัวหนังสือสามัญของท้องถิ่นชาวเมียน)

5.3 ลัวะ ละว้า

ลัวะ หรือละว้า เป็นชื่อเรียกกลุ่มชาวเขาชนชาติหนึ่งซึ่งมีภูมิลำเนาอยู่บนเทือกเขาสูงในทางภาคเหนือของเอเชียอาคเนย์ นอกจากชื่อลัวะและละว้าแล้ว "ถิ่น" ก็เป็นอีกชื่อที่ใช้เรียกชนเผ่านี้ โดยมีนัยทางประวัติศาสตร์ว่าเป็นคนในท้องถิ่นเดิม ชนชาวลัวะนั้นใช้ภาษาถิ่น หรือภาษามาล ซึ่งถูกจัดให้เป็นภาษาในตระกูลออสโตรเอเชียติก ตระกูลย่อย มอญ-เขมร สาขาขมุอิด ในการติดต่อระหว่างกัน

1) ประวัติการย้ายถิ่นฐานเข้ามายังเขตจังหวัดน่าน

ชาวลัวะนั้นมีประวัติศาสตร์ของชนชาติมายาวนาน ในตำนานประวัติศาสตร์ล้านนาเกือบทุกฉบับล้วนมีข้อความพาดพิงถึงชาวลัวะ โดยอ้างไว้ในนามของ "ชาวป่า" หรือมีลักษณะ-มีลักษณะ ผู้เป็นเจ้าของถิ่นเดิมก่อนที่ไทยวนหรือชาวโยนกจะมาครอบครองที่ทำกินลุ่มแม่น้ำ จึงเป็นที่น่าสันนิษฐานในขั้นต้นว่าลัวะหรือละว้า ซึ่งบางแห่งออกเสียงเพี้ยนเป็นละเวื้อะนั้น เป็นชื่อชนชาติเก่าแก่ที่เคยมีภูมิลำเนาอยู่บริเวณตอนเหนือของประเทศไทยมาก่อน แม้ในขณะนี้ยังมีชุมชนของชาวลัวะกระจายอยู่มากทั่วบริเวณภาคเหนือตอนบนของไทยเช่น เชียงใหม่ เชียงราย ลำพูน ลำปาง แม่ฮ่องสอน ฯลฯ

โดยเฉพาะในจังหวัดน่าน จากการสำรวจของทางราชการพบว่า มีหมู่บ้านลัวะที่ยืนยันได้ว่าเป็น "ลัวะ" แท้ ๆ โดยกำหนดจากภาษาพูดที่ใช้กันอยู่ทั้งสิ้น 23 หมู่บ้านในเขตภูตอย หมู่บ้าน

ลัวะเหล่านี้กระจายตัวอยู่ในบริเวณอำเภอทุ่งช้าง ปัว และกิ่งอำเภอสันติสุข โดยจะกระจุกตัวหนาแน่นอยู่ในบริเวณอำเภอบัวมากเป็นพิเศษ เช่นในบ้านโป่งตม บ้านห้วยขาม บ้านน้ำแคะ บ้านแม่สะนาน ฯลฯ ในจำนวน 23 หมู่บ้านนี้รวมประชากรได้ทั้งสิ้น 6,456 คน (พ.ศ.2526)

2) เศรษฐกิจการเลี้ยงชีพ

บริเวณหมู่บ้านของชาวลัวะที่พบนั้น มักจะตั้งอยู่บนภูตอยสูงบนเทือกเขาที่สลับซับซ้อน พื้นที่ส่วนมากจะเป็นที่ลาดเชิงเขา มีที่ราบอยู่น้อย อีกทั้งค่อนข้างห่างจากแหล่งน้ำ เช่น ห้วย คลอง บึง หรือแม่น้ำ

ด้วยเหตุที่ค่อนข้างขาดแคลนพื้นที่ในการทำเกษตร ชาวลัวะจึงหากินด้วยการทำไร่แบบหมุนเวียนบนที่ลาดชัน โดยปลูกพืชเป็นขั้น ๆ ไปตามพื้นที่โดยจะมีการหักร้างถางพง ตัดไม้เผาป่าเพื่อปลูกพืชไร่ ภายหลังจากการเก็บเกี่ยวแล้วก็ปล่อยให้ดินฟื้นคืนมาปลูกคลุมพื้นที่ปีต่อไปหากมีการทำไร่อีกจะเปลี่ยนที่ และในระยะ 2-5 ปีก็จะเวียนกลับมาทำไร่ ณ ที่เดิมอีก ผลผลิตเปลี่ยนหมุนเวียนไปเช่นนั้นนับสิบนับร้อยปีขึ้นไป

มีบ้างในบางพื้นที่ที่พบชาวลัวะทำนาเป็นขั้นบันไดในที่ลาดชัน และในบางครอบครัวที่ค่อนข้างมีฐานะก็จะเลี้ยงหมูและเลี้ยงไก่ไว้สำหรับบริโภคด้วย แต่ในชีวิตประจำวันอาหารเนื้อหรือประเภทโปรตีนนั้นจะอาศัยสัตว์น้ำเป็นหลัก ซึ่งส่วนใหญ่ก็จะเป็นปลาและปูภูเขาตัวเล็ก ๆ เคี้ยวกินทั้งก้างและกระดูก อย่างไรก็ตามวิถีการทำมาหากินของชาวลัวะส่วนมากอยู่ในระบบเศรษฐกิจแบบยังชีพ หากมีผลผลิตเหลือ จึงจะนำลงไปขายยังตลาดในเมือง

3) คติความเชื่อ

ด้วยการที่ชาวลัวะยังคงมีระดับการผลิตที่ต่ำแบบบรรพกาล นั่นคือยังคงต้องพึ่งฟ้าฝนพึ่งธรรมชาติเป็นส่วนมาก อีกทั้งสังคมชาวลัวะนั้นแยกอยู่ห่างไกลจากอารยธรรมของคนเมือง ปัจจัยสองข้อนี้มีผลให้ชุมชนชาวลัวะยังคงมีความเชื่ออย่างแนบแน่นอยู่ในระบบการนับถือผี โดยสามารถแบ่งผีได้เป็นสองประเภทคือ

(1) ผู้ที่มีอำนาจลึกลับ สัมพันธ์กับธรรมชาติเรียกว่า "ป๋ย่อง" มี 4 แขนงตา หมายความว่า รูปลักษณ์ของผีนี้มี 2 ตาข้างหน้าเหมือนคนปกติทั่วไป กับอีก 2 ตาตรงท้ายทอยโดยผีชนิดนี้ยัง จำแนกออกเป็น ผีป่า ผีไร่ ผีน้ำ ซึ่งต้องเซ่นไหว้กันเป็นประจำ เวลาที่เซ่นไหว้สัมพันธ์กับฤดูกาลผลิต นั้นหมายความว่าชาวลัวะเชื่อในอำนาจของวิญญาณศักดิ์สิทธิ์ ที่แฝงอยู่ในธรรมชาติป่าเขาลำเนาไพร ซึ่งให้คุณและโทษได้ โดยมีผลกระทบต่อการผลิตคือ การเกษตรซึ่งเป็นอาชีพหลักของทุกคนในหมู่บ้าน ถ้าเซ่นไหว้ไม่ขาดตามกาลอันควร ก็จะมีผลให้อยู่ดีมีสุข ผลิตพืชพันธุ์สมบูรณ์

(2) ผีบรรพบุรุษประจำตระกูล มีชื่อต่าง ๆ กัน "อ่าว" นำหน้า ตามรูปศัพท์นั้น อ่าว แปลว่า พ่อ เช่น อ่าวคิด อ่าวแลบ เป็นการเรียกเพื่อให้เกิดจิตผู้อาวุโส ผีอาวนี้เป็นผู้ชาย และได้รับการนับถือเป็นผีต้นตระกูล ผีอีกแบบคือผีที่ใช้ชื่อบ้านนำหน้าเช่น ผีบ้านเบาะ ผีบ้านข้า ถือกันว่าเป็นผีประจำหมู่บ้านนั้น ๆ แต่อย่างไรก็ดี มีข้อน่าสังเกตว่า การถือผีบรรพบุรุษประจำโคตรวงศ์ของชาวลัวะเมืองน่าน ไม่ว่าจะเป็ผีอาวหรือผีบ้านก็ล้วนแต่สิ่งต่อกันตามสายแม่ โดยมีพิธีกรรมมอบไหเหล้าประจำตระกูลให้ทายาทรับช่วง โดยทายาทฝ่ายหญิงคนหัวปีจะรับได้รับสิทธิ์นี้ก่อนใคร

5.4 ขมุ ซ่า ลาวเทิง

ขมุ ซ่า ลาวเทิง เป็นชื่อเรียกกลุ่มคนที่อาศัยอยู่บนที่สูงเชิงเขา และสื่อสารกันด้วยภาษาตระกูลออสโตรเอเชียติก สาขามอญ-เขมร และอยู่ในสาขาย่อยขมุอิด โดยปกติแล้วชาวขมุ นั้นตั้งถิ่นฐานกระจายอยู่ในพื้นที่บริเวณทางเหนือของประเทศไทย เวียดนาม ลาว และทางใต้ของจีนเป็นหลัก ซึ่งอาจถือได้ว่าชนชาติขมุนี้เป็นกลุ่มชนดั้งเดิมที่สำคัญกลุ่มหนึ่งของดินแดนสุวรรณภูมิ

ด้วยสาเหตุที่ชาวขมุอยู่อาศัยกันเป็นชนเผ่า อีกทั้งไม่มีมโนทัศน์ในเรื่องพรมแดนของพื้นที่ในแต่ละรัฐอย่างชัดเจน ชาวขมุจึงอพยพโยกย้ายถิ่นที่อยู่เพื่อการทำมาหากินอย่างอิสระ โดยอาศัยอยู่ตามรอยต่อชายแดนของประเทศต่าง ๆ ในภูมิภาคนี้

1) ประวัติการย้ายถิ่นฐานเข้ามายังเขตจังหวัดน่าน

โดยเฉพาะในเขตจังหวัดน่าน จากการสำรวจพบชาวขมุตั้งถิ่นฐานกระจัดกระจายอยู่ในหลายเขตเช่น เขตอำเภอเมือง ที่บ้านหนองคำ บ้านห้วยไฮ เขตอำเภอท่าวังผา ที่บ้านห้วยโป่ง

บ้านวังผา บ้านปางสา เขตอำเภอเชียงกลาง มีที่บ้านวังผาง บ้านน้ำโม เขตอำเภอทุ่งช้าง พบที่บ้านน้ำสอดใต้ บ้านห้วยสะแดง บ้านภูค้ำ บ้านน้ำสาด ฯลฯ โดยทั้งหมดนี้ไม่ปรากฏหลักฐานที่แน่นอนถึงช่วงเวลาในการอพยพเข้ามาในเขตจังหวัดน่าน คงสันนิษฐานว่าเข้ามาเพื่อหนีความแห้งแล้ง และหาที่ทำกินผืนใหม่ในช่วงระยะเวลาประมาณ 1-200 ปีที่ผ่านมา

รูปที่ 5-6 เรือนโบราณชาวขมุ อำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน

ชาวขมุนิยมเลือกตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณที่สูง ซึ่งอาจสูงกว่าระดับน้ำทะเลถึง 2,500-3,000 ฟุต มักเป็นเนินสูงใกล้แหล่งน้ำโดยจะถากต้นไม้ออกให้เตียนก่อนตั้งเป็นหมู่บ้าน หมู่บ้านหนึ่ง ๆ อาจมีจำนวนบ้านประมาณ 100 หลัง หรือมากกว่าขึ้น โดยรวมกันปลูกบ้านเป็นกลุ่ม 7 และมีพื้นที่ว่าง เป็นลานบริเวณกลางหมู่บ้าน เพื่อใช้เป็นพื้นที่สาธารณะ

2) เศรษฐกิจการเลี้ยงชีพ

ชาวขมุทำอาชีพการเกษตรเป็นหลัก ส่วนมากเป็นการขอยังเพื่อยังชีพคือ ปลูกพืชสวนใหญ่เพื่อการบริโภคเช่น ข้าว เผือก มัน และเครื่องปรุงรสต่าง ๆ ได้แก่ พริก ตะไคร้ ข่า สะระแหน่ หอม กระเทียม เป็นต้น ส่วนพืชไร่และไม้ยืนต้นมีเล็กน้อยได้แก่ ข้าวโพด ถั่ว กัลย ขนุน มะขาม มะม่วง ฯลฯ ถ้าเหลือจากการบริโภคก็จะมาแบ่งปันให้ญาติพี่น้อง

นอกจากการหาเลี้ยงชีพด้วยการเกษตรแล้ว ก็มีการเลี้ยงสัตว์เป็นอาชีพเสริมคือ หมู ไก่ วัว ควาย และการเข้าป่าหาสัตว์ ตักนก ส่องเขียด ฯลฯ หากยังมีเวลาว่างก็จะทำจักสาน ฟันไร่ ฯลฯ โดยทั้งหมดที่กล่าวมานั้นเป็นหน้าที่ของผู้ชายเสียส่วนใหญ่ ส่วนผู้หญิงมีหน้าที่ตื่นตอนเช้ามีดเพื่อหุงข้าว ประกอบอาหาร ตักน้ำ ตาข้าว ในตอนสายก็จะเข้าป่าเพื่อตัดฟืน หาพืชผักมาทำอาหาร ทำสวน และปลูกพืชสวนครัว ฯลฯ อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบันนี้มีชาวขมุในหลายพื้นที่ที่เปลี่ยนวิถีชีวิตให้อิงกับกระแสเศรษฐกิจแบบทุนนิยมมากขึ้น ซึ่งชาวขมุนี้ล้วนมีความเป็นอยู่ใกล้เคียงกับคนเมือง เข้าไปทุกที่

3) คติความเชื่อ

ชาวขมุเชื่อว่าตนมีโคตรวงศ์หรือบรรพบุรุษที่สืบเชื้อสายมาจากสัตว์หรือพืชบางชนิด เช่น เสือ คางคก นก ตันตะ ผู้ใดอยู่ในชั้นตะใดจะจับต้องหรือทำร้ายสัตว์หรือพืชชนิดนั้น ๆ ไม่ได้ บุคคลที่อยู่ในชั้นตะเดียวกันจะแต่งงานกันไม่ได้ และแต่ละชั้นตะก็จะมีการเลี้ยงผีที่ต่างกัน อาจกล่าวได้ว่า ชั้นตะกำหนดวัฒนธรรมและวิถีการประพฤติปฏิบัติตนของบุคคลในสังคมทั้งหมด

สำหรับจารีตประเพณีที่ต้องถือปฏิบัติในครอบครัวคือ การถือผีบรรพบุรุษหรือผีเรือน ซึ่งเป็นสิ่งที่สำคัญมาก เป็นสิ่งที่คอยควบคุมระเบียบวิธีการปฏิบัติเรื่องต่าง ๆ ในชีวิตประจำวัน ชาวขมุเชื่อว่าผีเรือนจะคอยดูแลทุกข์สุขของคนในบ้าน ถ้าผู้ใดประพฤติผิดจะต้องมีพิธีการเลี้ยงผีเพื่อขอขมา มิฉะนั้นอาจเจ็บป่วยล้มตายได้

รูปที่ 5-7 เสาใจบ้านที่ยังหลงเหลืออยู่ของหมู่บ้านขมุ อำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน

6. การสำรวจและจัดเก็บข้อมูล

การสำรวจและจัดเก็บข้อมูลดำเนินการในระหว่างวันที่ 20-26 เมษายน 2548 โดยทำการสำรวจในพื้นที่ 3 หมู่บ้าน ได้แก่ หมู่บ้านปางสา หมู่บ้านดอนมูล และหมู่บ้านต้นฮ้าง อำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน พบสิ่งแวดลอมทางกายภาพพื้นถิ่นสามารถจำแนกเป็นหัวข้อต่าง ๆ ได้ดังนี้

0 500 M

แผนที่ 6-1 ที่ตั้งหมู่บ้านปางสา หมู่บ้านดอนมูล และหมู่บ้านต้นฮ้าง อำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน

องค์ประกอบทางภูมิทัศน์ที่นำมาใช้เป็นกรอบแนวคิดในการแสวงหาองค์ประกอบทางภูมิทัศน์ของหมู่บ้านในจังหวัดน่าน 9 มีดังนี้

- 1) ลักษณะทางภูมิลักษณะ
- 2) พืชพรรณ
- 3) น้ำ
- 4) สัตว์ในพื้นที่
- 5) สิ่งก่อสร้าง
- 6) วัสดุ
- 7) พื้นที่ว่าง
- 8) ระบบการสัญจร
- 9) ปัจจัยทางสังคม

6.1 หมู่บ้านปางสา

หมู่บ้านปางสาตั้งอยู่ที่ตำบลผาทอง อำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน มีทั้งสิ้น 159 ครัวเรือน มีประชากร 601 คน การเดินทางไปยังหมู่บ้านปางสา ต้องเดินทางผ่านถนนทางหลวงสาย 1080 จากอำเภอเมืองน่าน สู่อำเภอท่าวังผา เป็นถนน 2 ช่องทาง ใช้ระยะทางจากตัวเมืองน่าน 45 กิโลเมตร และถึงสามแยกขึ้นไปยังถนนทางหลวงหมายเลข 1148 อีกประมาณ 15 กิโลเมตร ด้วยถนน 2 ช่องทางและมีไหล่ทางด้านละ 1 เมตร เป็นเส้นทางชันภูเขา แล้วจึงพบทางแยกมีป้ายบอกทางไปยังหมู่บ้านปางสาด้วยถนน 2 ช่องทาง โดยเส้นทางจะผ่านโรงเรียนบ้านน้ำโมง แล้วจึงพบสะพานข้ามแม่น้ำไปสู่หมู่บ้านปางสารวมระยะทางทั้งสิ้นจากตัวเมืองจังหวัดน่าน 63 กิโลเมตร หมู่บ้านปางสาเป็นที่พักอาศัยของชาวไทเขิน หมู่บ้านปางสาสมัยก่อนเป็นที่พักชั่วคราวระหว่างการเดินทางไปมายังเมืองอื่น ๆ และเริ่มมีการพักอาศัยในพื้นที่เพิ่มมากขึ้นจนกลายเป็นการรวมกลุ่มกันในบริเวณดังกล่าวกลายเป็นหมู่บ้านปางสา

สัญลักษณ์

	ถนนคอนกรีต		พื้นที่เกษตรกรรม
	ถนนลูกรัง		พื้นที่ป่าชุมชน
	พื้นที่ว่างของชุมชน		แม่น้ำ
	บ้านพักอาศัย		
	วัด		
	ถังเก็บน้ำ		

แผนที่ 6-2 แผนที่หมู่บ้านปางสา

6.1.1 ลักษณะทางภูมิลักษณะ

หมู่บ้านปางสามที่ตั้งอยู่บนภูเขา บริเวณพื้นที่พักอาศัยของหมู่บ้านปางสามตั้งอยู่บนพื้นที่ราบ มีความลาดเอียงต่ำ จึงสามารถสร้างที่พักอาศัยได้ในบริเวณนั้น และขยายตัวไปในพื้นที่ที่มีความลาดชันต่ำใกล้เคียงกับพื้นที่เดิม โดยรอบพื้นที่พักอาศัยเป็นพื้นที่ที่มีความลาดชันสูง ชาวบ้านจึงใช้เป็นพื้นที่ปลูกพืชผลการเกษตรได้แก่ การทำไร่ข้าว และการปลูกไม้ผลประเภทต่าง ๆ และพบป่าชุมชนอยู่ในบริเวณด้านหลังของหมู่บ้านจำนวน 24 ไร่ เป็นป่าชุมชนที่ชาวบ้านสามารถเข้าไปใช้ประโยชน์ได้

บริเวณกลางหมู่บ้านมีเสาหลักหมู่บ้าน ปัจจุบันใช้เป็นห้องสมุดของหมู่บ้านไม่ได้ใช้เป็นพื้นที่ประกอบพิธีกรรมแล้ว โดยย้ายไปประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ บริเวณวัดสันติวารามแทน เนื่องจากพื้นที่รอบ ๆ เสาหลักเดิมของหมู่บ้านไม่มีพื้นที่โล่ง และเปลี่ยนเป็นที่อยู่อาศัย

6.1.2 พืชพรรณ

หมู่บ้านปางสามมีการปลูกพืชพรรณภายในหมู่บ้าน เพื่อให้ประโยชน์แตกต่างกันออกไป โดยพบว่ามี การปลูกพืชพรรณเพื่อใช้เป็นอาหารได้แก่ การทำไร่ข้าว พืชไร่พืชสวน และการปลูกพืชผักสวนครัว การทำไร่ข้าวกระจายอยู่บริเวณบนภูเขารอบ ๆ เป็นการปลูกข้าวเพื่อใช้ในการบริโภคภายในครอบครัว และแจกจ่ายแก่ญาติพี่น้อง ไม่ได้นำข้าวออกไปขายเพื่อหารายได้ โดยมีความเชื่อในเรื่องการเลี้ยงผี ซึ่งต้องทำก่อนที่จะทำการปลูกข้าวเพื่อขอให้ฝนตกในช่วงปรารงค์ คือ ในช่วงเดือนพฤษภาคม เป็นเดือนเริ่มในการปลูกข้าว และปรารงค์ 8 ในช่วงเดือนสิงหาคม

สำหรับพืชไร่จะปลูกในพื้นที่ที่ห่างออกไปจากบริเวณใจกลางหมู่บ้าน ในพื้นที่ที่มีความชันมากจนไม่สามารถทำไร่ข้าวได้ ได้แก่ ลิ่นจี มะม่วง และลำไย มีการใช้รั้วลวดหนามสูงประมาณ 1.00 เมตร กั้นอยู่รอบ ๆ พื้นที่แต่ละคนเพื่อแสดงขอบเขตที่ชัดเจน และเมื่อได้ผลผลิตชาวบ้านสามารถใช้ในการบริโภคในครัวเรือนได้อย่างพอเพียง และมีผู้ใหญ่บ้านหรือคนที่มีรศกระบะเป็นผู้มาซื้อผลผลิตเพื่อนำไปขายยังตลาดกลางในอำเภอ หรือภายในจังหวัดน่านต่อไป

นอกจากนี้ยังพบการปลูกพืชผักสวนครัวประเภท ผักชี สะระแน กัลย ไร่ในบริเวณบ้านแต่ละหลัง โดยจะปลูกปะปนกับไม้ดอกไม้ประดับ ไม่พบการทำขอบเขตที่ชัดเจนสำหรับพื้นที่ปลูก

พืชผักสวนครัว ส่วนมากปลูกผักสวนครัวในกระถางสังกะสี และในกระบะไม้ยกพื้นขึ้นสูงประมาณ 1 เมตร เพื่อช่วยให้ง่ายต่อการเก็บเกี่ยวผลผลิต และสามารถป้องกันพืชผักสวนครัวจากสัตว์เลื้อย ในบริเวณหมู่บ้าน

หมู่บ้านปางสาไม่พบการนำพืชพรรณมาแปรรูป และทอผ้าทำเป็นเครื่องนุ่งห่มไว้ใช้ภายในครัวเรือน เนื่องจากไม่ได้มีการสืบทอดจากอดีต และไม่มีผลผลิตที่สามารถนำมาทอผ้าได้ จึงต้องออกไปซื้อเสื้อผ้าจากหมู่บ้านข้างเคียงที่สามารถทอผ้าได้ หรือซื้อจากตลาดในอำเภอ และในเมือง เพื่อนำเสื้อผ้ามาใช้ภายในหมู่บ้าน

6.1.3 น้ำ

หมู่บ้านปางสามีการจัดการน้ำภายในหมู่บ้านเป็นระบบ โดยส่งผ่านไปเพื่อใช้สำหรับอุปโภค บริโภค และใช้ในการเกษตร มีวิธีการนำน้ำมาใช้ภายในครัวเรือนโดยใช้วิธีท่อน้ำจากต้นน้ำบนภูเขาบริเวณใกล้กับหมู่บ้าน ที่มีระดับความสูงมากกว่าความสูงของหมู่บ้าน โดยใช้การต่อท่อพลาสติกจากต้นน้ำ และใช้การเปลี่ยนท่อใหญ่ไปเป็นท่อเล็กเพื่อเพิ่มแรงดันของน้ำให้มาถึงหมู่บ้าน แล้วนำมาเก็บไว้ในถังเก็บน้ำบริเวณพื้นที่ส่วนกลางของหมู่บ้าน โดยมีงบประมาณมาจากองค์การบริหารส่วนตำบล เพื่อให้ชาวบ้านสามารถมาใช้น้ำได้อย่างทั่วถึง ซึ่งชาวบ้านหมู่บ้านปางสาจะใช้น้ำบริโภคจากระบบน้ำประปาภูเขาที่ส่งลงมาตามท่อเช่นกัน ชาวบ้านสามารถเปิดใช้ได้ตามจุดต่าง ๆ ที่มีอยู่ และมีบางหลังร่อนน้ำฝนไว้ในตุ่ม ถังเพื่อใช้บริโภค ไม่พบร้านขายน้ำดื่มภายในหมู่บ้านปางสา

น้ำใช้ในการเกษตร ชาวบ้านจะใช้น้ำจากประปาภูเขาเช่นเดียวกับน้ำสำหรับอุปโภค บริโภคโดยส่งผ่านท่อไปยังพื้นที่การเกษตรบริเวณต่าง ๆ โดยหมู่บ้านปางสาก็กเก็บน้ำที่ได้จากระบบประปาภูเขาไว้ที่ถังเก็บน้ำบริเวณใกล้วัดกลางหมู่บ้าน แต่พบว่ามีน้ำไม่พอเพียงสำหรับการเกษตร ทำให้บางครั้งผลผลิตเสียหายไม่ได้ผลดีเท่าที่ควร จึงทำให้ชาวบ้านต้องซื้อปัจจัยอื่น ๆ ที่ยังขาดแคลนจากตลาด หรือหมู่บ้านใกล้เคียง หมู่บ้านปางสามีการจัดการน้ำใช้อย่างเป็นระบบ แต่ไม่พบความเชื่อในเรื่องการเลี้ยงผีเหมือง ผีฝ่ายภายในหมู่บ้าน

6.1.4 สัตว์ในพื้นที่

หมู่บ้านปางสาพบการเลี้ยงสัตว์บกได้แก่ ไก่ สุนัข และสุกร เลี้ยงไว้ในพื้นที่บ้านของชาวบ้าน บ้านภายในหมู่บ้านไม่พบรั้วที่ปิดกั้นมิดชิด ไก่ และสุนัขจึงสามารถเดินไปมาบริเวณหมู่บ้านได้อย่างอิสระ ชาวบ้านหมู่บ้านปางสาเลี้ยงไก่ไว้เพื่อบริโภคภายในครัวเรือน และเพื่อใช้ในการทำอาหารเพื่อประกอบพิธีกรรม ไหว้ผี ส่วนสุนัขเลี้ยงไว้เพื่อเฝ้าบ้าน นอกจากนี้ไก่และสุนัขได้มีการเลี้ยงสุกรไว้ในเล้าที่ทำขึ้นเองจากไม้และสังกะสี ตั้งอยู่ในบริเวณบ้านชาวบ้าน เลี้ยงไว้สำหรับจำหน่ายเนื่องจากมีรายได้ดีกว่าการเก็บไว้รับประทานเองภายในครัวเรือน เพราะว่าการฆ่าสุกรเพื่อรับประทานแต่ละครั้ง จะมีปริมาณเนื้อสุกรมากเกินความจำเป็น จึงเลือกที่จะจำหน่าย และนำเงินที่ได้มาไปซื้อเนื้อสุกรมารับประทานในปริมาณที่ต้องการในแต่ละครั้งแทน พบสัตว์น้ำในหมู่บ้านปางสาได้แก่ปลา บริเวณแม่น้ำที่ไหลผ่านบริเวณด้านหน้าหมู่บ้าน ชาวบ้านไม่สามารถมาจับปลาในแม่น้ำบริเวณนี้ได้เนื่องจากการอนุรักษ์ลำน้ำ แต่จะให้ไปจับปลาในอีกบริเวณหนึ่งเพื่อใช้ในการบริโภค การร่วมกันอนุรักษ์ลำน้ำทำให้มีปลาสำหรับคนในหมู่บ้านไว้ใช้บริโภคอย่างพอเพียงตลอดไป เป็นการแสดงให้เห็นถึงการร่วมมือกันเพื่อผลประโยชน์ร่วมกันของชุมชน

6.1.5 สิ่งก่อสร้าง

การจัดกลุ่มบ้านของหมู่บ้านปางสา จัดวางกลุ่มบ้านกระจายตัวไปตามแนวถนนสายหลักที่เกิดจากการสร้างของสวนกลาง หน้าบ้านหันเข้าหาถนน และเรียงตัวติดกันไป มีเพียงบางหลังที่มีรั้วกันขอบเขตชัดเจน ระยะห่างของบ้านแต่ละหลังประมาณ 3.00 ถึง 4.00 เมตร ระหว่างบ้านแต่ละหลังเป็นช่องทางเดินเท้า ที่สามารถเดินเข้าไปยังบ้านถัดไปที่ไม่ติดกับแนวถนนสายหลักได้ บ้านพักอาศัยในหมู่บ้านปางสาโดยส่วนมากเป็นบ้านพักแบบเก่าๆยังไม่มีมีการเปลี่ยนแปลง ในบางหลังเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงลักษณะทางกายภาพของบ้านพักอาศัย และขนาดของบ้านพักเพื่อให้รองรับต่อความต้องการที่เพิ่มขึ้นของแต่ละครอบครัว และบ้านพักที่สร้างจากวัสดุสมัยเก่าต้องมีการซ่อมแซมทุกปี จึงทำให้ชาวบ้านนิยมที่จะสร้างบ้านโดยใช้วัสดุสมัยใหม่เนื่องจากมีความคงทนกว่า

พบโรงเรียนบ้านน้ำโมง ปางสา อยู่บริเวณทางเข้าหมู่บ้านปางสา โรงเรียนสามารถรองรับนักเรียนที่มาจากหมู่บ้านปางสาได้อย่างพอเพียง โดยภายในโรงเรียนมีกิจกรรมในการปลูกพืช

เลี้ยงสัตว์ไว้ใช้ในโครงการอาหารกลางวัน และยังมีผลผลิตมากพอที่จะให้นักเรียนนำกลับไปบริโภคต่อที่บ้านด้วย

พบหมอสุนไพรออยู่บ้างในบริเวณใกล้เคียงกับหมู่บ้านปางสา แต่ส่วนใหญ่ชาวบ้านเมื่อมีอาการเจ็บป่วยจะไปหาหมอที่สถานีอนามัยน้ำโมง ตำบลผาตอ อำเภอท่าวังผา ในโครงการ 30 บาทรักษาทุกโรค เพราะว่ามีราคาที่ถูกกว่าการหาหมอสุนไพโร และยาสมุนไพรที่นำมารักษายังหายาก ไม่มีผู้ทราบถึงสรรพคุณของยานั้น ๆ และการรักษาด้วยพืชสมุนไพรยังหายากกว่าไปรักษาที่สถานีอนามัยด้วย

6.1.6 วัสดุ

บ้านพักอาศัยในหมู่บ้านปางสาเปลี่ยนแปลงตามกาลเวลา มีรูปแบบต่าง ๆ คือ บ้านไม้ บ้านคอนกรีต บ้านไม้กึ่งคอนกรีต ลักษณะผนังบ้านเป็นผนังไม้แผ่นไม้กว้างประมาณ 0.15 เมตร แบบก่ออิฐเปลือย และแบบก่ออิฐฉาบปูนทาสีแตกต่างกันออกไปเช่น สีขาว สีครีม มีความสูงตั้งแต่ 1 ถึง 2 ชั้น มีทั้งไมยกพื้นและยกพื้นสูงประมาณ 2.00 เมตร หลังคาทรงจั่ว ทรงปั้นหยา ทรงปีกนก วัสดุทำหลังคาทำจากกระเบื้องสีสันแตกต่างกัน ผู้ใหญ่บ้านให้สัมภาษณ์ว่า "บ้านแบบใหม่ร้อนและนอนไม่สบายเท่าบ้านแบบเก่า แต่มีความคงทนมากกว่า เพราะบ้านหลังคามุงจากต้องเปลี่ยนและทำการซ่อมแซมทุกปี" ในหมู่บ้านปางสาพบว่าเพิ่งเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบบ้านพักอาศัยในบางส่วนของหมู่บ้านเท่านั้น แรงงานในการสร้างบ้าน ชาวบ้านในหมู่บ้านปางสาจะจ้างแรงงานจากภายนอกเข้ามา โดยจะเหมาค่าแรงในการสร้างเป็นหลัก ๆ ไป โดยเจ้าของบ้านจะซื้อวัสดุในการก่อสร้างจากภายนอกหมู่บ้านให้ และพบว่ามีการจ้างแรงงานภายในหมู่บ้านเข้ามาสมทบบ้างตามความเหมาะสม

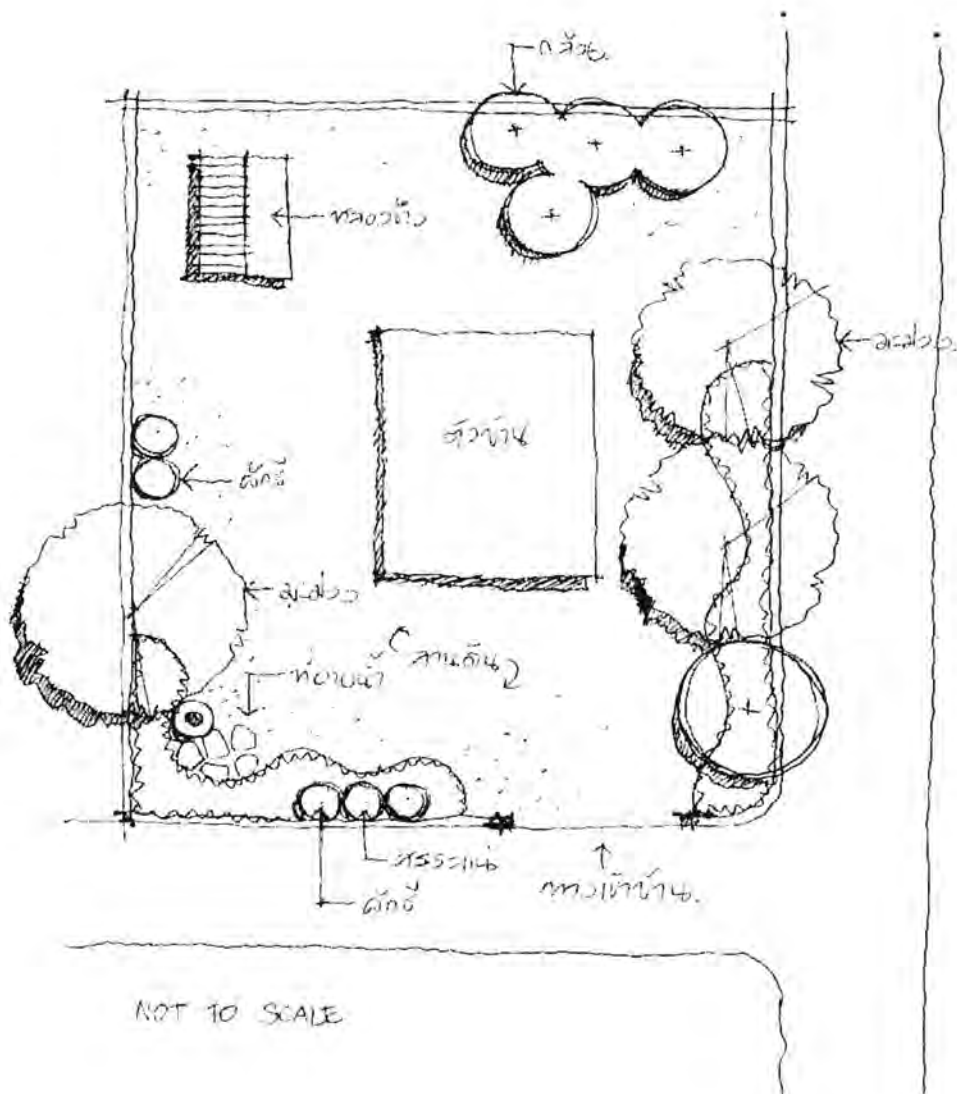
พบบ้านเก่าในหมู่บ้านปางสามีผนังทำจากไม้ไผ่ขัดและซึ่งเป็นวัสดุท้องถิ่น เวลาต้องการที่จะซ่อมแซมจะสามารถหาวัสดุจากบริเวณหมู่บ้านมาใช้ได้อย่างเพียงพอ เป็นบ้านยกพื้นสูงจากพื้นดินประมาณ 1.00 ถึง 1.50 เมตร หลังคาทรงจั่ว และปีกนก วัสดุทำหลังคาทำจาก หญ้าคา จากซึ่งเป็นวัสดุท้องถิ่นที่สามารถหามาเปลี่ยนหรือซ่อมแซมได้จากบริเวณรอบหมู่บ้าน และเนื่องจากหมู่บ้านปางสามีที่ตั้งห่างจากตัวเมือง และตัวอำเภอทำให้การนำวัสดุสมัยใหม่เข้ามาเพื่อก่อสร้างบ้านในหมู่บ้านปางสาไม่สะดวกเท่าหมู่บ้านอื่น ๆ

6.1.7 พื้นที่ว่าง

หมู่บ้านปางสามีความเชื่อเกี่ยวกับการนับถือผี จึงมีการประกอบพิธีกรรมในการเลี้ยงผีเป็นประจำ โดยจะใช้พื้นที่โล่งในวัดสันติวิหารามประกอบพิธีกรรม เป็นศูนย์รวมของชุมชนได้อย่างพอเพียง ลักษณะเป็นลานดินตรงกลางมีต้นไม้ใหญ่เรียงอยู่บริเวณรอบ ๆ ตั้งอยู่ภายในหมู่บ้าน ชาวบ้านสามารถเดินเข้าถึงได้โดยรอบ ทุกครัวเรือนจะมาร่วมกันประกอบพิธีเลี้ยงผีด้วยกัน

พื้นที่โล่งของแต่ละบ้านในหมู่บ้านปางสา เกิดจากระยะห่างของบ้านแต่ละหลังประมาณ 3.00 ถึง 4.00 เมตร เป็นพื้นที่โล่งของแต่ละบ้าน พบว่ามีบ้านบางหลังที่มีพื้นที่โล่งสำหรับปลูกพืชพรรณเพื่อนำมาใช้ประโยชน์ แต่บ้านบางหลังที่มีอาณาเขตน้อย และไม่มีพื้นที่โล่งก็จะพบว่ามีการปลูกพืชพรรณในการใช้ประโยชน์น้อยกว่า ในบ้านที่ไม่มีพื้นที่มากพอจะมีการหลีกเลี่ยงการปลูกพืชผักสวนครัวบนกระถางแทนการปลูกบนพื้นดิน

ภายในพื้นที่ของแต่ละบ้านในหมู่บ้านปางสาพบว่ามีองค์ประกอบต่าง ๆ ได้แก่ สวนครัวไม้ประดับ ที่ล้างเท้า และพื้นที่ปลูกต้นไม้ใหญ่พบว่าบ้านหลังที่มีสวนครัวไว้ที่พื้นดินจะเป็นบ้านที่มีพื้นที่โล่งภายในบ้านพอสมควร และบ้านที่มีพื้นที่โล่งน้อยจะปลูกผักสวนครัวไว้ในกระถาง หรือกะละมังสังกะสียกสูงจากพื้น เพราะไม่มีพื้นที่และสะดวกต่อการเก็บในแต่ละครั้ง และพบพื้นที่โล่งบ้างในบ้านบางหลังภายในหมู่บ้านปางสาเพื่อใช้ปลูกต้นไม้ที่ต้องการ เป็นพื้นที่เลี้ยงสัตว์ และวางสิ่งของต่าง ๆ ลักษณะของรั้วภายในหมู่บ้านปางสาจะพบทั้งรั้วที่ทำจากไม้ไผ่ ต้นไม้ และกำแพงอิฐ โดยไม้ไผ่เป็นวัสดุที่สามารถหาได้จากในพื้นที่ใกล้เคียง รวมถึงต้นไม้ที่นำมาปลูกบริเวณรั้วของแต่ละบ้านนั้นก็เป็ต้นไม้นำมาจากพื้นที่ใกล้เคียง หรือขยายพันธุ์เพิ่มเติมกันเองภายในหมู่บ้าน

แผนที่ 6-3 แสดงองค์ประกอบในบริเวณบ้านในหมู่บ้านปางสา

6.1.8 การสัญจร

การเดินทางไปยังหมู่บ้านปางสา ต้องเดินทางผ่านถนนทางหลวงสาย 1080 เป็นถนน 2 ช่องทาง และแยกขึ้นไปยังถนนทางหลวงหมายเลข 1148 ด้วยถนน 2 ช่องทาง เป็นเส้นทางขึ้น

ภูเขา แล้วจึงเจอทางเข้าหมู่บ้านปางสาด้วยถนน 2 ช่องทาง แต่ไม่พบไหล่ทาง รวมระยะทางทั้งสิ้น จากตัวเมืองจังหวัดน่าน 63 กิโลเมตร

ลักษณะถนนสายหลักของหมู่บ้านปางสาเป็นถนนคอนกรีต ขนาดกว้างประมาณ 5.00 เมตร สามารถวิ่งสวนได้ 2 ช่องทางจราจร ไม่พบไหล่ทาง ถนนจะวิ่งตัดหมู่บ้านไปยังพื้นที่เกษตรกรรมด้านหลัง แต่เมื่อหมดเขตพื้นที่อยู่อาศัยถนนจะเป็นถนนลูกรังขนาดเท่าเดิม มีถนนขอยคอนกรีตขนาด 4.00 เมตร 2 ช่องทางจราจร แยกออกจากถนนสายหลักเพื่อกระจายไปสู่บ้านหลังต่าง ๆ

6.1.9 ปัจจัยทางสังคม

หมู่บ้านปางสามีกิจกรรมที่เกิดจากการร่วมมือกันของชาวบ้านภายในหมู่บ้าน เพื่อให้ได้เกิดผลประโยชน์ร่วมกันได้แก่ ชาวบ้านหมู่บ้านปางสามีความเชื่อในเรื่องการเลี้ยงผี โดยทำการเลี้ยงผีก่อนที่จะทำการปลูกข้าวเพื่อขอให้ฝนตก โดยชาวบ้านจะมาร่วมกันประกอบพิธีกรรมด้วยกันทั้งหมู่บ้าน รวมถึงความเชื่อเกี่ยวกับการนับถือผี จึงมีการประกอบพิธีกรรมในการเลี้ยงผีเป็นประจำ โดยจะใช้พื้นที่โล่งในวัดสันติธรรมารามประกอบพิธีกรรม ทุกครัวเรือนจะมาร่วมกันประกอบพิธีเลี้ยงผีด้วยกัน แสดงให้เห็นถึงการร่วมมือกันภายในชุมชนเพื่อให้เกิดผลประโยชน์ร่วมกัน และชาวบ้านได้ร่วมกันอนุรักษ์ลำน้ำ แต่จะให้ไปจับปลาในอีกบริเวณหนึ่งเพื่อใช้ในการบริโภค และทำให้มีปลาสำหรับคนในหมู่บ้านใช้ไว้บริโภคอย่างพอเพียงตลอดไป

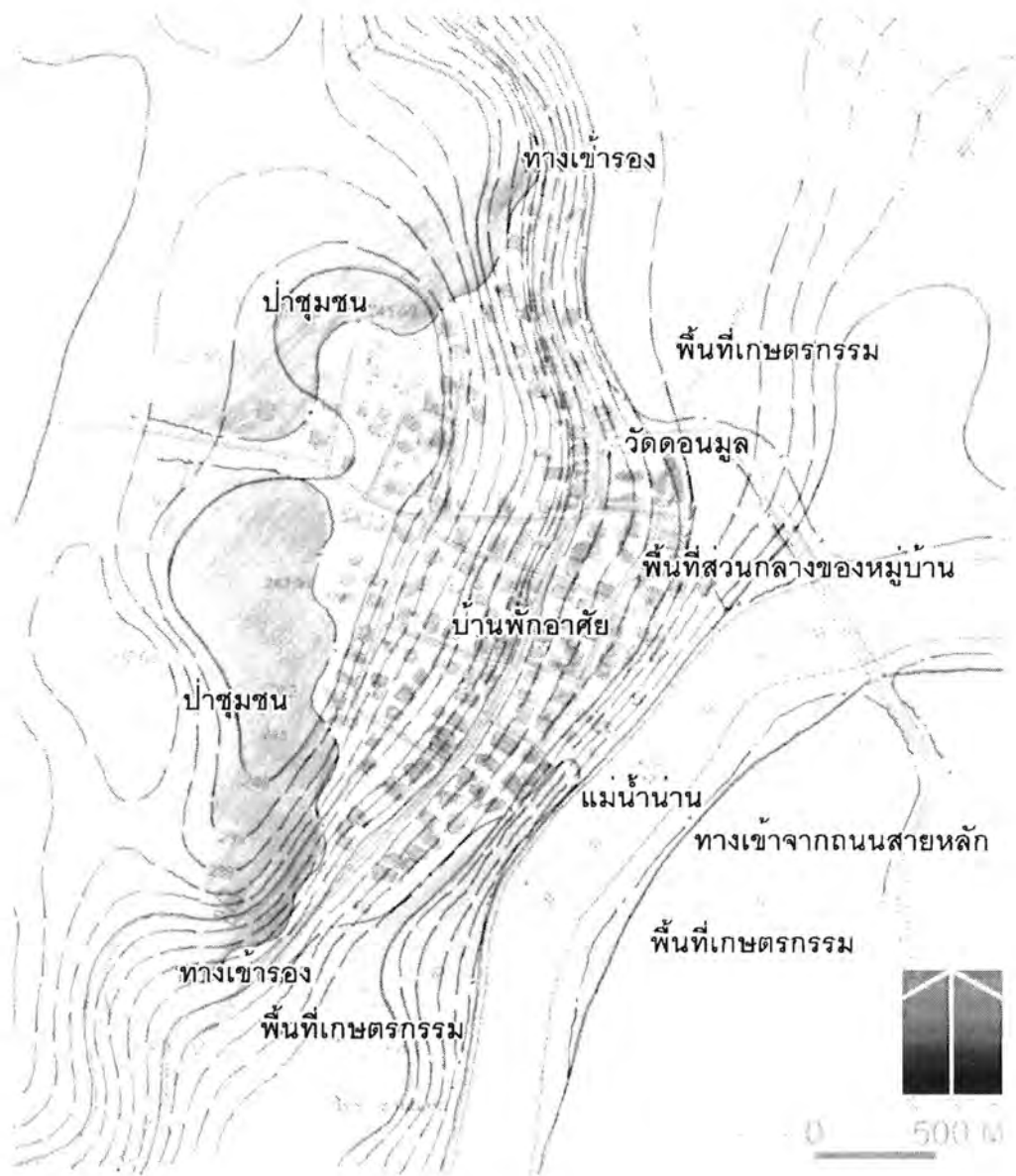
6.2 หมู่บ้านดอนมูล

หมู่บ้านดอนมูลตั้งอยู่ที่ตำบลศรีภูมิ อำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน มีจำนวนครัวเรือนทั้งสิ้น 165 ครัวเรือน มีประชากร 502 คน การเดินทางไปยังหมู่บ้านต้นฮ้าง ต้องเดินทางผ่านถนนทางหลวงสาย 1080 จากอำเภอเมืองน่านสู่อำเภอท่าวังผา เป็นถนน 2 ช่องทาง ใช้ระยะทางจากตัวเมืองน่าน 45 กิโลเมตร และจึงพบทางแยกมีป้ายบอกทางไปยังหมู่บ้านดอนมูลด้วยถนน 2 ช่องทาง มีไหล่ทางด้านละ 1 เมตร แยกออกมาจากถนนสาย 1080 เป็นระยะทางประมาณ 10 กิโลเมตร โดยเส้นทางจะผ่านหมู่บ้านอื่น ๆ และพื้นที่เกษตรกรรม รวมระยะทางทั้งสิ้นจากตัวเมืองจังหวัดน่าน 55 กิโลเมตร ซึ่งหมู่บ้านดอนมูลมีการเข้าถึงจากถนนสายหลักอย่างสะดวกกว่าหมู่บ้านปางสา

ชาวไทลื้อหมู่บ้านดอนมูลได้อพยพมาในช่วงวัฒนธรรม “เก็บผักใส่ซ้าเก็บข้าเข้าเมือง” มา กับเจ้าสุมนทวาราชผู้ครองนครน่านเมื่อจุลศักราช 1178 (พ.ศ.2354) เส้นทางอพยพผ่านทางเมือง หลวงภูคา เมืองคอบ เชียงของ บ้านสะแกกินอำเภอสองแคว ชาวไทลื้อที่ถูกกวาดต้อนมาครั้งนั้นมา ทั้งระบบคือ มีเจ้านาย และป่าวไพร่ เจ้านายสมัยนั้นคือเจ้าหลวงอนุภาพ (เป็นลูกหลานเจ้าหลวง เมืองลำ) ต่อมาได้รับการแต่งตั้งจากเจ้าเมืองน่านให้ดูแลการทำนาเหมืองฝายบริเวณเมืองไชยพรม หรือเมืองศรีพรม (คือตำบลป่าคา ศรีภูมิและตาลชุม) มีการสร้างเหมืองฝายและทำนาส่งข้าวไปยัง เมืองน่าน ต่อมาเจ้าหลวงอนุภาพได้รับการแต่งตั้งจากเจ้าเมืองน่านให้เป็นเจ้าชัยสงคราม ชาวไท ลื้อบ้านดอนมูลจึงเรียกท่านว่าเจ้าหลวงอนุภาพชัยสงคราม ชาวบ้านดอนมูลตั้งบ้านเรือนอาศัยอยู่ ริมสองฟากแม่น้ำน่าน ต่อมาปี พ.ศ.2514-2517 เกิดอุทกภัยครั้งใหญ่หลายครั้งฝั่งทิศตะวันออก ของแม่น้ำ จึงได้ย้ายมาอยู่รวมกันทางฝั่งทิศตะวันตกของแม่น้ำเป็นหมู่บ้านเดียว คือหมู่บ้านดอน มูล หมู่ที่ 2

6.2.1 ลักษณะทางภูมิลักษณะ

ที่ตั้งของหมู่บ้านดอนมูลตั้งอยู่บนพื้นที่ริมเชิงเขาติดกับแม่น้ำน่าน พื้นที่พักอาศัยของ หมู่บ้านดอนมูลจะเกาะตัวอยู่ริมเชิงเขา ที่มีความลาดชันไม่มากเกินไปที่จะก่อสร้างบ้านพักอาศัย กระจายตัวอยู่บริเวณที่ไม่มีน้ำท่วมถึง เส้นทางที่แยกเข้าสู่หมู่บ้านดอนมูลจะมีความลาดชัน พื้นที่ ด้านหลังหมู่บ้านดอนมูลมีความลาดชันสูงเป็นพื้นที่ป่าชุมชนสำหรับชาวบ้านเข้าไปใช้ประโยชน์ได้ โดยได้รับการดูแลจากชาวบ้านดอนมูลทั้งหมู่บ้าน หมู่บ้านดอนมูลมีแม่น้ำน่านขนานอยู่ทาง ด้านหน้าของหมู่บ้าน พื้นที่บริเวณริมแม่น้ำเป็นพื้นที่ราบลุ่มเป็นพื้นที่การเกษตรของหมู่บ้าน ชาวบ้านมีการทำพื้นที่การเกษตรขยายตัวไปในบริเวณริมแม่น้ำน่าน พื้นที่มีน้ำท่วมถึงสามารถทำ นาได้

สัญลักษณ์

	ถนนคอนกรีต		พื้นที่เกษตรกรรม
	ถนนลูกรัง		พื้นที่ป่าชุมชน
	พื้นที่ว่างของชุมชน		แม่น้ำ
	บ้านพักอาศัย		
	วัด		

แผนที่ 6-4 หมู่บ้านดอนมูล

6.2.2 พืชพรรณ

หมู่บ้านดอนมูลพบการปลูกพืชพรรณเพื่อใช้ประโยชน์ที่แตกต่างกันออกไป พบการทำนาในบริเวณที่ราบลุ่มใกล้กับแม่น้ำน่าน มีการปลูกพืชไร่ในบริเวณพื้นที่ใกล้เคียงกับที่นา และบริเวณที่นาในช่วงที่ไม่มีการทำนา และมีป่าชุมชนเพื่อให้ชาวบ้านสามารถเข้าไปใช้ประโยชน์ได้อย่างทั่วถึง

หมู่บ้านดอนมูลพบการทำนาข้าวเหนียวอยู่บริเวณพื้นที่ของครอบครัว เพราะว่าเป็นอาชีพหลักของคนในหมู่บ้าน ชาวบ้านทำนาบริเวณรอบ ๆ หมู่บ้านติดอยู่บริเวณลำน้ำสาธารณะ และทำนาเพื่อใช้ในการบริโภคภายในครอบครัวแต่ละครอบครัว ไม่ได้นำข้าวออกไปขายเพื่อหารายได้ บางครอบครัวที่มีฐานะ มีข้าวเหลือก็จะนำออกขายในบางปี แต่ละครอบครัวใช้พื้นที่ในการทำนาตั้งแต่ 1-2 ไร่ ถึงจะพอเพียงในการบริโภคในครอบครัว ไม่พบปัญหาด้านการขาดแคลนข้าวในการบริโภค

หมู่บ้านดอนมูลมีความเชื่อเรื่องการเลี้ยงผีเหมือนกับหมู่บ้านปางสา โดยจะทำการเลี้ยงผีก่อนการลงนา และรวมกับหมู่บ้านใกล้เคียงเลี้ยงผีร่วมกัน และเมื่อมีการทำนาชาวบ้านจะมาช่วยกันลงแขกในนาของแต่ละคน หมุนเวียนกันไปจนเสร็จครบทุกคน แสดงให้เห็นถึงการร่วมมือกันของชุมชนได้เป็นอย่างดี

หมู่บ้านดอนมูลพบการปลูกพืชไร่ พืชสวนเพื่อใช้ในบริโภค และการค้าขาย ได้แก่ พริก ข้าวโพด ใบบายาบู่ กระหล่ำ โดยจะปลูกในพื้นที่นาในเวลาเสร็จจากการทำนา ซึ่งได้ผลผลิตได้อย่างพอเพียง แล้วจึงมีพ่อค้ามารับซื้อผลผลิตถึงในหมู่บ้านเพื่อนำไปจำหน่ายในตลาด สร้างรายได้ให้แก่ชาวบ้านนอกเหนือจากการปลูกเพื่อใช้บริโภคต่อไป

หมู่บ้านดอนมูล พบการปลูกพืชผักสวนครัวประเภท พริก ผักกาด มะเขือ อ้อย และข้าวโพด ไว้บริเวณมุมในพื้นที่เขตบ้าน มีการจัดกลุ่มของพืชผักสวนครัวไว้เป็นพื้นที่แยกออกมาจากไม้ดอกไม้ประดับ และใช้ตาข่ายพลาสติกสีฟ้าล้อมพื้นที่ปลูกพืชผักสวนครัว เพื่อป้องกันพืชผักสวนครัวจากสัตว์เลี้ยงที่เลี้ยงไว้ในครัวเรือน

หมู่บ้านดอนมูล พบปลูกพืชสมุนไพรไว้ใช้สำหรับชาวบ้านภายในหมู่บ้าน ในบริเวณหน้าวัดดอนมูล ที่ตั้งอยู่ทางเข้าด้านหน้าของหมู่บ้าน เป็นแปลงพืชสมุนไพรขนาดประมาณ 10 ตารางเมตร ดูแลโดยพระภิกษุ สามเณรภายในวัด โดยทางวัดจะมีการต้มยาเพื่อให้บริการแก่คนในหมู่บ้านสามารถมาต้มยาได้ที่บริเวณวัด และในบริเวณป่าชุมชนทางด้านท้ายซอยของแต่ละกลุ่มบ้าน ลักษณะเป็นป่าที่กำลังส่งเสริมพัฒนาให้เป็นแหล่งอาหารแก่ชุมชน จะได้รับการดูแลจากชาวบ้านในแต่ละซอย แต่ยังไม่มีการเข้าไปใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพร และพบว่ามีสถานีนอนามัยน้ำโสมคอยให้บริการแก่ชาวบ้านในหมู่บ้านดอนมูลเช่นเดียวกัน โดยสถานีนอนามัยตั้งอยู่ในบริเวณด้านเหนือของหมู่บ้าน สามารถรองรับการให้บริการแก่ชาวบ้านหมู่บ้านดอนมูลได้อย่างพอเพียง

หมู่บ้านดอนมูล พบการทอผ้าย้อมสีธรรมชาติเพื่อไว้ใช้ใส่เอง ชาวบ้านเก็บต้นฝ้ายที่ขึ้นอยู่บริเวณทุ่งนา และสวนมาใช้เป็นวัตถุดิบในการทำผ้า ซึ่งเป็นวัตถุดิบที่มีอยู่ในท้องถิ่นสามารถหามาใช้ได้อย่างเพียงพอ แล้วจึงนำไปย้อม และนำมาตัดเย็บด้วยมือเป็นเครื่องนุ่งห่มประเภทต่าง ๆ เพื่อนุ่งห่ม ใช้สอย วิธีการผลิตสืบทอดมาจากบรรพบุรุษชาวลื้อจากแคว้นสิบสองปันนา แต่เมื่อมีการส่งเสริมและพัฒนาให้จัดจำหน่ายผ้าที่ทอขึ้นมาแก่นักท่องเที่ยว วัตถุดิบท้องถิ่นที่สามารถหาเก็บได้ทั่วไป กลับไม่พอเพียงต่อการรองรับการจัดจำหน่าย จึงต้องทำการสั่งซื้อวัตถุดิบมาจากภายนอกหมู่บ้าน เพื่อให้พอเพียงต่อการทอจำหน่าย โดยจะมีการรวบรวมฝ้ายที่ปลูกในป่าจากหมู่บ้านจากตำบลอื่นๆ โดยส่วนมากเป็นชาวเขาปลูกแล้วเก็บมาขายให้แก่โรงงานตั้งอยู่ที่จังหวัดสมุทรปราการ โรงงานจะนำฝ้ายมาทำเป็นเส้นด้าย ที่พร้อมจะต้ม ย้อม และทอ แล้วจึงนำกลับมาขายให้ทางกลุ่มเพื่อให้ทอดต่อไป

การย้อมสี ชาวบ้านใช้สีย้อมธรรมชาติจากเปลือกไม้ต่าง ๆ โดยใช้วิธีการถางมาเฉพาะเปลือกของต้นไม้ และถางมาในจำนวนน้อยเพื่อไม่ทำให้ต้นไม้ตาย มีชนิดของสี กับชนิดของต้นไม้ที่นำมาย้อม ได้แก่

- 1) สีนํ้าตาล เปลือกไม้ประดู่ เปลือกไม้ค้ำ
- 2) สีเขียว ใบอ้อม ใบถั่วแปบ ใบกล้วย ใบหูกวาง ผสม มะเกลือ
- 3) สีม่วง ชมพู น้ำครั่ง ไม้ฝาง
- 4) สีแดง ยางไม้มะม่วงผสมน้ำครั่ง
- 5) สีเหลือง ขมิ้น ไพล ยางไม้มะม่วง

- 6) สีแสด เมล็ดคำแสด(คำเงาะ)
- 7) สีเทา ใบฮ้อมสด โคลนตม
- 8) สีเทาดำ ใบฮ้อมสด + มะเกลือ + โคลน
- 9) สีฟ้า น้ำเงิน ใบคราม ใบฮ้อมหมัก

พบต้นฮ้อมได้ในบริเวณบ้านหลังที่เป็นศูนย์กลางในการย้อมผ้า และจัดจำหน่าย จากการบอกเล่าของชาวบ้านพบว่าชาวบ้านสามารถหาต้นไม้ชนิดต่าง ๆ ได้บริเวณทุ่งนา และป่าบริเวณรอบ ๆ หมู่บ้าน

วิธีการทอผ้านั้นสืบทอดมาตั้งแต่สมัยก่อน เด็กสมัยใหม่ไม่มีความรู้ในการทอผ้านอกจากคนที่คลุกคลีอยู่ในบ้านจึงพอรู้วิธีบ้าง และพบว่านักเรียนมาเรียนรู้วิธีการย้อมผ้าเพื่อนำไปใช้ทำรายงานในโรงเรียน จึงแสดงให้เห็นถึงการสืบทอดภูมิปัญญาต่อไปด้วย ลวดลายการทอผ้าได้แนวคิดจากสายน้ำ และวิถีชุมชน เพราะว่าบรรพบุรุษชาวลื้อจากแคว้นสิบสองปันนา ได้มาตั้งถิ่นฐานอยู่ตามชายป่า และริมแม่น้ำนาน ลวดลายการทอผ้าจึงได้แนวคิดมาจากสายน้ำ เช่น ลายน้ำไหล ลายม่าน ลายปล้อง ลายตะขอ ลายดอกจันทร์นอนโอง ลายคาดก่าน เป็นต้น

6.2.3 น้ำ

หมู่บ้านดอนมูล ใช้น้ำจากแม่น้ำ่านมาเป็นน้ำอุปโภค ดำเนินการโดยการประปา ทำการสูบน้ำจากแม่น้ำ่านขึ้นไปไว้บนที่ทำการ ซึ่งจะมีถังเก็บน้ำอยู่ แล้วจึงปล่อยผ่านไปตามท่อเพื่อให้ชาวบ้านได้ใช้น้ำกันอย่างทั่วถึง ลักษณะของถังเก็บน้ำเป็นถังคอนกรีตยกสูงจากพื้นที่ 1 ถึงสามารถรองรับการใช้งานของทั้งหมู่บ้านได้อย่างพอเพียง หมู่บ้านดอนมูล ใช้น้ำบาดาลเพื่อบริโภค โดยพบบ่อน้ำขุดอยู่ภายในบริเวณหมู่บ้าน โดยชาวบ้านจะสามารถใช้น้ำจากบ่อได้อย่างพอเพียง บางครัวเรือนก็จะมีการกรองน้ำก่อนที่จะนำมาบริโภคอีกที โดยแต่ละบ่อขุดสามารถให้บริการได้ทั่วถึงทั้งหมู่บ้านดอนมูล

หมู่บ้านดอนมูล มีการนำน้ำมาใช้ในการเกษตรโดยการใช้ เหมือง ฝาย ฝายที่หมู่บ้านดอนมูลใช้อยู่นั้นมีทั้งหมด 1 ลูก ชื่อฝายต้นฮ้างเป็นฝายคอนกรีต ตั้งอยู่บริเวณแม่น้ำย่าง ใช้สำหรับตักน้ำเข้าไร่นาของชาวบ้านภายในหมู่บ้าน ฝายคอนกรีตลูกนี้ทางหมู่บ้านดอนมูลจะเข้าร่วมกับ

หมู่บ้านฝายมูล โดยจะส่งน้ำมาตามเหมืองคอนกรีตที่ชาวบ้านสร้างขึ้นเอง เพื่อกระจายน้ำไปสู่พื้นที่การเกษตรอย่างทั่วถึง

การจัดการน้ำของหมู่บ้านดอนมูล มีกรรมการเหมือง และกรรมการฝายเป็นผู้ดูแลควบคุม การจัดการระบบการใช้เหมือง ฝายของหมู่บ้าน กรรมการเหมืองคือผู้ที่ได้รับคัดเลือกจากภายในหมู่บ้าน แต่ละหมู่บ้านที่ใช้ประโยชน์จากเหมืองฝายต้องส่งตัวแทนมาชุมนุมร่วมกัน เมื่อถึงเวลาทำงานกรรมการเหมืองจะเป็นผู้นำพาชาวบ้านภายในหมู่บ้านแต่ละหมู่บ้านไปช่วยกันทำงานที่เหมือง กรรมการฝายจะได้รับคัดเลือกจากหมู่บ้าน และจะทำหน้าที่ในการดูแล ลำดับในการรดน้ำเข้าไปใช้ในพื้นที่ โดยทั้งกรรมการเหมือง และกรรมการฝายจะได้รับค่าตอบแทนเป็นข้าวจากชาวบ้านภายในหมู่บ้านหลังคาเรือนละ 1 กระสอบ

หมู่บ้านดอนมูล พบความเชื่อเกี่ยวกับเลี้ยงผีเหมือง ผีฝาย เพื่อให้ช่วยดูแลรักษาน้ำให้อุดมสมบูรณ์ สามารถใช้น้ำในการทำกรเกษตรได้อย่างพอเพียง หมู่บ้านทำการเลี้ยงในช่วงเวลา ก่อนลงนา และทำการเลี้ยงร่วมกับหมู่บ้านฝายมูล ซึ่งเป็นหมู่บ้านที่ร่วมใช้น้ำจากฝายเดียวกันเป็นการแสดงให้เห็นถึงการร่วมมือกันภายในชุมชนใกล้เคียงกัน

6.2.4 สัตว์ในพื้นที่

พบการเลี้ยงสัตว์ในหมู่บ้านดอนมูล สัตว์ปีก ได้แก่ ไก่ สุนัข สุกร และควาย การเลี้ยงไก่และสุนัขเหมือนกับหมู่บ้านปางสา คือไก่และสุนัขสามารถเดินไปมาได้อิสระ ชาวบ้านเลี้ยงไก่ไว้เพื่อบริโภคภายในครัวเรือน เลี้ยงสุนัขไว้สำหรับเฝ้าบ้าน และพบการเลี้ยงสุกรไว้ในเล้าสุกรบริเวณบ้าน เล้าสุกรทำจากไม้ มีหลังคากันแดด และฝน ซึ่งใช้วัสดุท้องถิ่นที่สามารถหาได้ภายในพื้นที่ ยกเว้นหลังคาสังกะสีที่ต้องซื้อเข้ามา พื้นเล้าสุกรยกสูงจากพื้นดินประมาณ 0.50 เมตร ชาวบ้านเลี้ยงสุกรไว้เพื่อจำหน่าย และเลี้ยงควายไว้เพื่อการจำหน่าย สมัยก่อนเลี้ยงควายเพื่อไว้ไถนา แต่ปัจจุบันมีรถไถเข้ามาแทนจึงเปลี่ยนจากการเลี้ยงควายเพื่อไว้ไถนามาเป็นการเลี้ยงเพื่อไว้จำหน่าย พบสัตว์น้ำภายในหมู่บ้านดอนมูล ได้แก่ ปลา บริเวณแม่น้ำน่านทางด้านหน้าหมู่บ้าน โดยบริเวณตั้งแต่สะพานข้ามแม่น้ำเข้ามาสู่หมู่บ้าน จนถึงบริเวณท้ายบ้านนั้นเป็นพื้นที่อนุรักษ์ ชาวบ้านไม่สามารถจับปลาได้ในบริเวณนี้ แต่สามารถไปจับปลาเพื่อนำมาบริโภคได้ในบริเวณถัดไป

6.2.5 สิ่งก่อสร้าง

หมู่บ้านดอนมูลมีการกระจายตัวของบ้านพักอาศัยตามถนนสายหลัก และถนนซอย แต่บริเวณที่ไกลออกไปจากวัด และเข้าใกล้พื้นที่ป่าชุมชนกลุ่มบ้านพักอาศัยจะเริ่มเบาบางลง หน้าบ้านของบ้านพักอาศัยจะหันเข้าหาถนน และเรียงตัวติดกันไป บ้านพักอาศัยในหมู่บ้านดอนมูลมีรั้วกันขอบเขตชัดเจน ระยะห่างของบ้านแต่ละหลังประมาณ 6.00 ถึง 7.00 เมตร กลุ่มบ้านบริเวณที่ใกล้กับป่าชุมชนมีเพียงบางหลังที่มีรั้วกันขอบเขตชัดเจน ระหว่างบ้านแต่ละหลังเป็นช่องทางเดินเท้าที่สามารถเดินผ่านไปยังบ้านหลังอื่นได้ บ้านพักอาศัยในหมู่บ้านดอนมูลเป็นบ้านพักแบบเก่า ในบางหลังเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงลักษณะทางกายภาพของบ้านพักอาศัย และขนาดของบ้านพัก เพื่อให้รองรับต่อความต้องการที่เพิ่มขึ้นของแต่ละครอบครัว

ไม่พบโรงเรียนในหมู่บ้านดอนมูล เด็กในหมู่บ้านดอนมูลต้องไปเรียนที่โรงเรียนพัฒนานิคมวิทยา โดยทางโรงเรียนได้เปิดให้การเรียนการสอนจนถึงชั้น ป.6 แล้วจึงไปเรียนต่อในระดับที่สูงกว่าที่โรงเรียนในอำเภอท่าวังผาต่อไป ซึ่งโรงเรียนนี้จะรองรับ 3 หมู่บ้าน ได้แก่ หมู่บ้านดอนมูล หมู่บ้านบ้านซอน และหมู่บ้านนาฮาย

6.2.6 วัสดุ

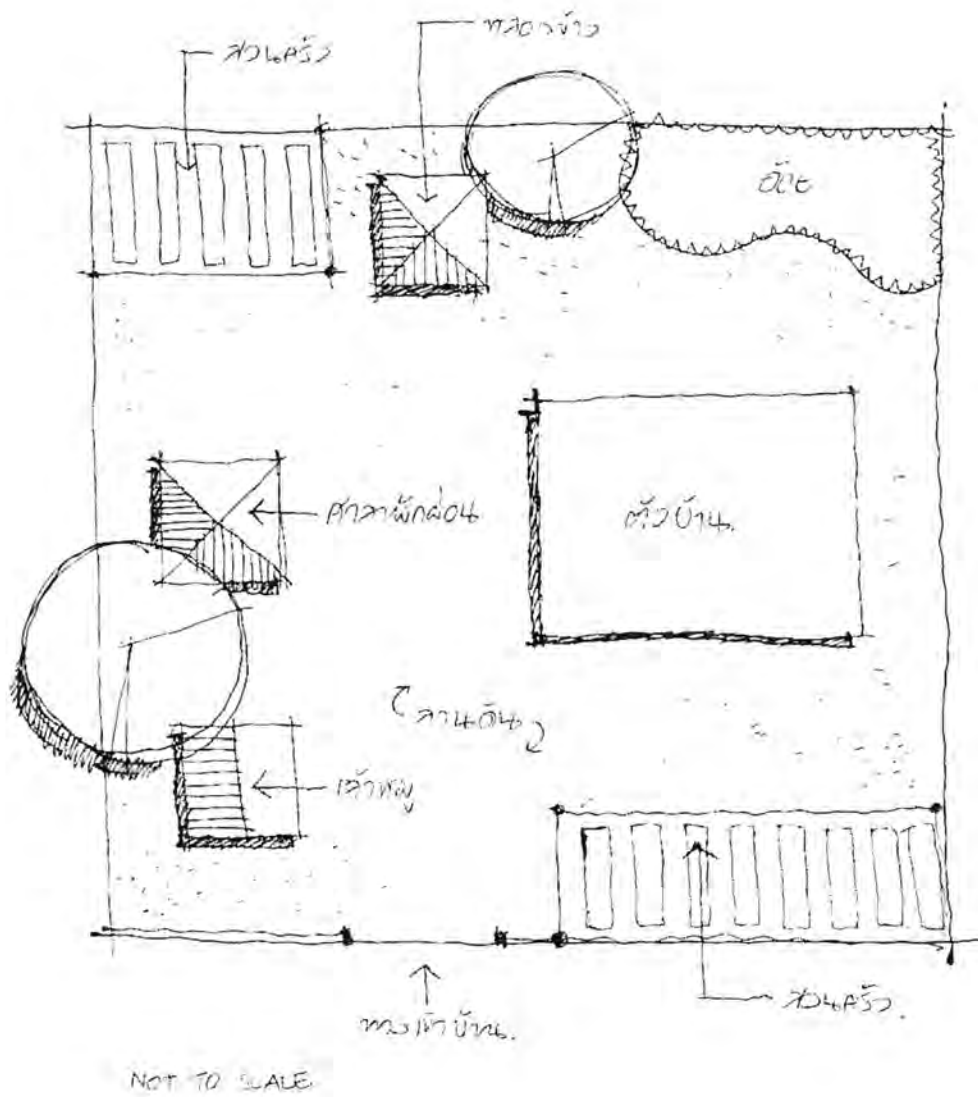
จากการสัมภาษณ์นายบุญยืน ตาเป็ง กล่าวว่า “บ้านสมัยก่อนในหมู่บ้านดอนมูลนั้นมีลักษณะเหมือนบ้านไทลื้อ ที่ตั้งอยู่บริเวณลานด้านข้างของวัดทุกหลัง” และในปัจจุบันหมู่บ้านดอนมูล พบลักษณะบ้านมีรูปแบบต่าง ๆ ดังนี้ บ้านไม้ บ้านคอนกรีต บ้านไม้กึ่งคอนกรีต ลักษณะผนังบ้านมีรูปแบบดังนี้ ผนังไม้แผ่นไม้กว้างประมาณ 0.15 เมตร แบบก่ออิฐเปลือย แบบก่ออิฐแล้วฉาบผนังด้วยกระเบื้องลวดลายต่าง ๆ และแบบก่ออิฐฉาบปูนทาสีแตกต่างกันออกไป เช่น สีขาว สีครีม สีฟ้า เหมือนกับบ้านในหมู่บ้านต้นฮ้าง มีทั้งไม้ยกพื้นและยกพื้นสูงประมาณ 2.00 เมตร หลังคาทรงจั่ว ทรงปั้นหยา ทรงปีกนก วัสดุทำหลังคาทำจากกระเบื้อง และสังกะสี การสร้างบ้านที่หมู่บ้านดอนมูลนั้นจะทำการจ้างต้น (แรงงานหลัก) ประมาณ 4-5 คนเพื่อเป็นคนควบคุมงานในการสร้างบ้าน ซึ่งจะมีทั้งคนภายนอกหมู่บ้าน และคนในหมู่บ้านที่ออกไปทำงานก่อสร้างจนได้วิชาความรู้กลับมา จากนั้นจึงชักชวนชาวบ้านภายในหมู่บ้านให้มาช่วยสร้างบ้านต่อไป โดยมีลักษณะในการเหมาค่าแรงและซื้อวัสดุมาให้ก่อสร้างตรงกลับหมู่บ้านต้นฮ้าง

พบบ้านเก่าภายในหมู่บ้านดอนมูล ผนังทำจากแผ่นไม้กว้างประมาณ 0.15 เมตร ตีแนวขวางเป็นบ้านยกพื้นสูงจากพื้นดินประมาณ 1.50 เมตร หลังคาทรงปีกนก วัสดุทำหลังคาทำจากสังกะสี และมุงจาก ในบางส่วนของหลังคา ซึ่งเป็นวัสดุท้องถิ่นที่สามารถหาได้จากบริเวณหมู่บ้าน ซึ่งมีลักษณะคล้ายกับบ้านเก่าที่พบในหมู่บ้านปางสา แสดงให้เห็นว่าหมู่บ้านดอนมูลมีการเปลี่ยนแปลงลักษณะที่พักอาศัยไปจากเดิมเช่นกัน

6.2.7 พื้นที่ว่าง

หมู่บ้านดอนมูล มีการทำกิจกรรมเลี้ยงเจ้าหลวงเมืองลำบริเวณอนุสาวรีย์เจ้าหลวงเมืองลำ บริเวณด้านหน้าหมู่บ้านใกล้กับวัดดอนมูลเป็นประจำทุกปี โดยในอดีตชาวบ้านหมู่บ้านดอนมูลจะทำกิจกรรมในพื้นที่บริเวณด้านข้างป่าชุมชน แต่ต่อมาได้มีการเปลี่ยนไปเลี้ยงรวมกับหมู่บ้านใกล้เคียง และในปัจจุบันจึงย้ายกลับมาเลี้ยงที่หมู่บ้านเหมือนเดิม แต่พื้นที่บริเวณป่าชุมชนไม่สะดวกในการประกอบพิธีกรรม จึงย้ายมาจัดงานเลี้ยงบริเวณหน้าวัดดอนมูลภายหลัง ในการเลี้ยงหลวงเมืองลำนั้น ชาวบ้านจะมาร่วมกันประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ โดยแต่ละคนจะนำไก่มาคนละ 1 ตัว และรวมเงินกันเพื่อซื้อ ควาย วัว และหมู 3 ตัว เพื่อนำมาประกอบพิธีแต่ละครั้ง พื้นที่ดังกล่าวยังเป็นพื้นที่พักผ่อนสำหรับคนสูงอายุจะมาเล่นกีฬาเปตองในช่วงเวลาเย็น ลักษณะของพื้นที่เป็นพื้นที่โล่งติดแม่น้ำนาน มีต้นไม้ใหญ่กระจายอยู่ทั่วพื้นที่ พบว่ามีการปลูกไม้ดอกแต่งภายในพื้นที่ด้วย แต่ไม่ได้รับการดูแลจึงทำให้มีการเสื่อมโทรมลงตามกาลเวลา พืชพรรณที่ปลูกอยู่ส่วนมากเป็นไม้ยืนต้นต่าง ๆ คละกัน บริเวณป่าชุมชน และปล่อยให้ต้นไม้เจริญเติบโตไปตามธรรมชาติ และสามารถเก็บผลผลิตที่เกิดจากป่าชุมชนนี้ไปใช้ประโยชน์ต่อไป

ลักษณะการจัดวางองค์ประกอบภายในบ้านในหมู่บ้านดอนมูล มีองค์ประกอบ ได้แก่ เล้าหมูอยู่บริเวณด้านหน้าบ้าน หลวงข้าวอยู่ใกล้กับตัวบ้าน ศาลานั่งเล่น และสวนครัวบริเวณริมรั้วบ้าน แต่ละองค์ประกอบจัดวางอยู่ห่างกัน และมีขอบเขตชัดเจน พื้นที่โล่งของบ้านพักอาศัยในหมู่บ้านดอนมูลใช้สำหรับตากพืชผลทางการเกษตร และปลูกพืชพรรณที่ต้องการใช้ประโยชน์ พบการทำรั้วเพื่อบ่งบอกอาณาเขตของแต่ละหลังคาเรือน โดยพบรั้วที่ทำจากไม้ไผ่ ที่สามารถหาได้จากในพื้นที่ รั้วที่ทำจากต้นไม้ตัดแต่ง และรั้วที่ทำจากการก่ออิฐซึ่งเป็นวัสดุที่ต้องซื้อเข้ามาจากภายนอกพื้นที่ แสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงทางด้านกายภาพของที่อยู่อาศัยที่เปลี่ยนแปลงไปมากกว่าหมู่บ้านปางสา

แผนที่ 6-5 แสดงองค์ประกอบในบริเวณบ้านเก่าในหมู่บ้านดอนมูล

6.2.8 การสัญจร

ถนนสายหลักของหมู่บ้านดอนมูลเป็นถนนแอสฟัลท์ ขนาดประมาณ 6.00 เมตร สามารถวิ่งสวนได้ 2 ช่องทางจราจร และมีไหล่ทางอีกด้านละ 1.00 เมตร ตัดผ่านเข้าหมู่บ้าน และมีถนนซอยขนาดกว้างประมาณ 5.00 เมตร สามารถวิ่งสวนได้ 2 ช่องทางจราจรแยกออกจากถนนสายหลักไปสู่พื้นที่ป่าชุมชนของหมู่บ้าน ถนนในบริเวณป่าชุมชนเป็นถนนลูกรัง ขนาดกว้างประมาณ 4.00 เมตร

การเดินทางไปยังหมู่บ้านต้นฮ้าง ต้องเดินทางผ่านถนนทางหลวงสาย 1080 เป็นถนน 2 ช่องทาง และจึงพบทางแยกไปยังหมู่บ้านดอนมูลด้วยถนน 2 ช่องทาง มีไหล่ทางด้านละ 1 เมตร แยกออกมาจากถนนสาย 1080 รวมระยะทางทั้งสิ้นจากตัวเมืองจังหวัดน่าน 55 กิโลเมตร ซึ่งหมู่บ้านดอนมูลมีการเข้าถึงจากถนนสายหลักอย่างสะดวกกว่าหมู่บ้านปางสา

6.2.9 ปัจจัยทางสังคม

หมู่บ้านดอนมูลมีกิจกรรมที่เกิดจากการร่วมมือกันของชาวบ้านภายในหมู่บ้านเพื่อทำให้เกิดผลประโยชน์ร่วมกัน ได้แก่ หมู่บ้านดอนมูลมีความเชื่อเรื่องการเลี้ยงผี เหมือนกับหมู่บ้านปางสา โดยจะทำการเลี้ยงผีก่อนการลงนา และเมื่อมีการทำนาชาวบ้านจะมาช่วยกันลงแขกนาของแต่ละคน หมุนเวียนกันไปจนเสร็จครบทุกคน แสดงให้เห็นถึงการร่วมมือกันของชุมชนได้เป็นอย่างดี หมู่บ้านดอนมูลพบการร่วมมือกันในชุมชนเพื่อเพิ่มผลผลิตในการแปรรูปเครื่องนุ่งห่ม เพื่อให้สามารถทำได้พอเพียงต่อการจัดจำหน่าย สร้างรายได้เพิ่มให้แก่ชุมชนนั้น ๆ หมู่บ้านดอนมูล มีกรรมการเหมือง และกรรมการฝ่ายเป็นผู้ดูแลควบคุมการจัดการระบบการใช้เหมือง ฝ่ายของหมู่บ้าน กรรมการเหมืองคือผู้ที่ได้รับคัดเลือกจากภายในหมู่บ้าน แต่ละหมู่บ้านที่ใช้ประโยชน์จากเหมืองฝ่ายต้องส่งตัวแทนมาชุมนุมร่วม กรรมการฝ่ายจะได้รับคัดเลือกจากหมู่บ้าน และจะทำหน้าที่ในการดูแล ลำดับในการรดน้ำเข้าไปใช้ในพื้นที่ โดยทั้งกรรมการเหมือง และกรรมการฝ่ายจะได้รับคำตอบแทนเป็นข่าวจากชาวบ้านภายในหมู่บ้านหลังคาเรือนละ 1 กระสอบ และพบการอนุรักษ์แม่น้ำบริเวณทางด้านหน้าหมู่บ้าน ชาวบ้านไม่สามารถจับปลาได้ในบริเวณนี้ แต่สามารถไปจับปลาเพื่อนำมาบริโภคได้ในบริเวณถัดไป เพื่อให้สามารถมีปลาบริโภคได้อย่างพอเพียงสำหรับคนในหมู่บ้าน

6.3 หมู่บ้านต้นฮ้าง

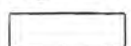
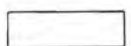

หมู่บ้านต้นฮ้างตั้งอยู่ที่ตำบลปากคา อำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน มีจำนวนครัวเรือนทั้งสิ้น 248 ครัวเรือน มีประชากร 1143 คน การเดินทางไปยังหมู่บ้านต้นฮ้าง ต้องเดินทางผ่านถนนทางหลวงสาย 1080 จากอำเภอเมืองน่าน สู่อำเภอท่าวังผา เป็นถนน 2 ช่องทาง ใช้ระยะทางจากตัวเมืองน่าน 45 กิโลเมตร และจึงเจอทางแยกมีป้ายบอกทางไปยังหมู่บ้านต้นฮ้างด้วยถนน 2 ช่องทาง มีไหล่ทางด้านละ 1 เมตร แยกออกมาจากถนนสาย 1080 เป็นระยะทางประมาณ 2 กิโลเมตร โดยเส้นทางจะผ่านตัวชุมชนอำเภอท่าวังผา และพื้นที่เกษตรกรรม รวมระยะทางทั้งสิ้น จากตัวเมืองจังหวัดน่าน 47 กิโลเมตร ซึ่งหมู่บ้านต้นฮ้างมีการเข้าถึงจากถนนสายหลักอย่างสะดวก สามารถติดต่อกับชุมชนอื่น ๆ หรืออำเภอท่าวังผาได้สะดวก หมู่บ้านต้นฮ้างเป็นหมู่บ้านไทลื้อที่กระจายตัวอยู่ในอำเภอท่าวังผา โดยการถูกกวาดต้อนครอบครัวมาจากสิบสองพันนา และมีการโยกย้ายถิ่นฐานตามครอบครัวญาติพี่น้องมาในภายหลังด้วย จนมาถึงปัจจุบันเป็นระยะเวลาจนถึง 138 ปี

1) ลักษณะทางภูมิลักษณะ

พื้นที่พักอาศัยของหมู่บ้านต้นฮ้างตั้งอยู่บริเวณพื้นที่ดอน กระจายตัวอยู่บนพื้นที่ที่มีความสูง และน้ำไม่ท่วมถึง ส่วนพื้นที่ด้านข้างที่ติดกับแม่น้ำน่าน และมีความสูงต่ำกว่าพื้นที่พักอาศัยจะเป็นพื้นที่เกษตรกรรมสำหรับทำนาข้าว หมู่บ้านต้นฮ้างมี พื้นที่โล่ง(ช่วง) บริเวณกลางหมู่บ้านตรงข้ามกับวัดนิโครธาราม สำหรับใช้ประกอบกิจกรรม และพิธีกรรมต่าง ๆ อย่างพอเพียงสำหรับคนในหมู่บ้าน และในพื้นที่ส่วนกลางของหมู่บ้านยังพบบ้านไทลื้อและตลาดอยู่ทางด้านหลัง และรอบ ๆ จะเป็นพื้นที่เกษตรกรรมแสดงให้เห็นเด่นชัด ด้านทิศเหนืออีกฝั่งของถนนของหมู่บ้านมีพื้นที่ป่าชุมชน

สัญลักษณ์

	ถนนคอนกรีต		พื้นที่เกษตรกรรม
	ถนนลูกรัง		พื้นที่ป่าชุมชน
	พื้นที่ว่างของชุมชน		แม่น้ำ
	บ้านพักอาศัย		
	วัด		

แผนที่ 6-6 แผนที่หมู่บ้านต้นอ่าง

2) พืชพรรณ

หมู่บ้านต้นฮ้างมีการปลูกพืชพรรณเพื่อใช้ประโยชน์แตกต่างกันออกไป ได้แก่ พบการทำนาบริเวณพื้นที่ราบใกล้แม่น้ำ และปลูกพืชไร่พืชสวนในบริเวณใกล้เคียงกัน หรือในช่วงเวลาที่ไม่มีการทำนา พืชพรรณในบริเวณหมู่บ้านจะมีการปลูกเพื่อประดับตกแต่ง โดยแต่ละบ้านพักอาศัยจะเป็นผู้ดูแลต้นไม้ที่อยู่ในบริเวณบ้านพักของตนเอง

หมู่บ้านต้นฮ้างพบการทำนาปีละ 1 ครั้ง อยู่บริเวณพื้นที่ของครอบครัว บริเวณด้านหลังรอบ ๆ หมู่บ้านกระจายตัวอยู่กับการปลูกพืชผลทางการเกษตร และทำนาเพื่อใช้ในการบริโภคภายในครอบครัวแต่ละครอบครัว และแจกจ่ายแก่ญาติพี่น้อง ไม่ได้นำข้าวออกไปขายเพื่อหารายได้ แต่ละครอบครัวใช้พื้นที่ในการทำนาตั้งแต่ 2-3 ไร่ โดยเฉลี่ย ผู้ชายกินข้าว 30 หาบ และผู้หญิงกินข้าว 25 หาบต่อปี ซึ่งพอเพียงในการบริโภคในครอบครัว ที่หมู่บ้านต้นฮ้างนี้ทำนาได้พอเพียงในการบริโภคของครอบครัวเสมอ

หมู่บ้านต้นฮ้างมีการต้มไก่เลี้ยงเลื้อยเวลาปลูกข้าว และพบเลื้อยอยู่บริเวณพื้นที่ทำนามีลักษณะคล้ายบ้านหลังเล็ก ๆ ทำจากไม้อัด และหลังคาสังกะสี สูงประมาณ 1.80 เมตร ภายในบ้านพบลักษณะของที่นำมาบูชา เช่น ข้าว น้ำ ดอกไม้ นอกจากนี้หมู่บ้านต้นฮ้างยังคงมีประเพณีลงแขก เกี่ยวข้าว ของชาวบ้าน แสดงให้เห็นถึงการร่วมมือกันของชุมชนเพื่อให้ได้ผลประโยชน์ร่วมกัน

หมู่บ้านต้นฮ้างได้รับการส่งเสริมให้ปลูกพริกแดง พริก หอม กระเทียม กระหล่ำปลี ใบยาสูบ และปลูกข้าวโพด มะเขือแขกบ้างในบางพื้นที่ พบว่าทำการปลูกพริกแดงบริเวณพื้นที่รอบ ๆ หมู่บ้าน กระจายพื้นที่อยู่รอบ ๆ ใกล้กับพื้นที่ทำนา ไม่พบการกินรั้วเพื่อป้องกันขอบเขตของแต่ละคน และพบว่าชาวบ้านนำผลผลิตที่ได้มาตากในบริเวณบ้านของแต่ละคน เช่น บนรั้วไม้ตัดแต่ง บนพื้นหน้าบ้าน และบนหลังคา และเมื่อตากเสร็จจะมีคนมาซื้อถึงที่หมู่บ้านเพื่อนำไปขายต่อไป

หมู่บ้านต้นฮ้างมีการปลูกพืชผักสวนครัวประเภท พริก ผักชี ตะไคร้ มะละกอ ข่า หอม ตำลึง มะเขือปู ไว้บริเวณมุมของพื้นที่เขตบ้าน พบว่ามีการจัดกลุ่มของพืชผักสวนครัวไว้เป็นพื้นที่แยกออกมาจากไม้ดอกไม้ประดับ และในบ้านบางหลังพบการใช้ตาข่ายพลาสติกฟ้าล้อมพื้นที่

ปลูกพืชผักสวนครัว เพื่อป้องกันพืชผักสวนครัวจากสัตว์เลี้ยวที่เลี้ยงไว้ในครัวเรือน และพบว่า การปลูกพืชผักสวนครัวนั้นพอเพียงสำหรับการบริโภคภายในครอบครัว ไม่ได้นำออกมาจำหน่าย

หมู่บ้านต้นอ่างไม่พบการทอผ้า ทำเครื่องนุ่งห่มไว้ใช้ภายในครัวเรือนเช่นเดียวกับหมู่บ้านปางสา ชาวบ้านจะซื้อเสื้อผ้าจากตลาดมาใช้แทนการทอเอง เนื่องจากในพื้นที่ไม่มีวัตถุดิบในการทอผ้าใสมาดังแต่สมัยโบราณ

3) น้ำ

หมู่บ้านต้นอ่างมีการจัดการน้ำเพื่อใช้ในหมู่บ้านอย่างเป็นระบบ น้ำสำหรับอุปโภคในหมู่บ้านต้นอ่างจะใช้บ่อขุด และระบบประปาชนบทที่สูบน้ำบาดาลขึ้นมา บ่อขุดจะรองรับการใช้น้ำของชาวบ้านประมาณ 6-7 ครัวเรือนที่ตั้งอยู่ล้อมรอบบ่อขุดนั้น และจะมีการใช้ฝาปิดปากบ่อเพื่อป้องกันความสกปรกที่จะตกลงไป

หมู่บ้านต้นอ่างพบการนำน้ำมาใช้ในการเกษตรโดยการใช้ เหมือง ฝาย เป็นตัวแบ่งปันน้ำให้ทั่วถึงทุกพื้นที่การเกษตร โดยมีฝายที่ทดน้ำสำหรับพื้นที่การเกษตรในหมู่บ้านทั้งหมด 2 ลูก ฝายลูกที่ 1 เป็นฝายคอนกรีต ชื่อว่าฝายต้นอ่าง ใช้สำหรับทดน้ำเข้าไร่นาของชาวบ้านภายในหมู่บ้าน และไร่นาของหมู่บ้านนาปลา โดยสามารถรองรับพื้นที่ไร่นาได้ทั้งหมดประมาณ 1000 ไร่ ฝายลูกที่ 2 เป็นฝายไม้ลวกที่ชาวบ้านทำขึ้นมาเอง ใช้สำหรับทุ่งนา โดยสามารถรองรับพื้นที่ไร่นาได้ทั้งหมดประมาณ 400 ไร่ มีปัญหาต้องซ่อมแซมทุกปี ส่วนการใช้น้ำภายในครัวเรือนปัจจุบันใช้น้ำประปาหมู่บ้าน และพบร่องรอยการใช้น้ำในบ่อน้ำตื้นในบางครัวเรือน ลักษณะเป็นบ่อขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 2 เมตร ตั้งอยู่ในพื้นที่ของบ้านบริเวณทางด้านหน้าบ้าน โดยจะถูกส่งผ่านลำเหมืองคอนกรีตที่ชาวบ้านทำขึ้นเอง

การจัดการระบบน้ำของหมู่บ้านต้นอ่างนั้นจะแต่งตั้งนายฝาย กรรมการฝาย เป็นผู้ดูแลการใช้น้ำภายในหมู่บ้านให้เกิดความเรียบร้อย และพบว่า การใช้น้ำภายในหมู่บ้านพอเพียงสำหรับทุกครอบครัว หมู่บ้านต้นอ่างยังมีความเชื่อในการเลี้ยงผีเหมือง ผีฝาย เพื่อให้ช่วยดูแลรักษาลำน้ำให้อุดมสมบูรณ์ สามารถใช้น้ำในการทำเกษตรได้อย่างพอเพียง โดยจะทำการเลี้ยง บวงสรวงผีทุก ๆ เดือนมิถุนายนของทุกปี

4) สัตว์ในพื้นที่

หมู่บ้านต้นอ่างพบการเลี้ยงสัตว์ปีกได้แก่ไก่และสุนัข เลี้ยงไว้ภายในบ้านของชาวบ้าน และไม่พบการมีรั้วที่ปิดกั้นมิดชิดเหมือนกับหมู่บ้านปางสา ไก่และสุนัขจึงสามารถเดินไปมาบริเวณหมู่บ้านได้อิสระ ชาวบ้านเลี้ยงไก่ไว้สำหรับการบริโภคภายในครัวเรือน และการใช้ไก่ในการทำอาหารเพื่อประกอบพิธีกรรมเหมือนกับหมู่บ้านปางสา และเลี้ยงสุนัขไว้เพื่อเฝ้าบ้าน และพบสัตว์น้ำได้แก่ ปลา บริเวณแม่น้ำที่ไหลผ่านบริเวณหมู่บ้าน ชาวบ้านสามารถมาจับปลาในแม่น้ำเพื่อใช้ในการบริโภคในครัวเรือน และหมู่บ้านจัดโครงการอนุรักษ์ปลาหน้าวัด เพื่อช่วยในการส่งเสริมการรักษาสภาพแม่น้ำให้อุดมสมบูรณ์ และทำให้มีปลาสำหรับคนในหมู่บ้านใช้ไว้บริโภคอย่างพอเพียงตลอดไป

5) สิ่งก่อสร้าง

หมู่บ้านต้นอ่างกระจายตัวไปตามถนนสายหลักของหมู่บ้านอย่างหนาแน่น หน้าบ้านหันเข้าหาถนน และเรียงตัวติดกันไป ระยะห่างของบ้านแต่ละหลังประมาณ 6.00 ถึง 7.00 เมตร และกระจายตัวไปตามแนวถนนซอยที่แยกออกมาจากถนนสายหลัก กลุ่มบ้านนี้มีรั้วกันขอบเขตของบ้านอย่างชัดเจน ระหว่างบ้านแต่ละหลังเป็นช่องทางเดินเท้าที่สามารถเดินผ่านไปยังบ้านหลังอื่นได้ จึงไม่พบเห็นพื้นที่ประกอบกิจกรรมระหว่างบ้านแต่ละหลัง บ้านพักอาศัยของหมู่บ้านต้นอ่างมีการเปลี่ยนแปลงด้านลักษณะทางกายภาพ และขนาดของบ้านพักไปมากกว่าหมู่บ้านปางสา และหมู่บ้านดอนมูล ทำให้มีพื้นที่โล่งภายในบ้านสำหรับใช้ประโยชน์น้อยลงด้วย

หมู่บ้านต้นอ่างไม่พบการปลูกพืชสมุนไพรไว้ใช้สำหรับชาวบ้านภายในหมู่บ้าน ไม่พบทั้งในพื้นที่ส่วนกลางของหมู่บ้าน และพื้นที่ส่วนตัวของชาวบ้าน ในการรักษาพยาบาลนั้น ชาวบ้านจะไปรักษาที่สถานอนามัยตำบลป่าคา ซึ่งอยู่ในบริเวณหมู่บ้าน มีความสะดวกและพอเพียงแก่ชาวบ้านในหมู่บ้านต้นอ่าง

6) วัสดุ

หมู่บ้านต้นอ่างพบลักษณะบ้านเหมือนกับบ้านพักราชการ มีรูปแบบต่าง ๆ ดังนี้ บ้านไม้บ้านคอนกรีต บ้านไม้กึ่งคอนกรีต ลักษณะผนังบ้านมีรูปแบบดังนี้ ผนังไม้แผ่นไม้กว้างประมาณ

0.15 เมตร แบบก่ออิฐเปลือย แบบก่ออิฐแล้วปูนฉาบด้วยกระเบื้องลวดลายต่าง ๆ และแบบก่ออิฐฉาบปูนทาสีแตกต่างกันออกไป เช่น สีขาว สีครีม มีทั้งไม่ยกพื้นและยกพื้นสูงประมาณ 2.00 เมตร หลังคาทรงจั่ว ทรงปั้นหย่า ทรงปีกนก วัสดุทำหลังคาทำจากกระเบื้องสีสันแตกต่างกัน มีความเปลี่ยนแปลงไปจากบ้านแบบเก่า เนื่องจากหมู่บ้านต้นฮ้างมีระยะทางห่างจากตัวเมือง และตัวอำเภอใกล้ที่สุดในทั้ง 3 หมู่บ้าน จึงสะดวกที่จะนำวัสดุจากที่อื่นเข้ามาสร้างบ้านพักอาศัยในหมู่บ้านต้นฮ้าง จึงแสดงให้เห็นว่าลักษณะทางกายภาพของบ้านพักอาศัยในหมู่บ้านต้นฮ้างมีความแตกต่างกับลักษณะของหมู่บ้านปางสา และหมู่บ้านดอนมูล หมู่บ้านต้นฮ้างจะจ้างแรงงานเข้ามาเพื่อสร้างบ้านเช่นเดียวกับหมู่บ้านปางสา และหมู่บ้านดอนมูล โดยจะเหมาค่าแรงในการสร้างบ้านแต่ละหลัง มีทั้งการจ้างชาวบ้านที่ออกไปทำงานก่อสร้างแล้วฝึกฝนจนสามารถกลับมาทำงานก่อสร้างในหมู่บ้านได้ และจ้างแรงงานจากภายนอกหมู่บ้าน โดยเจ้าของบ้านจะเป็นคนซื้อวัสดุที่ใช้ในการก่อสร้างมาให้

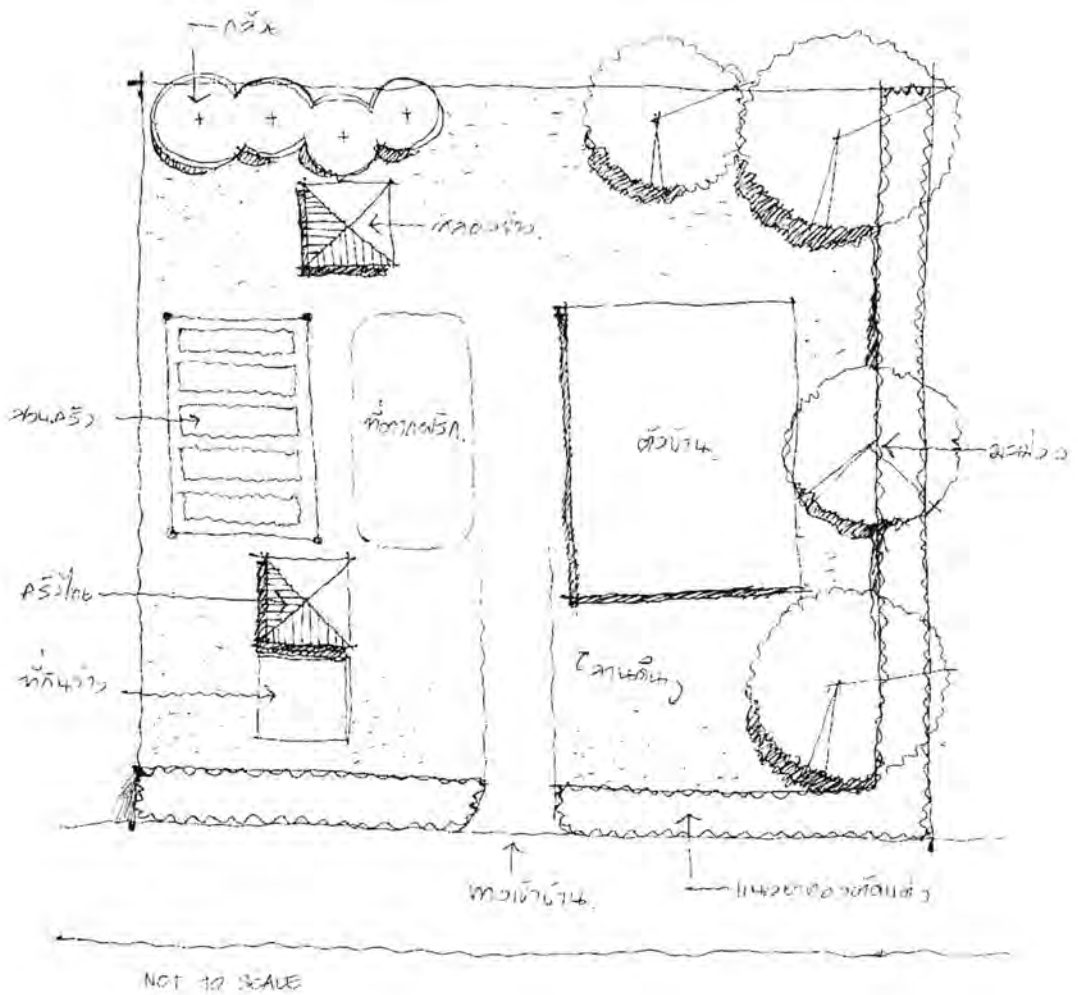
หมู่บ้านต้นฮ้างพบบ้านเก่า ผนังทำจากแผ่นไม้กว้างประมาณ 0.15 เมตร เป็นบ้านยกพื้นสูงจากพื้นดินประมาณ 1.00 ถึง 1.50 เมตร หลังคาทรงจั่ว และปีกนกทำจากสังกะสี แต่ไม่พบบ้านที่ทำจากไม้ไผ่ หลังคามุงจาก เช่นเดียวกับบ้านเก่าที่พบในหมู่บ้านปางสา

7) พื้นที่ว่าง

หมู่บ้านต้นฮ้างพบการนับถือผีบ้าน ผีเมือง ตั้งอยู่บริเวณลานด้านหน้าวัด ลักษณะของผีบ้านจะทำจากไม้อัด และหลังคาสังกะสี ลักษณะคล้ายบ้านในปัจจุบันของหมู่บ้านแต่มีขนาดเล็กกว่า และมีการสืบชะตาหมู่บ้าน โดยทุกบ้านจะโยงสายสิญจน์เข้ามายังวัดที่ตั้งอยู่บริเวณกลางหมู่บ้านเพื่อทำพิธีปีละ 1 ครั้ง โดยชาวบ้านจะร่วมกันประกอบพิธีกรรมในพื้นที่โล่งหน้าวัดได้อย่างพอเพียง พื้นที่โล่งที่ชาวบ้านมาใช้ประโยชน์ร่วมกัน และเป็นศูนย์กลางสำหรับหมู่บ้านมีลักษณะเป็นลานดิน มีหญ้าขึ้นในบางจุด และมีต้นไม้ใหญ่ให้ความร่มเงาอยู่โดยรอบพื้นที่

ภายในบ้านแต่ละหลังพบการจัดวางองค์ประกอบภายในพื้นที่บ้าน มีองค์ประกอบได้แก่พื้นที่กินข้าวอยู่บริเวณหน้าบ้านใกล้กับครัวไทย พื้นที่โล่งด้านข้างบ้าน พบหลองข้าวอยู่ทางด้านหลัง และมีพื้นที่ปลูกกล้วย สวนครัว อยู่บริเวณริมรั้ว พื้นที่โล่งของบ้านใช้เป็นพื้นที่อเนกประสงค์ สำหรับตากพืชผลทางการเกษตร พื้นที่ตากพื้น พบปางหมู่บ้านมีการตกแต่งรั้วด้วยต้นไม้ตัดแต่งให้เกิดความสวยงาม จากการสัมภาษณ์พระครูพรหมวิระสุนทร เจ้าอาวาสวัดนิโคร

ธาราม กล่าวว่่า "หมู่บ้านเคยร่วมการประกวดหมู่บ้านสะอาดดอกไม้งามและได้รางวัลชนะเลิศ
บางบ้านจึงยังมีการดูแลรักษาให้คงสภาพที่สวยงามไว้อยู่" โดยส่วนมากพบว่าเกิดจากการใช้อีฐ
ก่อ แล้วทาสีความความชอบของเจ้าของบ้าน ซึ่งเป็นวัสดุที่ต้องซื้อเข้ามาจากภายนอกหมู่บ้าน
แสดงให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงด้านกายภาพของที่พักอาศัยมากกว่าหมู่บ้านปางสา และ
หมู่บ้านดอนมูล

แผนที่ 6-7 แสดงองค์ประกอบในบริเวณบ้านเก่าในหมู่บ้านต้นฮ้าง

8) การสัญจร

การเดินทางไปยังหมู่บ้านต้นอ่าง ต้องเดินทางผ่านถนนทางหลวงสาย 1080 เป็นถนน 2 ช่องทาง และจึงพบทางแยกไปยังหมู่บ้านต้นอ่างด้วยถนน 2 ช่องทาง มีไหล่ทางด้านละ 1 เมตร โดยเส้นทางจะผ่านตัวชุมชนอำเภอท่าวังผา และพื้นที่เกษตรกรรม รวมระยะทางทั้งสิ้นจากตัวเมืองจังหวัดน่าน 47 กิโลเมตร ซึ่งหมู่บ้านต้นอ่างมีการเข้าถึงจากถนนสายหลักอย่างสะดวก สามารถติดต่อกับชุมชนอื่น ๆ หรืออำเภอท่าวังผาได้สะดวก

ถนนเข้าสู่หมู่บ้านต้นอ่างเป็นถนนแอสฟัลท์ ขนาดกว้างประมาณ 6.00 เมตร สามารถวิ่งสวนได้ 2 ช่องทางจราจร และมีไหล่ทางอีกด้านละ 1.00 เมตร ตัดผ่านอ้อมหมู่บ้านไปทางทิศเหนือของหมู่บ้าน และมีถนนสายหลักแยกออกมาเข้าสู่หมู่บ้าน เป็นถนนคอนกรีต ขนาดกว้างประมาณ 6.00 เมตร สามารถวิ่งสวนได้ 2 ช่องทางจราจร ไม่พบไหล่ทาง ถนนสายหลักตัดผ่านไปทางด้านทิศตะวันตก มีถนนสายหลักวิ่งผ่านไปทางทิศตะวันออกสุดที่พื้นที่เกษตรกรรม และพบถนนซอย ขนาดกว้างประมาณ 5.00 เมตร แยกออกจากถนนสายหลักไปสู่ถนนสายทางเข้าหมู่บ้านที่ตัดขนานกัน

9) ปัจจัยทางสังคม

หมู่บ้านต้นอ่างมีกิจกรรมที่เกิดจากการร่วมมือกันของชาวบ้านภายในหมู่บ้าน เพื่อให้ให้เกิดผลประโยชน์ร่วมกัน ได้แก่ ความเชื่อเรื่องการเลี้ยงผี โดยจะทำการเลี้ยงผีก่อนการลงนา และเมื่อมีการทำนาชาวบ้านจะมาช่วยกันลงแขกนาของแต่ละคน หมุนเวียนกันไปจนเสร็จครบทุกคน แสดงให้เห็นถึงการร่วมมือกันของชุมชนได้เป็นอย่างดี หมู่บ้านต้นอ่างมีกรรมการเหมือง และกรรมการฝายเป็นผู้ดูแลควบคุมการจัดการระบบการใช้เหมือง ฝายของหมู่บ้าน โดยทั้งกรรมการเหมือง และกรรมการฝายจะได้รับค่าตอบแทนเป็นข้าวจากชาวบ้านภายในหมู่บ้าน และพบการอนุรักษ์แม่น้ำบริเวณทางด้านหน้าหมู่บ้าน ชาวบ้านไม่สามารถจับปลาได้ในบริเวณนี้ แต่สามารถไปจับปลาเพื่อนำมาบริโภคได้ในบริเวณถัดไป เพื่อให้สามารถมีปลาบริโภคได้อย่างพอเพียง

7. การวิเคราะห์ภูมิปัญญาท้องถิ่นตามกรอบปัจจัยพื้นฐาน

ปัจจัยพื้นฐานของแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ได้แก่ ปัจจัยเรื่องอาหารและเครื่องดื่ม ปัจจัยเรื่องเครื่องนุ่งห่ม ปัจจัยเรื่องที่อยู่อาศัย และปัจจัยเรื่องยารักษาโรค ซึ่งล้วนแล้วมีความสัมพันธ์กับภูมิปัญญาท้องถิ่น จากการสำรวจพื้นที่ในหมู่บ้านปางสา หมู่บ้านต้นฮ้าง และหมู่บ้านดอนมูล อำเภอท่าวังผา อำเภอท่าวังผา จังหวัดน่านนั้นพบองค์ประกอบทางภูมิทัศน์ท้องถิ่น 9 องค์ประกอบ ได้แก่ ลักษณะทางภูมิลักษณะ พืชพรรณ น้ำ สัตว์ในพื้นที่ สิ่งก่อสร้าง วัสดุ พื้นที่ว่าง ระบบการสัญจร และปัจจัยทางสังคม โดยสามารถจัดกลุ่มความสัมพันธ์ได้ดังนี้

7.1 ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับอาหาร

1) พืชพรรณ แบ่งออกเป็น ข้าว พืชไร่พืชสวน และพืชผักสวนครัว

(1) ข้าว

การทำนาส่วนใหญ่ที่พบเห็นจะอยู่บนพื้นที่ราบโดยรอบพื้นที่พักอาศัย แต่ละครอบครัวจะปลูกข้าวบนพื้นที่นาของตนเอง ลักษณะของนาจะแบ่งแปลงคั่นนาตามสภาพภูมิประเทศ ผลผลิตที่ได้จากการทำนาใช้ในการบริโภคภายในครอบครัว และแจกจ่ายแก่ญาติพี่น้องอย่างพอเพียง ไม่มีการนำข้าวออกไปจำหน่าย และซื้อข้าวจากภายนอกหมู่บ้านมาบริโภคในบางปีที่ขาดแคลน เพราะว่าเป็นอาชีพหลักที่สืบทอดกันมาแต่โบราณ และชาวบ้านยังคงให้ความสำคัญกับการปลูกข้าวเพื่อให้บริโภคภายในครัวเรือนอยู่

จากการบอกเล่า พบว่ามีความเชื่อเกี่ยวกับการทำนา ผู้อาวุโสภายในหมู่บ้านบอกเล่าว่าหมู่บ้านจะมีผีนา และจะมีการเลี้ยงผีนาเป็นประจำทุกปี สอดคล้องกับชาวบ้านที่บอกเล่าเรื่อง การเลี้ยงผีนา การบวงสรวงผีนา เพื่อความเชื่อในการดูแลที่นา และมีผลผลิตที่ดี ในแต่ละปีแต่ละหมู่บ้านจะมีการเลี้ยงผีในเวลาที่แตกต่างกันออกไปตามการสืบทอดมาแต่สมัยโบราณ

(2) พืชไร่ พืชสวน

การปลูกพืชไร่ พืชสวน ชาวบ้านในหมู่บ้านได้รับการส่งเสริม และสนับสนุนจากทางเกษตรหมู่บ้านให้ปลูกพืชไร่พืชสวน โดยแต่ละหมู่บ้านมีพันธุ์ไม้ที่นำมาปลูกแตกต่างกันออกไป ได้แก่ พริก ผักกาด มะเขือ อ้อย ข้าวโพด หอม กระเทียม กระหล่ำปลี ลิ้นจี่ มะม่วง ลำไย และโสมยาสูบ ในพื้นที่ปลูกพืชไร่ พืชสวนนั้นจะอยู่บริเวณใกล้เคียงกับพื้นที่ทำนา กระจายตัวอยู่รอบ ๆ หมู่บ้าน โดยชาวบ้านจะปลูกบนพื้นที่ของตนเอง และนำมาบริโภคภายในครอบครัวได้อย่างพอเพียง

(3) พืชผักสวนครัว

พบการปลูกพืชผักสวนครัวในบ้านบางหลังโดยปลูกเพื่อใช้บริโภคในครัวเรือน ชาวบ้านปลูกไว้ในบริเวณพื้นที่รอบ ๆ บ้านของตนเอง พบการปลูกผักสวนครัวไว้บนกระถาง และกระบะไม้ที่ทำขึ้นยกสูงจากพื้นเพื่อช่วยในความสะดวกสบายในการเก็บผลผลิต และทำรั้วกันขอบเขตในพื้นที่ปลูกผักสวนครัวจึงสามารถป้องกันพืชผักสวนครัวจากสัตว์เลื้อยภายในครอบครัว ชาวบ้านสามารถปลูกพืชผักสวนครัวไว้ใช้ประกอบอาหารได้อย่างพอเพียง โดยยังให้ความสำคัญกับการปลูกพืชผักสวนครัวไว้บริโภคด้วยตนเอง เพราะเวลาไปซื้อผักที่ตลาดนั้นจะเสียค่าน้ำมันรถมากกว่าค่าผักเสียอีกจึงปลูกผักไว้ใช้เอง แต่ก็มีบางครั้งที่ไม่ซื้อผักที่ตลาดบ้างเนื่องจากที่บ้านไม่ได้ปลูกไว้

2) น้ำ แบ่งออกเป็น น้ำสำหรับอุปโภค น้ำสำหรับบริโภค และน้ำใช้ในการเกษตร

(1) น้ำสำหรับอุปโภค

น้ำใช้สำหรับอุปโภค ในปัจจุบันใช้น้ำประปาหมู่บ้าน ระบบประปาภูเขา พบว่ามีการใช้ระบบประปาภูเขาโดยใช้วิธีท่อน้ำจากต้นน้ำบนภูเขาบริเวณใกล้กับหมู่บ้าน แล้วนำมาเก็บไว้ในถังเก็บน้ำ เพื่อให้ชาวบ้านสามารถมาใช้น้ำได้อย่างทั่วถึง และใช้น้ำบ่อขุด ซึ่งสามารถรองรับการใช้น้ำของชาวบ้านประมาณ 3-4 ครัวเรือนที่ตั้งอยู่ล้อมรอบบ่อขุดนั้น มีการใช้ฝาปิดปากบ่อเพื่อป้องกันความสกปรกที่จะตกลงไป

(2) น้ำสำหรับบริโภค

ปัจจุบันใช้น้ำประปาหมู่บ้านที่ส่งลงมาตามท่อ ซึ่งชาวบ้านสามารถเปิดใช้ได้ตามจุดต่าง ๆ ที่มีอยู่ และมีบางหลังรองน้ำฝนไว้ในตุ่ม ถึงเพื่อใช้บริโภค ไม่พบร้านขายน้ำดื่มภายในหมู่บ้านปางสาและพบว่ามีการใช้น้ำบาดาลในบางครัวเรือน และใช้บ่อขุด โดยบ่อขุดจะรองรับการใช้น้ำของชาวบ้านประมาณ 6-7 ครัวเรือนที่ตั้งอยู่ล้อมรอบบ่อขุดนั้น และจะมีการใช้ฝาปิดปากบ่อเพื่อป้องกันความสกปรกที่จะตกลงไป

(3) น้ำใช้ในการเกษตร

น้ำใช้ในการเกษตรถูกนำมาผ่านระบบเหมือง ฝาย และประปาภูเขาเพื่อแบ่งน้ำไปใช้ในการทำนา และปลูกพืชพรรณทางการเกษตรของแต่ละหมู่บ้าน ให้ครบถ้วน และพอเพียงสำหรับทุกพื้นที่ ในด้านการจัดการการใช้น้ำนั้น พบว่ามีการแต่งตั้ง แก่เหมือง แก่ฝาย เพื่อเป็นผู้จัดสรรน้ำให้เพียงพอสำหรับทุกครอบครัวในการทำนา หรือปลูกพืชผลทางการเกษตร และดูแลความเรียบร้อยเรื่องการใช้น้ำให้กับชาวบ้าน โดยผู้ที่เป็น แก่เหมือง แก่ฝาย นั้น จะเป็นผู้มีสิทธิขาดในการจัดการควบคุม การใช้น้ำภายในหมู่บ้านให้เกิดความเรียบร้อย และแก่เหมือง แก่ฝาย จะได้รับผลตอบแทนจากชาวบ้านเป็นข้าว หรือพืชผลทางการเกษตร

ความเชื่อในผีเหมือง ผีฝาย ยังคงมีอยู่ โดยเชื่อว่าช่วยดูแลรักษาลำน้ำให้อุดมสมบูรณ์ สามารถมีน้ำใช้สำหรับชาวบ้านทุก ๆ หลังคาเรือนอย่างพอเพียง มีการเลี้ยงผีเหมือง ผีฝายเป็นประจำทุกปีตามวัน เวลาที่สืบทอดกันมา ตรงกับการบอกเล่าของผู้อาวุโสภายในหมู่บ้านว่าฝายของแต่ละหมู่บ้านจะมี ผีฝาย ดูแลอยู่ สัตว์ในพื้นที่ (สัตว์ที่นำมาบริโภค)

ในหมู่บ้านพบการเลี้ยงสัตว์ไว้อยู่ทั่วไปในหมู่บ้าน และในบริเวณบ้าน มีทั้งสัตว์บก และ สัตว์น้ำ สัตว์บก ได้แก่ ไก่ สุกร สุนัข กระบือ และโค เลี้ยงไก่ สุกร กระบือไว้ทั้งเพื่อการบริโภค ภายในครัวเรือน การประกอบพิธีกรรมความเชื่อต่าง ๆ และสามารถจำหน่ายเมื่อเหลือเกินจากความต้องการ เลี้ยงโคไว้ใช้งานในการเกษตร และเลี้ยงสุนัขไว้เฝ้าบ้าน ส่วนสัตว์น้ำ ได้แก่ ปลา เลี้ยงไว้เพื่อบริโภคภายในครัวเรือน โดยชาวบ้านมีการเลี้ยงสัตว์ไว้สำหรับบริโภคอย่างพอเพียงต่อความต้องการของครอบครัว รวมทั้งการใช้เนื้อสัตว์เพื่อการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ

7.2 ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับเครื่องนุ่งห่ม

พบการทอเครื่องนุ่งห่มใช้ภายในหมู่บ้านดอนมูล โดยใช้ต้นฝ้ายในการทอเป็นเครื่องนุ่งห่มได้แก่ ชิ้น และพบการนำเปลือกไม้ ไผ่ไม้ และหัวของพืชสีต่าง ๆ มาย้อมผ้าให้เกิดสีต่าง ๆ สวยงามและป้องกันรอยเปื้อนได้ด้วยมีลวดลายในการทอมากมาย เช่น ลายสายน้ำ โดยชาวบ้านสามารถทอใส่ได้พอเพียง จนสามารถพัฒนาเพิ่มขึ้น และจัดจำหน่ายให้แก่ผู้มาเยือน แต่ไม่พบการทอเครื่องนุ่งห่มไว้ใช้เองของหมู่บ้านปางสา และหมู่บ้านต้นอ่างโดยทั้ง 2 หมู่บ้านจะแลกซื้อเครื่องนุ่งห่มจากหมู่บ้านข้างเคียง เนื่องจากไม่มีการสืบทอดการผลิตปัจจัยเรื่องเครื่องนุ่งห่มมาจากคนรุ่นก่อน รวมถึงไม่มีวัตถุดิบที่จะนำมาแปรรูปเป็นเครื่องนุ่งห่มอยู่ภายในหมู่บ้านด้วย

7.3 ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับที่อยู่อาศัย

ลักษณะของบ้านได้มีการเปลี่ยนแปลงมาตามยุคสมัย โดยมี บ้านไม้ บ้านคอนกรีต บ้านไม้กึ่งคอนกรีต โดยมีลักษณะเหมือนบ้านเรือนทั่วไป เป็นบ้าน 1 และ 2 ชั้น มีทั้งไม้ยกพื้นและยกพื้นสูง หลังคาทรงจั่ว วัสดุทำหลังคาทำจากกระเบื้องและสังกะสี และพบบ้านเก่า ที่มีฝาผนังทำจากไม้ไผ่ขัดแตะ และแผ่นไม้ เป็นบ้านยกพื้นสูงจากพื้นดินประมาณ 1.00 ถึง 1.50 เมตร หลังคาทรงจั่ว วัสดุทำหลังคาทำจากหญ้าคา ซึ่งทั้งหมดเป็นวัสดุท้องถิ่นที่สามารถหาวัสดุในการสร้างได้จากบริเวณรอบ ๆ หมู่บ้าน แต่ปัจจุบันได้มีการหันมาใช้วัสดุสมัยใหม่ ได้แก่ ปูน อิฐบล็อก ที่นำเข้ามาจากพื้นที่อื่นมาสร้างบ้าน เนื่องจากการใช้วัสดุท้องถิ่นที่นำมาสร้างบ้านนั้น มีความคงทนน้อยกว่าวัสดุที่นำเข้ามาใหม่ ทำให้ต้องมีการซ่อมแซมบ้านบ่อยครั้งกว่าบ้านที่สร้างขึ้นจากปูน

การสร้างบ้านนั้นจะทำการจ้างต้น (แรงงานหลัก) ประมาณ 4-5 คนเพื่อเป็นคนควบคุมงานในการสร้างบ้านพักอาศัย ซึ่งจะมีทั้งแรงงานจากภายนอกหมู่บ้าน และคนในหมู่บ้านที่ออกไปทำงานก่อสร้างจนได้วิชาความรู้กลับมา จากนั้นจึงชักชวนชาวบ้านภายในหมู่บ้านให้มาช่วยสร้างบ้านต่อไป ในการว่าจ้างชาวบ้านจะเหมาค่าแรงในการก่อสร้าง และซื้อวัสดุในการก่อสร้างมาให้

7.4 ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับยารักษาโรค

พบการปลูกพืชสมุนไพรไว้บริเวณหน้าวัดดอนมูล หมู่บ้านดอนมูล สำหรับชาวบ้านภายในหมู่บ้านสามารถนำมาเก็บไปใช้ได้ โดยทางวัดจะเป็นผู้จัดการดูแล และต้มน้ำสมุนไพรไว้บริการแก่

ชาวบ้าน ส่วนมากได้รับความนิยมนิยมจากคนสูงอายุ และมีผู้ที่สามารถค้นหา และบอกถึงสรรพคุณของสมุนไพรแต่ละประเภทได้น้อย

ตารางที่ 7-1 แสดงภูมิปัญญาท้องถิ่นที่พบจากการสำรวจ

N O	ประเภทของภูมิ ปัญญา	จากวรรณกรรม				จากการสำรวจ		
		ราชบัณฑิต (2543)	เชกวิทย์ ณ ถลาง (2544)	จังหวัดน่าน (2544)	สรุป	หมู่บ้านปางสา	หมู่บ้านคอนมูล	หมู่บ้านต้นฮ้าง
1	อาหารและ เครื่องดื่ม					พืชพรรณ(ข้าว-พืชไร่พืชสวน-พืชผักสวนครัว) น้ำ(อุบโศก-บริโศก-ในเกาะเกษตร) สัตว์ในพื้นที่(สัตว์ที่นำมาบริโภค)	พืชพรรณ(ข้าว-พืชไร่พืชสวน- พืชผักสวนครัว) น้ำ(อุบโศก-บริโศก-ในเกาะเกษตร) สัตว์ในพื้นที่(สัตว์ที่นำมาบริโภค)	พืชพรรณ(ข้าว-พืชไร่พืชสวน-พืชผักสวนครัว) น้ำ(อุบโศก-บริโศก-ในเกาะเกษตร) สัตว์ในพื้นที่(สัตว์ที่นำมาบริโภค)
2	เครื่องนุ่งห่ม						พืชพรรณ(ฝ้าย)	
3	ที่อยู่อาศัย					สิ่งก่อสร้าง(วัสดุ-แรงงาน)	สิ่งก่อสร้าง(วัสดุ-แรงงาน)	สิ่งก่อสร้าง(วัสดุ-แรงงาน)
4	ยารักษาโรค						พืชพรรณ(พืชสมุนไพร)	

จากการสำรวจทั้ง 3 หมู่บ้าน พบภูมิปัญญาทั้งหมด 4 ประเภทตามปัจจัยพื้นฐานของแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งตรงกับวรรณกรรมที่ได้กล่าวถึงประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้แก่ ภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องกับอาหารและเครื่องดื่ม ภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องกับการแต่งกาย ภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องกับที่อยู่อาศัย และภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องกับสุขภาพอนามัย ส่วนภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อพิธีกรรมพบว่าเป็นภูมิปัญญาที่ตอบสนองตามปัจจัยพื้นฐานเช่นเดียวกัน และภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องกับประติษฐกรรมพื้นบ้าน พบภูมิปัญญาเรื่องเหมืองฝาย ซึ่งตอบสนองต่อภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องกับอาหารและเครื่องดื่ม จึงนำภูมิปัญญาท้องถิ่นที่พบมาวิเคราะห์หาความพอเพียงของแต่ละประเภทต่อไป

8. ผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ท้องถิ่น

จากการศึกษาพบว่าองค์ประกอบทางภูมิทัศน์ท้องถิ่นมีความสัมพันธ์กับการผลิตปัจจัยพื้นฐานตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงของหมู่บ้าน คือ ปัจจัยเรื่องอาหารแลเครื่องดื่ม ปัจจัยเรื่องเครื่องนุ่งห่ม ปัจจัยเรื่องที่อยู่อาศัย และปัจจัยเรื่องยารักษาโรค ภูมิทัศน์ท้องถิ่นส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการผลิตปัจจัยพื้นฐานของแต่ละหมู่บ้านแตกต่างกัน โดยมีรายละเอียดดังนี้

8.1 ลักษณะทางภูมิลักษณะ

ลักษณะทางภูมิลักษณะส่งผลต่อการผลิตปัจจัยในเรื่องของอาหาร ได้แก่ ข้าว และพืชไร่พืชสวนและปัจจัยเรื่องที่พักอาศัย หมู่บ้านปางสาเป็นหมู่บ้านที่ตั้งอยู่บนภูเขา ทำให้มีพื้นที่จำกัดในการปลูกพืชผลทางการเกษตรไม่สามารถขยายตัวได้ โดยเมื่อประชากรมีความต้องการในการบริโภคมีเพิ่มมากขึ้น จึงทำให้ผลผลิตทางการเกษตรไม่ว่าจะเป็นข้าว ผักสวนครัว หรือไม้ผลต่าง ๆ ไม่พอเพียงต่อความต้องการ ชาวบ้านในหมู่บ้านปางสาจึงต้องออกไปทำงานภายนอกหมู่บ้านเพื่อนำเงินกลับมาแลกซื้อปัจจัยอื่น ๆ แทน หมู่บ้านดอนมูลมีพื้นที่การเกษตรอยู่บริเวณพื้นที่ริมแม่น้ำน่าน เนื่องจากเป็นพื้นที่ราบลุ่ม และใกล้กับแหล่งน้ำ เช่นเดียวกับหมู่บ้านต้นอ่างที่มีที่ตั้งอยู่บนพื้นที่ราบ และมีแม่น้ำขนาดทั้ง 2 ด้าน จึงสามารถขยายพื้นที่ทางการเกษตรไปได้โดยรอบ แต่พื้นที่พักอาศัยของหมู่บ้านต้นอ่างจะเกาะกลุ่มกันอยู่บนพื้นที่น้ำไม่ท่วมถึง จึงแสดงให้เห็นว่าลักษณะทางภูมิลักษณะของแต่ละหมู่บ้านส่งผลต่อการขยายตัวของพื้นที่การเกษตร และที่พักอาศัย หมู่บ้านที่มีลักษณะทางภูมิลักษณะที่เหมาะสมก็จะมีการทำพื้นที่ทางการเกษตรได้ แต่หมู่บ้านที่มีลักษณะทางภูมิลักษณะที่ไม่เหมาะสมต่อการขยายตัวก็จะไม่สามารถทำพื้นที่การเกษตรได้

8.2 พืชพรรณ

พืชพรรณที่ปลูกในหมู่บ้านมีประโยชน์ใช้สอยแตกต่างกันออกไป ได้แก่ พืชพรรณที่ใช้เป็นอาหาร พืชพรรณที่ใช้เป็นยารักษาโรค พืชพรรณที่ใช้แปรรูปเป็นเครื่องนุ่งห่ม พืชพรรณที่ใช้เป็นวัสดุก่อสร้างที่พักอาศัย และพืชพรรณที่ปลูกไว้เพื่อใช้ประโยชน์ในที่พักอาศัย ซึ่งการปลูกพืชพรรณต้องมีการปรับเปลี่ยนชนิดเพื่อให้เหมาะสมต่อลักษณะทางภูมิประเทศ เช่น หมู่บ้านปางสามีการทำไร่ข้าว โดยใช้พันธุ์ข้าวที่สามารถขึ้นได้ในบริเวณที่มีความลาดชัน และไม่ต้องการน้ำขัง แต่หมู่บ้าน

คอนมูล และหมู่บ้านต้นฮ้างมีพื้นที่การเกษตรอยู่ในพื้นที่ราบลุ่ม จึงสามารถปลูกพืชพรรณชนิดต่าง ๆ ได้ แสดงให้เห็นว่าแต่ละหมู่บ้านต้องมีการปรับเปลี่ยนพืชพรรณเพื่อให้สามารถตอบสนองต่อลักษณะทางภูมิประเทศของหมู่บ้านนั้น ๆ แสดงให้เห็นว่าพืชพรรณส่งผลต่อปัจจัยพื้นฐานเรื่องอาหารและเครื่องดื่ม เรื่องเครื่องนุ่งห่ม เรื่องที่อยู่อาศัย และเรื่องยารักษาโรค

8.3 น้ำ

การใช้น้ำในการเกษตรของแต่ละหมู่บ้านส่งผลต่อการผลิตปัจจัยพื้นฐานเรื่องอาหาร ได้แก่ ข้าว และพืชไร่พืชสวน เช่น หมู่บ้านปางสาใช้น้ำในการเกษตรจากระบบประปาภูเขา ซึ่งไม่พอเพียงต่อการใช้ประโยชน์ในเรื่องของพืชผลทางการเกษตรในบางปี ทำให้การเกษตรในหมู่บ้านปางสาได้ผลผลิตในเรื่องของ ข้าว พืชไร่พืชสวน ไม่ดีพอตามที่ต้องการ ชาวบ้านในหมู่บ้านปางสาจำเป็นต้องแลกซื้อข้าว พืชไร่พืชสวน เพื่อให้พอเพียงต่อความต้องการ แตกต่างจากหมู่บ้านคอนมูล และหมู่บ้านต้นฮ้างที่ใช้ระบบเหมืองฝายที่มาจากแม่น้ำน่านและแม่น้ำย่าง ในการจัดการน้ำเพื่อใช้ประโยชน์ในการเกษตรอย่างพอเพียง ทำให้หมู่บ้านคอนมูล และหมู่บ้านต้นฮ้างไม่พบปัญหาการขาดแคลนผลผลิตเรื่อง ข้าว และพืชไร่พืชสวน แสดงให้เห็นว่าปัจจัยเรื่องน้ำใช้ในการเกษตรส่งผลต่อปัจจัยพื้นฐานอาหารและเครื่องดื่ม(ข้าว และพืชไร่พืชสวน)

8.4 สัตว์ในพื้นที่

หมู่บ้านมีการเลี้ยงสัตว์ทั้งสัตว์บกและสัตว์น้ำหลายประเภท ได้แก่ ไก่ สุนัข สุกร กระบือ โค และปลา มีทั้งเลี้ยงไว้สำหรับบริโภคและเพื่อใช้ในการเกษตร การเลี้ยงสัตว์มีการเปลี่ยนแปลงไปตามความต้องการของชาวบ้านแต่ละหมู่บ้าน หมู่บ้านปางสา และหมู่บ้านคอนมูล พบว่ามีการเปลี่ยนแปลงการเลี้ยงสัตว์ตามความต้องการของผู้เลี้ยง ได้แก่ สุกรที่ชาวบ้านเปลี่ยนแปลงจากการเลี้ยงเพื่อไว้บริโภค เป็นการเลี้ยงเพื่อไว้จำหน่ายแล้วจึงนำเงินที่ได้จากการจำหน่ายไปแลกซื้อเนื้อสุกรมาบริโภคตามความต้องการแทน แต่ยังพบการเลี้ยงไก่เพื่อใช้ในการบริโภคให้พอเพียงแต่ละครัวเรือนอยู่ แสดงให้เห็นว่าสัตว์ในพื้นที่ส่งผลต่อปัจจัยเรื่องอาหารและเครื่องดื่ม(สัตว์ที่นำมาบริโภค)

8.5 สิ่งก่อสร้าง

การเปลี่ยนแปลงของบ้านพักอาศัยส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ว่างภายในบ้าน หมู่บ้านปางสามมีลักษณะของบ้านที่เหมือนกับบ้านเก่า และไม่มีการขยายตัวของบ้านพักอาศัย ทำให้พบพื้นที่ว่างภายในบ้านสำหรับประกอบกิจกรรม หรือปลูกพืชพรรณเพื่อใช้ประโยชน์ในครัวเรือน เช่นเดียวกับหมู่บ้านดอนมูลที่พบว่าลักษณะของบ้านพักอาศัยไม่มีการเปลี่ยนแปลงหรือขยายขนาดของบ้านพักอาศัยเพิ่มมากขึ้น จึงพบพื้นที่ว่างภายในบ้านไว้สำหรับประกอบกิจกรรม หรือปลูกพืชพรรณเพื่อการใช้ประโยชน์ในครัวเรือน แต่หมู่บ้านต้นฮ้างได้มีการเปลี่ยนแปลงของลักษณะบ้านพักอาศัยไปจากเดิม และมีขนาดของบ้านพักอาศัยที่ใหญ่ขึ้น ทำให้พื้นที่ว่างภายในบ้านที่ไว้ใช้สำหรับประกอบกิจกรรม หรือปลูกพืชพรรณต่าง ๆ เพื่อให้ประโยชน์ในครัวเรือนลดน้อยลงด้วย

8.6 วัสดุ

วัสดุในการก่อสร้างบ้านพักอาศัยของหมู่บ้านมีหลายประเภท ได้แก่ วัสดุที่สามารถหาได้ในท้องถิ่น เช่น ไม้ ไม้ไผ่ หญ้าแฝก และวัสดุสมัยใหม่ที่นำเข้ามาจากภายนอกหมู่บ้าน เช่น อิฐ ปูน กระเบื้อง หมู่บ้านปางสามยังพบการใช้วัสดุท้องถิ่นที่สามารถหาได้ภายในหมู่บ้าน เช่น ไม้ไผ่ หญ้าแฝก เนื่องจากหมู่บ้านปางสามมีระยะทางในการเข้าถึงจากตัวเมือง และตัวอำเภอไกลที่สุดในทั้ง 3 หมู่บ้านจึงทำให้การนำวัสดุจากสมัยใหม่จากพื้นที่อื่น ๆ เข้ามาในหมู่บ้านได้ยากลำบากมากกว่าหมู่บ้านต้นฮ้างที่มีทำเลที่ตั้งใกล้กับตัวเมือง และตัวอำเภอมากที่สุด จึงพบการเปลี่ยนแปลงเรื่องการใช้วัสดุในหมู่บ้านต้นฮ้างจากวัสดุท้องถิ่นที่สามารถหาได้ภายในหมู่บ้านเปลี่ยนไปเป็นวัสดุสมัยใหม่ที่ต้องแลกซื้อเข้ามาจากภายนอกพื้นที่มากที่สุด ในทั้ง 3 หมู่บ้าน รวมถึงความคงทนของวัสดุท้องถิ่นที่ต้องมีการซ่อมแซมตลอดทุกปีทำให้ชาวบ้านนิยมที่จะใช้วัสดุสมัยใหม่ในการก่อสร้างที่พักอาศัยมากกว่าการใช้วัสดุที่สามารถหาได้ในท้องถิ่น จึงแสดงให้เห็นว่าวัสดุที่พบในแต่ละหมู่บ้านส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงปัจจัยพื้นฐานเรื่องที่อยู่อาศัย

8.7 พื้นที่ว่าง

พื้นที่ว่างภายในบ้านพักอาศัยส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของปัจจัยเรื่องของการปลูกพืชพรรณไว้ใช้ประโยชน์ในครัวเรือน และพื้นที่สำหรับเลี้ยงสัตว์ หมู่บ้านปางสามพบว่าพื้นที่ว่างใน

บริเวณบ้านพักอาศัย และพื้นที่ว่างระหว่างบ้านพักอาศัย เช่นเดียวกับหมู่บ้านดอนมูลที่ยังมีพื้นที่ว่างภายในหมู่บ้าน และระหว่างบ้านเช่นเดียวกัน ทั้ง 2 หมู่บ้านใช้พื้นที่ว่างต่าง ๆ ในการปลูกพืชพรรณที่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้ เช่น พืชผักสวนครัว พืชผล ใช้สำหรับเลี้ยงสัตว์เพื่อใช้ในการบริโภค และจำหน่าย และใช้เป็นพื้นที่เอนกประสงค์ ตากพืชผลทางการเกษตร ตากฟืน รวมถึงใช้เป็นพื้นที่โล่งในการประกอบกิจกรรมในครัวเรือนด้วย แต่ในหมู่บ้านต้นฮ้างมีการเปลี่ยนแปลงในพื้นที่พักอาศัย ลักษณะของบ้านพักอาศัยในหมู่บ้านต้นฮ้างมีขนาดใหญ่มากกว่าหมู่บ้านปางสา และหมู่บ้านดอนมูล ทำให้พื้นที่ว่างระหว่างบ้านในหมู่บ้านต้นฮ้างมีขนาดลดลง จึงไม่สามารถที่จะใช้พื้นที่ว่างภายในบ้านพักอาศัยในการปลูกพืชพรรณที่ต้องการนำมาใช้ประโยชน์ในครัวเรือน และการเลี้ยงสัตว์ จึงแสดงให้เห็นว่าการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ว่างในบริเวณบ้านพักอาศัยส่งผลต่อการปลูกพืชพรรณเพื่อไว้ใช้ประโยชน์ภายในบ้าน บ้านที่มีพื้นที่ว่างในบ้านพักอาศัยมากก็จะพบการปลูกพืชพรรณเพื่อไว้ใช้ประโยชน์ภายในครัวเรือนมากกว่าบ้านที่ไม่มี หรือมีพื้นที่ว่างภายในบ้านพักอาศัยน้อยกว่า

8.8 ระบบการสัญจร

การเปลี่ยนแปลงระบบการสัญจรส่งผลต่อการผลิตปัจจัยพื้นฐานเรื่องการผลิตพืชผักสวนครัว หมู่บ้านต้นฮ้างมีระยะทางจากตัวเมือง และอำเภอท่าวังผาใกล้ที่สุดจาก 3 หมู่บ้าน พบว่ามีการปลูกพืชผักสวนครัวไว้ใช้ในบ้านน้อยลง เพราะสามารถเดินทางไปซื้อจากตลาดใกล้เคียงได้สะดวก และไม่พบร้านขายของสดภายในบริเวณหมู่บ้านต้นฮ้างเช่นกัน แต่หมู่บ้านปางสา และหมู่บ้านดอนมูล มีระยะทางห่างจากตัวเมือง และอำเภอท่าวังผาทำให้ไม่สะดวกในการเข้ามาซื้อพืชผักสวนครัวในตลาดบริเวณตัวเมือง จึงปลูกพืชผักสวนครัวไว้ใช้สำหรับบริโภคในครัวเรือนในหมู่บ้านปางสา และหมู่บ้านดอนมูล จึงแสดงให้เห็นว่าระยะทางในการเดินทางเข้าถึงแต่ละหมู่บ้านมีส่วนที่ส่งผลต่อการปลูกพืชผักสวนครัวไว้สำหรับบริโภคในครัวเรือนให้พอเพียงของแต่ละหมู่บ้านเช่นกัน หมู่บ้านที่มีระยะทางการสัญจรเข้าถึงจากตัวเมืองใกล้ก็จะพบว่ามีการปลูกพืชผักสวนครัวไว้สำหรับบริโภคในครัวเรือนน้อยลง และหันไปแลกซื้อจากตลาดในบริเวณใกล้เคียงแทน แต่หมู่บ้านที่มีระยะทางการสัญจรเข้าถึงจากตัวเมืองไกลก็จะพบว่ามีการปลูกพืชผักสวนครัวไว้สำหรับบริโภคในครัวเรือนให้พอเพียงต่อความต้องการ เพราะไม่สะดวกในการเข้ามาซื้อพืชผักสวนครัวในตลาด

การเปลี่ยนแปลงระบบการสัญจรส่งผลต่อการผลิตปัจจัยพื้นฐานเรื่องที่อยู่อาศัย หมู่บ้านปางสาเป็นหมู่บ้านที่มีการเข้าถึงไกลจากตัวเมืองมากที่สุด ในทั้ง 3 หมู่บ้าน และไม่พบการเปลี่ยนแปลงที่อยู่อาศัยของหมู่บ้านปางสา หมู่บ้านปางสายังพบการสร้างบ้านโดยใช้วัสดุที่สามารถหาได้ในท้องถิ่น ได้แก่ ไม้ไผ่ ไม้ เป็นลักษณะบ้านเก่าที่ตรงกับบทความเรื่อง "บ้านไต้ลื้อที่บ้านปางสา อำเภอกำแพงแสน น่าน" เป็นการแสดงให้เห็นว่าหมู่บ้านปางสายังไม่มีการเปลี่ยนแปลงในเรื่องของที่อยู่อาศัยมากนัก และพบว่ามีบ้านบางหลังที่มีฐานะพอสมควรเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงบ้านพักอาศัยไปตามยุคสมัยแล้วเช่นกัน หมู่บ้านดอนมูลเป็นหมู่บ้านที่มีระยะทางไกลจากตัวเมืองเป็นอันดับที่ 2 ของทั้ง 3 หมู่บ้าน โดยในหมู่บ้านดอนมุลยังคงพบลักษณะของบ้านพักอาศัยที่ทำจากวัสดุที่สามารถหาได้ภายในพื้นที่อยู่ภายในหมู่บ้านเช่นเดียวกับหมู่บ้านปางสา แต่ยังคงพบบ้านที่มีลักษณะเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัยเป็นจำนวนมากกว่าหมู่บ้านปางสา และหมู่บ้านต้นฮ้างที่มีระยะทางใกล้จากตัวเมืองมากที่สุด ในทั้ง 3 หมู่บ้าน ในหมู่บ้านต้นฮ้างไม่พบบ้านพักอาศัยที่มีลักษณะตรงกับบ้านเก่าที่กล่าวไว้ในบทความเรื่อง "บ้านไต้ลื้อที่บ้านปางสา อำเภอกำแพงแสน น่าน" พบแต่บ้านพักอาศัยที่มีลักษณะเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย ลักษณะเหมือนบ้านพักข้าราชการ จึงแสดงให้เห็นว่าระยะทางในการเดินทางเข้าถึงของแต่ละหมู่บ้านมีส่วนที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของปัจจัยเรื่องที่อยู่อาศัยเช่นกัน หมู่บ้านที่มีระยะทางการสัญจรเข้าถึงจากตัวเมืองใกล้ก็จะพบว่ามีการเปลี่ยนแปลงด้านที่อยู่อาศัยมาก เนื่องจากสะดวกต่อการนำวัสดุสมัยใหม่ที่ผลิตจากที่อื่น ๆ เข้าไปสู่อำเภอ แต่หมู่บ้านที่มีระยะทางการสัญจรเข้าถึงจากตัวเมืองไกลก็จะมีเปลี่ยนแปลงด้านที่อยู่อาศัยน้อย

8.9 ปัจจัยทางสังคม

การร่วมมือกันทางสังคมของคนในหมู่บ้านส่งผลต่อการผลิตปัจจัยพื้นฐานเรื่อง ข้าว น้ำ ไร่ ในการเกษตร ปลา และการแปรรูปเครื่องนุ่งห่ม ทั้ง 3 หมู่บ้านมีกิจกรรมที่เกิดจากการร่วมมือกันของชาวบ้านภายในหมู่บ้านเพื่อทำให้เกิดผลประโยชน์ร่วมกัน ได้แก่ ทั้ง 3 หมู่บ้านมีความเชื่อเรื่องการเลี้ยงผี โดยจะทำการเลี้ยงผีก่อนการลงนา และเมื่อมีการทำนาชาวบ้านในหมู่บ้านดอนมูล และหมู่บ้านต้นฮ้างจะมาช่วยกันลงแขกนาของแต่ละคน หมุนเวียนกันไปจนเสร็จครบทุกคน แสดงให้เห็นถึงการร่วมมือกันของชุมชนได้เป็นอย่างดี หมู่บ้านดอนมูล และหมู่บ้านต้นฮ้าง มีกรรมการเหมือง และกรรมการฝ่ายเป็นผู้ดูแลควบคุมการจัดการระบบการใช้เหมือง ฝ่ายของหมู่บ้าน กรรมการเหมืองคือผู้ที่ได้รับคัดเลือกจากภายในหมู่บ้าน โดยทั้งกรรมการเหมือง และกรรมการฝ่ายจะได้รับค่าตอบแทนเป็นข้าวจากชาวบ้านภายในหมู่บ้าน พบการอนุรักษ์แม่น้ำบริเวณทางด้าน

หน้าหมู่บ้านของทั้ง 3 หมู่บ้าน ชาวบ้านไม่สามารถจับปลาได้ในบริเวณนี้ แต่สามารถไปจับปลาเพื่อนำมาบริโภคได้ในบริเวณถัดไป เพื่อให้สามารถมีปลาบริโภคได้อย่างพอเพียง หมู่บ้านดอนมูลพบการร่วมมือกันในกลุ่มชนเพื่อเพิ่มผลผลิตในการแปรรูปเครื่องนุ่งห่มเพื่อให้สามารถทำได้พอเพียงต่อการจัดจำหน่าย สร้างรายได้เพิ่มให้แก่ชุมชนนั้น ๆ เป็นการแสดงให้เห็นว่าการร่วมมือกันทางสังคมของแต่ละหมู่บ้านส่งผลต่อบัจจัยพื้นฐานในเรื่องอาหาร เครื่องดื่ม และเครื่องนุ่งห่ม ได้แก่ ข้าว เครื่องนุ่งห่ม น้ำในการเกษตร และสัตว์น้ำของหมู่บ้านแต่ละหมู่บ้านเช่นกัน

ตารางที่ 8-2 แสดงสรุปผลการเปลี่ยนแปลงปัจจัยพื้นฐานจากองค์ประกอบภูมิทัศน์ท้องถิ่น

NO	องค์ประกอบทางภูมิทัศน์	ผลต่อการเปลี่ยนแปลงปัจจัยพื้นฐาน
1	ลักษณะภูมิลักษณะ	ส่งผลต่อบัจจัยพื้นฐานเรื่องข้าว พืชไร่พืชสวน และที่อยู่อาศัย
2	พืชพรรณ	ส่งผลต่อบัจจัยพื้นฐานเรื่องข้าว พืชไร่พืชสวน พืชผักสวนครัว เครื่องนุ่งห่ม และพืชสมุนไพร
3	น้ำ	ส่งผลต่อบัจจัยพื้นฐานเรื่องข้าว พืชไร่พืชสวน
4	สัตว์ในพื้นที่	ส่งผลต่อบัจจัยพื้นฐานเรื่องสัตว์ที่นำมาบริโภค
5	สิ่งปลูกสร้าง	ส่งผลต่อขนาดพื้นที่ว่าง และส่งผลต่อการปลูกพืชผักสวนครัว และพื้นที่เลี้ยงสัตว์
6	วัสดุ	ส่งผลต่อบัจจัยพื้นฐานเรื่องที่อยู่อาศัย
7	พื้นที่ว่าง	ส่งผลต่อบัจจัยพื้นฐานเรื่องพืชผักสวนครัว และพื้นที่เลี้ยงสัตว์
8	การสัญจร	ส่งผลต่อบัจจัยพื้นฐานเรื่องที่อยู่อาศัย และพืชผักสวนครัว
9	บัจจัยทางสังคม	ส่งผลต่อบัจจัยพื้นฐานเรื่องข้าว น้ำในการเกษตร ปลา และเครื่องนุ่งห่ม

9. ระดับของความพอเพียง

ปัจจัยพื้นฐานของแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงสามารถแบ่งได้ 4 ประเภท คือ ปัจจัยเรื่องอาหารและเครื่องดื่ม ปัจจัยเรื่องเครื่องนุ่งห่ม ปัจจัยเรื่องที่อยู่อาศัย และปัจจัยเรื่องยารักษาโรค ซึ่งมีความสัมพันธ์กับองค์ประกอบทางภูมิทัศน์ท้องถิ่น 9 องค์ประกอบ ได้แก่ ลักษณะทางภูมิลักษณะพืชพรรณ น้ำ สัตว์ในพื้นที่ สิ่งก่อสร้าง วัสดุ พื้นที่ว่าง ระบบการสัญจร และปัจจัยทางสังคม โดยสามารถจัดกลุ่มความสัมพันธ์ได้ดังนี้

- 9.1 ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับอาหาร
 - 9.1.1 พืชพรรณ (ข้าว พืชไร่พืชสวน พืชผักสวนครัว)
 - 9.1.2 น้ำ (น้ำอุปโภค น้ำบริโภค น้ำในการเกษตร)
 - 9.1.3 สัตว์ในพื้นที่ (สัตว์ที่นำมาบริโภค)
- 9.2 ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับเครื่องนุ่งห่ม
 - 9.2.1 พืชพรรณ (พืชพรรณที่นำมาแปรรูปเป็นเครื่องนุ่งห่ม)
- 9.3 ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับที่อยู่อาศัย
 - 9.3.1 สิ่งก่อสร้าง (วัสดุในการสร้างบ้านและแรงงานในการสร้างบ้าน)
- 9.4 ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับยารักษาโรค
 - 9.4.1 พืชพรรณ (พืชสมุนไพร)

จากการจัดหมวดหมู่องค์ประกอบทางภูมิทัศน์ท้องถิ่นตามกรอบแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงที่ได้กล่าวไว้ข้างต้น นำมาวิเคราะห์กับระดับของความพอเพียง 3 ระดับ คือ ระดับที่ 1 พอเพียงสำหรับครอบครัว ระดับที่ 2 พอเพียงสำหรับชุมชน และระดับที่ 3 พอเพียงระดับประเทศ สามารถสรุปผลได้ดังนี้

9.1 ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับอาหาร

(1) พืชพรรณ

แบ่งออกเป็น ข้าว พืชไร่พืชสวน และพืชผักสวนครัว

1) ข้าว

ในหมู่บ้านมีข้าวไว้บริโภคอย่างพอเพียงในระดับครอบครัวจนถึงระดับชุมชน ในหมู่บ้านมีการทำนาข้าวและไร่ข้าว เพื่อให้ได้ผลผลิตข้าวมาบริโภคภายในครัวเรือนอย่างพอเพียงตลอดปี เพราะว่าการทำนาและทำไร่ข้าวเป็นอาชีพหลักที่สืบทอดกันมาแต่โบราณ ซึ่งในปัจจุบันชาวบ้านยังคงให้ความสำคัญกับการปลูกข้าวเพื่อไว้บริโภคภายในครัวเรือนอยู่ และหมู่บ้านมีพื้นที่เพียงพอสำหรับทำนา รวมถึงมีการจัดการน้ำเพื่อใช้ในการเกษตรอย่างพอเพียงในแต่ละปี เป็นการแสดงให้เห็นว่ามีการปฏิบัติตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในระดับครอบครัว และพบการร่วมมือกันเพื่อลงแขกเกี่ยวข้าวในแต่ละชุมชน มีการแจกจ่ายข้าวระหว่างญาติพี่น้องภายในชุมชน และเมื่อได้ผลผลิตข้าวเหลือเกินจากการบริโภคภายในครัวเรือนก็สามารถนำออกจำหน่ายสร้างรายได้ช่องทางหนึ่ง แสดงให้เห็นว่ามีการรวมกลุ่มกันภายในหมู่บ้านเพื่อให้เกิดผลประโยชน์ร่วมกัน แสดงให้เห็นว่ามีการปฏิบัติตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในระดับชุมชน จึงสรุปได้ว่าหมู่บ้านมีความพอเพียงในเรื่องข้าว

2) พืชไร่พืชสวน

ในหมู่บ้านมีการปลูกพืชไร่พืชสวนไว้บริโภคอย่างพอเพียงในระดับครอบครัวจนถึงระดับชุมชน พืชไร่พืชสวนที่ปลูก ได้แก่ พริก หอม กระเทียม มะเขือ ผักกาด กระหล่ำปลี อ้อย ข้าวโพด ใบบัวสูบ ลิ้นจี่ มะม่วง และลำไย โดยสามารถนำผลผลิตที่ได้จากการทำสวนทำไร่มาบริโภคในครัวเรือนได้อย่างพอเพียง และหมู่บ้านมีพื้นที่เพียงพอสำหรับการปลูกพืชไร่พืชสวน รวมทั้งมีการจัดการน้ำเพื่อใช้ในการเกษตรอย่างพอเพียงในแต่ละปี เป็นการแสดงให้เห็นว่ามีการปฏิบัติตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในระดับครอบครัว และพบว่ามีการรวมกลุ่มเพื่อจำหน่ายผลผลิตที่ได้จากการทำพืชไร่พืชสวน โดยจะมีพ่อค้ามารับถึงหมู่บ้านแล้วนำไปจำหน่ายที่ตลาดกลางต่อไป แสดงให้เห็นว่ามีการรวมกลุ่มกันภายในหมู่บ้านเพื่อให้เกิดผลประโยชน์ร่วมกัน แสดงให้เห็นว่ามีการปฏิบัติตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในระดับชุมชน จึงสรุปได้ว่าหมู่บ้านมีความพอเพียงในเรื่องพืชไร่พืชสวน

3) พืชผักสวนครัว

ในหมู่บ้านมีการปลูกพืชผักสวนครัวไว้บริโภคอย่างพอเพียงในระดับครอบครัว เนื่องจากมีพื้นที่ว่างภายในบ้านพักอาศัยเพียงพอต่อการปลูกพืชผักสวนครัว และชาวบ้านนิยมที่จะปลูกพืชผักสวนครัวไว้เองในบริเวณบ้านเพื่อไว้ใช้ประกอบอาหารภายในครัวเรือน เนื่องจากเวลาไปซื้อผักที่ตลาดนั้นจะเสียค่าน้ำมันรถมากกว่าค่าผักที่ไปซื้อ แต่มีบางครั้งที่ต้องเดินทางไปซื้อผักสวนครัวที่ตลาดเนื่องจากผักบางชนิดไม่ได้ปลูกไว้ที่บ้านพักอาศัย เป็นการแสดงให้เห็นว่ามีการปฏิบัติตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในระดับครอบครัว จึงสรุปได้ว่าหมู่บ้านมีความพอเพียงในเรื่องพืชผักสวนครัว

(2) น้ำ

แบ่งออกเป็นน้ำสำหรับอุปโภค น้ำสำหรับบริโภค และน้ำสำหรับใช้ในการเกษตร

1) น้ำสำหรับอุปโภค

ในหมู่บ้านมีน้ำสำหรับอุปโภคอย่างพอเพียงในระดับครอบครัวจนถึงระดับชุมชน โดยในแต่ละหมู่บ้านมีระบบการจัดการน้ำเพื่อใช้ในการอุปโภคด้วยวิธีที่ต่างกัน ได้แก่ ระบบประปาภูเขา ระบบน้ำบาดาล และน้ำจากแม่น้ำน่าน ซึ่งสามารถกระจายน้ำให้แต่ละครัวเรือนได้พอเพียง เป็นการแสดงให้เห็นว่ามีการปฏิบัติตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในระดับครอบครัว ระบบการจัดการน้ำได้รับการจัดการและดูแลจากคนในหมู่บ้าน เพื่อแจกจ่ายน้ำให้พอเพียงสำหรับชุมชน แสดงให้เห็นถึงการร่วมมือกันภายในหมู่บ้านเพื่อจัดการน้ำให้พอเพียงทั้งหมู่บ้านเป็นการปฏิบัติตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในระดับชุมชน จากการศึกษาสรุปได้ว่าหมู่บ้านมีความพอเพียงในเรื่องน้ำสำหรับอุปโภค

2) น้ำสำหรับบริโภค

ในหมู่บ้านมีน้ำสำหรับบริโภคอย่างพอเพียงในระดับครอบครัวจนถึงระดับชุมชน โดยในแต่ละหมู่บ้านมีการจัดการน้ำเพื่อนำมาใช้ในการบริโภคด้วยวิธีที่ต่างกัน ได้แก่ ระบบประปาภูเขา และระบบน้ำบาดาล โดยทุกระบบสามารถให้บริการได้พอเพียงทุกครัวเรือน จึงสามารถสรุปได้ว่าทุกหมู่บ้านมีการปฏิบัติตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในระดับครอบครัว น้ำที่นำมาบริโภคนั้น

เกิดจากการจัดการของคนในหมู่บ้านเพื่อให้บริการได้ทั่วถึงทั้งหมู่บ้าน แสดงให้เห็นถึงการปฏิบัติตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในระดับชุมชน จากการศึกษาสรุปได้ว่าหมู่บ้านมีความพอเพียงในเรื่องน้ำสำหรับบริโภค

3) น้ำใช้ในการเกษตร

ในหมู่บ้านมีน้ำใช้ในการเกษตรอย่างพอเพียงในระดับครอบครัวจนถึงระดับชุมชน โดยแต่ละหมู่บ้านมีการจัดการน้ำในการเกษตรแตกต่างกัน ได้แก่ ระบบประปาภูเขา และระบบเหมืองฝาย ซึ่งสามารถแบ่งปันน้ำมาใช้ในการเกษตรให้แต่ละครัวเรือนได้อย่างพอเพียง ซึ่งเป็นการจัดการน้ำเพื่อการเกษตรที่มีการสืบทอดมาตั้งแต่โบราณ จึงแสดงให้เห็นว่ามีการปฏิบัติตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในระดับครอบครัว พบการแต่งตั้งนายฝาย กรรมการฝาย เป็นผู้ดูแลการใช้น้ำในการเกษตรให้พอเพียงสำหรับทุกพื้นที่ รวมถึงยังมีความเชื่อในการเลี้ยง ฝั่มเหมือง ฝั่มฝาย โดยจะทำการเลี้ยงร่วมกันของทุกหมู่บ้านที่ใช้น้ำจากเหมืองฝายนั้น ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการรวมกลุ่มกันภายในชุมชนเพื่อให้เกิดผลประโยชน์ร่วมกัน จึงตอบสนองต่อการปฏิบัติตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในระดับชุมชน จึงสรุปได้ว่าหมู่บ้านมีความพอเพียงในเรื่องน้ำใช้ในการเกษตร

(3) สัตว์ในพื้นที่ (สัตว์ที่นำมาบริโภค)

ในหมู่บ้านมีสัตว์ที่นำมาบริโภคอย่างพอเพียงในระดับครอบครัวจนถึงระดับชุมชน พบการเลี้ยงสัตว์เพื่อนำมาบริโภค และนำมาประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ สัตว์ที่พบได้แก่ ไก่ สุกร และปลา โดยแต่ละครอบครัวมีการเลี้ยงสัตว์ไว้อย่างพอเพียงต่อความต้องการในการบริโภค เพราะการเลี้ยงสัตว์เพื่อนำมาบริโภคนั้นมีค่าใช้จ่ายที่ต่ำกว่าการซื้อ และในการใช้สัตว์เพื่อนำมาเลี้ยงฝั่มนั้น มีน้อยครั้งในแต่ละปีจึงไม่จำเป็นที่จะต้องซื้อมาเตรียมไว้ในปริมาณที่มาก จึงแสดงให้เห็นว่ามีการปฏิบัติตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในระดับครอบครัว และมีการร่วมกันเลี้ยงปลา โดยการส่งเสริมการรักษาสภาพแม่น้ำให้อุดมสมบูรณ์ ทำให้ชาวบ้านมีปลาพอเพียงสำหรับใช้บริโภคตลอดทั้งปี จึงตรงกับการปฏิบัติตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในระดับชุมชน จึงสรุปได้ว่าหมู่บ้านมีความพอเพียงในเรื่องสัตว์ที่นำมาบริโภค

9.2 ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับเครื่องนุ่งห่ม

ในหมู่บ้านไม่มีความพอเพียงในปัจจุบันเรื่องเครื่องนุ่งห่ม พบเพียงหมู่บ้านดอนมูลที่ยังมีการนำฝ้ายมาแปรรูปให้เป็นเครื่องนุ่งห่มเพื่อให้พอเพียงต่อความต้องการ และมีการรวมกลุ่มของชาวบ้านเพื่อช่วยกันเพิ่มผลผลิตให้ได้มากยิ่งขึ้นเพื่อจำหน่ายแก่นักท่องเที่ยวสร้างรายได้แก่ชาวบ้านอีกทาง เนื่องจากมีการสืบทอดมาตั้งแต่อดีต โดยชาวบ้านมีความเข้มแข็ง และชัดเจนในการปฏิบัติสืบทอดกันมา แต่ไม่พบการแปรรูปเครื่องนุ่งห่มในหมู่บ้านปางสา และหมู่บ้านต้นฮ้าง เพราะไม่มีการสืบทอดการผลิตปัจจัยทางด้านเครื่องนุ่งห่มมาจากคนรุ่นก่อน รวมถึงไม่มีวัตถุดิบที่จะนำมาแปรรูป สรุปได้ว่าหมู่บ้านไม่มีความพอเพียงในเรื่องเครื่องนุ่งห่ม

9.3 ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับที่อยู่อาศัย

1) วัสดุ

ในหมู่บ้านไม่มีความพอเพียงในเรื่องวัสดุที่นำมาใช้ในการก่อสร้างบ้านพักอาศัย ในการนำวัสดุมาสร้างบ้านนั้น ชาวบ้านต้องแลกซื้อวัสดุที่ผลิตจากภายนอกหมู่บ้านเพื่อนำมาสร้างบ้าน เนื่องจากในการสร้างบ้านตามยุคสมัยต้องใช้วัสดุที่นำเข้ามาจากพื้นที่อื่น ที่ทางหมู่บ้านไม่สามารถผลิตเองได้ และไม่เลือกที่จะใช้วัสดุท้องถิ่น เช่น ไม้ไผ่ หญ้าแฝก หญ้าคา เนื่องจากไม่มีความคงทนเท่ากับวัสดุสมัยใหม่ บ้านที่ใช้หญ้าแฝกมุงหลังคาต้องทำการเปลี่ยนทุกปี จึงไม่สะดวกแก่การใช้วัสดุสมัยใหม่ที่นำมาจากที่อื่น สรุปได้ว่าหมู่บ้านไม่มีความพอเพียงในเรื่องวัสดุที่นำมาใช้ในการก่อสร้างบ้านพักอาศัย

2) แรงงาน

ในหมู่บ้านไม่มีความพอเพียงในปัจจุบันเรื่องแรงงานในการก่อสร้างบ้านพักอาศัย การสร้างบ้านเจ้าของบ้านต้องจ้างแรงงานจากภายนอกพื้นที่เข้ามารับจ้างสร้างบ้านพักอาศัย เนื่องจากเมื่อต้องการสร้างบ้านที่เปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย ทำให้แรงงานภายในหมู่บ้านไม่มีความรู้ในการที่จะสามารถสร้างบ้านที่ใช้วัสดุสมัยใหม่ได้ จึงต้องจ้างแรงงานที่มีความสามารถจากภายนอกเข้ามาทำการก่อสร้างแทน เจ้าของบ้านจึงเปลี่ยนจากการสร้างบ้านด้วยตนเองเป็นการประกอบอาชีพ

เพื่อสร้างรายได้เพื่อนำมาจ่ายค่าจ้างแรงงานที่มาสร้างบ้านพักอาศัยแทน สรุปได้ว่าหมู่บ้านไม่มีความพอเพียงในเรื่องแรงงานในการก่อสร้างบ้านพักอาศัย

9.4 ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับยารักษาโรค

ในหมู่บ้านไม่มีความพอเพียงในเรื่องพืชสมุนไพรที่นำมาใช้เป็นยารักษาโรค พบเพียงหมู่บ้านดอนมูลเท่านั้นที่ยังมีการปลูกพืชสมุนไพรไว้บริเวณพื้นที่ส่วนกลาง และป่าชุมชนของหมู่บ้าน โดยทางวัดเป็นผู้ดูแล และทำการต้มยาสมุนไพรเพื่อแจกจ่ายแก่ผู้ที่ต้องการ พบสมุนไพรพื้นฐานที่สำหรับใช้ในครัวเรือน และสมุนไพรที่ใช้สำหรับการรักษาโรคต่าง ๆ นอกเหนือจากสมุนไพรพื้นฐานแต่ก็ยังมีเพียงชาวบ้านส่วนน้อยเท่านั้นที่มาต้มน้ำมันสมุนไพรเพื่อช่วยบำรุงกำลัง แต่ก็ยังไม่ได้นำสมุนไพรมาใช้ให้เกิดประโยชน์อย่างเต็มที่ เพราะไม่มีผู้ที่สามารถค้นหาและบอกถึงสรรพคุณของสมุนไพรได้ โดยชาวบ้านนิยมไปทำการรักษาที่อานามัยในบริเวณใกล้เคียง ในโครงการ 30 บาท ซึ่งมีความสะดวก และรวดเร็วกว่าการใช้พืชสมุนไพรรักษา สรุปได้ว่าหมู่บ้านไม่มีความพอเพียงในปัจจัยเรื่องพืชสมุนไพร

จากการศึกษาพบว่าในหมู่บ้านยังมีการผลิตปัจจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับอาหาร และเครื่องดื่ม ได้อย่างเพียงพอต่อความต้องการตรงกับ การปฏิบัติตามแนวคิดพอเพียงในระดับครอบครัว และสามารถพัฒนาต่อไปยังระดับชุมชน ส่วนปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับเครื่องนุ่งห่ม และยารักษาโรค มีเพียงหมู่บ้านดอนมูลเท่านั้นที่มีการผลิตอย่างเพียงพอต่อความต้องการและตรงกับ การปฏิบัติตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในระดับบุคคล และครอบครัว และปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับที่อยู่อาศัยไม่พบการปฏิบัติตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง สรุปได้ว่าพบการปฏิบัติตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงตั้งแต่ระดับครอบครัว จนถึงระดับชุมชนเท่านั้น และไม่พบการปฏิบัติตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในระดับประเทศ

10. สรุปผลการศึกษา

จากการศึกษาองค์ประกอบทางภูมิปัญญาท้องถิ่นกับความพอเพียง พบว่าชาวบ้านมีการให้ความสำคัญต่อบัจจัยพื้นฐานแตกต่างกัน โดยหมู่บ้านยังให้ความสำคัญกับการผลิตองค์ประกอบทางภูมิทัศน์ที่เกี่ยวข้องกับอาหารและเครื่องดื่มเพื่อให้มีผลผลิตอย่างพอเพียง จึงสรุปองค์ประกอบทางภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สัมพันธ์กับบัจจัยพื้นฐาน ที่อยู่ในเกณฑ์พิจารณาเรื่องความพอเพียง และยังมีการผลิตบัจจัยเหล่านี้อยู่ต่อไป โดยสามารถนำไปประยุกต์ใช้เพื่อสร้างสรรค์สภาพแวดล้อมทางกายภาพของจังหวัดน่านต่อไปดังนี้

1) ข้าว

มีการทำนาเพื่อผลิตข้าวไว้ใช้สำหรับบริโภคอย่างพอเพียง และยังให้ความสำคัญในการผลิตข้าวเพื่อใช้บริโภคให้พอเพียงภายในหมู่บ้าน เพราะว่าเป็นอาชีพหลักที่ทำสืบต่อกันมา โดยชาวบ้านจะเก็บข้าวไว้สำหรับบริโภคให้พอเพียงตลอดปี และถ้ามีเหลือก็จะแบ่งปันแก่ญาติพี่น้องต่อไป จึงสามารถสรุปได้ว่าในบัจจัยเรื่องข้าว นั้น ในหมู่บ้านยังคงให้ความสำคัญในการผลิตข้าวเพื่อใช้ไว้สำหรับบริโภคต่อไป

2) พืชไร่ พืชสวน

มีการปลูกพืชไร่พืชสวนไว้บริโภคในครัวเรือนอย่างพอเพียง ในหมู่บ้านมีการปลูกพืชไร่พืชสวนแตกต่างกันออกไป ได้แก่ พริก ผักกาด มะเขือ อ้อย ข้าวโพดพริกแดง ใบบายาบอบ หอม กระเทียม กระหล่ำปลี ลิ้นจี่ มะม่วง และลำไย ซึ่งสามารถผลิตได้พอเพียงต่อการบริโภค และสามารถส่งออกไปขายภายนอกหมู่บ้าน สร้างรายได้เข้าสู่หมู่บ้านเพื่อนำไปแลกเปลี่ยนเป็นบัจจัยอื่น ๆ ได้อีกทางหนึ่ง และยังได้รับการส่งเสริมในเรื่องของประเภทของพืชผลต่าง ๆ จากทางการเกษตร จึงสามารถสรุปได้ว่าในบัจจัยเรื่องพืชไร่ พืชสวนนั้น ในหมู่บ้านยังคงมีการผลิตผลผลิตเพื่อใช้บริโภค และจำหน่ายต่อไป

3) พืชผักสวนครัว

มีการปลูกพืชผักสวนครัวไว้สำหรับบริโภคในครัวเรือนอย่างพอเพียง พบว่ามีการปลูกพืชผักสวนครัวไว้ในบริเวณบ้าน เพื่อใช้ในการบริโภคภายในครอบครัวอย่างพอเพียง ได้แก่ ผักชี สะระแน้ พริก ตะไคร้ มะละกอ ข่า หอม ตำลึง มะเขือปู ผักกาด และมะเขือ โดยชาวบ้านนิยมที่จะปลูกพืชผักสวนครัวเพื่อไว้ใช้ประกอบอาหาร เพราะมีความสะดวกสบาย และเวลาไปซื้อผักที่ตลาดนั้นจะเสียค่าน้ำมันรถมากกว่าค่าผักเสียอีก จึงสามารถสรุปได้ว่าในปัจจุบันเรื่องพืชผักสวนครัว ในหมู่บ้านยังคงมีการปลูกไว้ในบริเวณบ้านเพื่อใช้ในการประกอบอาหาร และบริโภคภายในครัวเรือนต่อไป

4) น้ำ

มีการใช้และจัดการน้ำสำหรับคนในชุมชนอย่างพอเพียง จากการสำรวจหมู่บ้านพบว่ายังคงให้ความสำคัญกับการใช้น้ำเพื่ออุปโภค บริโภค และใช้ในการเกษตร โดยแต่ละหมู่บ้านบ้านจะมีวิธีการจัดการน้ำให้พอเพียงแตกต่างกันออกไป ได้แก่ ระบบประปาภูเขา การท่อน้ำจากแม่น้ำ นานมาใช้ การใช้บ่อขุด และการใช้เหมืองฝายเพื่อท่อน้ำเข้ามาในพื้นที่การเกษตร ระบบน้ำในการเกษตรยังมีความสำคัญต่อการผลิตปัจจัยเรื่องข้าว และพืชไร่ พืชสวนจึงสามารถสรุปได้ว่าในหมู่บ้านยังคงมีการจัดการน้ำให้พอเพียงสำหรับทุกครัวเรือน ในเรื่องน้ำสำหรับอุปโภค บริโภค และน้ำใช้ในการเกษตร

5) สัตว์ที่เลี้ยงไว้เพื่อบริโภค

มีการในครัวเรือนเลี้ยงสัตว์ไว้เพื่อบริโภคอย่างพอเพียง ในหมู่บ้านยังมีการเลี้ยงสัตว์เพื่อการบริโภคในครัวเรือนอย่างพอเพียง เพราะการเลี้ยงสัตว์เพื่อนำมาบริโภคนั้นมีค่าใช้จ่ายที่ต่ำกว่าการซื้อ และในการใช้สัตว์เพื่อนำมาเลี้ยงฝันั้น มีน้อยครั้งในแต่ละปีจึงไม่จำเป็นที่จะต้องซื้อมาเตรียมไว้ในปริมาณที่มาก จึงสามารถสรุปได้ว่าในปัจจุบันเรื่องสัตว์ที่เลี้ยงไว้สำหรับบริโภคนั้น ในหมู่บ้านยังคงมีการผลิตให้พอเพียงสำหรับทุกครัวเรือนต่อไป แต่ยังคงพบว่ามีสัตว์บางประเภทที่ชาวบ้านไม่นิยมเลี้ยงไว้เพื่อการบริโภคแล้ว ได้แก่ สุกร แต่จะเลี้ยงไว้เพื่อการจำหน่ายแทน

จากการศึกษาพบว่าหมู่บ้านยังให้ความสำคัญกับการผลิตปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับอาหาร และเครื่องดื่มนำมาซึ่งความพอเพียงต่อความต้องการของชาวบ้านในแต่ละหมู่บ้าน ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับอาหาร และเครื่องดื่มนั้นยังคงอยู่ต่อไป สรุปได้ว่าถ้าพิจารณาหมู่บ้านโดยทั่วไปในจังหวัดน่านจะพบความพอเพียงในเรื่องของอาหารและเครื่องนุ่งห่มอย่างชัดเจน

หมู่บ้านดอนมูลเป็นหมู่บ้านที่มีการปฏิบัติตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ในปัจจัยพื้นฐานเรื่องอาหารและเครื่องดื่มนั้น เรื่องเครื่องนุ่งห่ม เรื่องที่อยู่อาศัย และเรื่องยารักษาโรค โดยสามารถผลิตและจัดการปัจจัยพื้นฐานให้มีความพอเพียงสำหรับคนในหมู่บ้าน และสามารถจำหน่ายเพื่อสร้างรายได้แก่หมู่บ้านอีกทางหนึ่ง และมีแนวโน้มที่จะพัฒนาขึ้นไปในทางที่ดี

โดยหมู่บ้านดอนมูลมีความแข็งแกร่งและภูมิใจในวัฒนธรรมของตนเอง ทั้งในเรื่องของการเป็นชุมชนชาวไทลื้อที่เป็นปึกแผ่น มีความสามัคคีภายในหมู่บ้าน มีการใช้พื้นที่ของหมู่บ้านร่วมกัน ทำให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างคนในหมู่บ้าน เกิดความร่วมมือกันในการผลิตปัจจัยพื้นฐานต่าง ๆ เพื่อใช้ภายในหมู่บ้านได้อย่างพอเพียง มีการร่วมมือกันเพื่อช่วยกันอนุรักษ์ทรัพยากรต่าง ๆ ที่นำมาใช้ในการผลิตปัจจัยพื้นฐานให้สามารถมีใช้ได้อย่างพอเพียงและยั่งยืน แสดงให้เห็นว่าเป็นการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นและทรัพยากรของหมู่บ้านดอนมูล และสามารถนำหมู่บ้านดอนมูลมาเป็นแบบอย่างในการพัฒนาหมู่บ้านอื่น ๆ เพื่อให้สามารถมีความพอเพียงในการผลิต และจัดการปัจจัยพื้นฐานได้ด้วยตนเองอย่างพอเพียง

จากการศึกษาพบว่าการเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์ท้องถิ่นส่งผลต่อความพอเพียงของปัจจัยพื้นฐานซึ่งได้แก่ อาหาร เครื่องดื่ม เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค ตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ในที่นี้ปัจจัยพื้นฐานที่ส่งผลต่อภูมิทัศน์ท้องถิ่นที่เห็นได้เด่นชัด ได้แก่ อาหาร เครื่องดื่ม และที่อยู่อาศัย โดยแสดงให้เห็นในทางกลับกันว่าความพอเพียงของปัจจัยพื้นฐานส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ท้องถิ่นเช่นกัน ได้ดังนี้

ปัจจัยพื้นฐานเรื่องอาหารและเครื่องดื่ม ได้แก่ ข้าว พืชไร่พืชสวนและแหล่งน้ำ การปลูกข้าวและพืชไร่พืชสวนทำให้เกิดสภาพแวดล้อมของพื้นที่ทำการเกษตรและสภาพแวดล้อมโดยรวมของหมู่บ้านนั้น ๆ อย่างชัดเจน ถ้าเกิดการเปลี่ยนแปลงชนิดของพืชพรรณที่นำมาปลูกในหมู่บ้าน จะทำให้ลักษณะของพื้นที่เกษตรกรรมเดิมเปลี่ยนแปลงไป เช่น การปลูกข้าวมีลักษณะพื้นที่เป็น

แปลงนาหรือไร่ข้าว ดังนั้นภูมิทัศน์ของพื้นที่เกษตรกรรมจะมีลักษณะเป็นพื้นที่ราบโล่งที่มีระดับ
ต้นไม้น้อยนัก ถ้าเกิดการเปลี่ยนแปลงพื้นที่นาข้าวหรือไร่ข้าวเพื่อปลูกพืชพรรณอื่น เช่น ไม้ยืนต้น
จะทำให้ภูมิทัศน์ของพื้นที่เกษตรกรรมในหมู่บ้านเปลี่ยนแปลงไป ในเรื่องแหล่งน้ำ ถ้าเกิดการ
เปลี่ยนแปลงแหล่งน้ำหรือขาดแคลนน้ำในหมู่บ้านจะส่งผลต่อการทำการเกษตรของหมู่บ้าน
ภูมิอากาศของหมู่บ้าน การเปลี่ยนแปลงของกิจกรรมที่เกิดขึ้นบริเวณริมน้ำ รวมทั้งส่งผลกระทบต่อ
สภาพแวดล้อมโดยรวมของหมู่บ้านด้วย

ปัจจัยพื้นฐานเรื่องที่อยู่อาศัย ปัจจุบันลักษณะที่อยู่อาศัยของหมู่บ้านเริ่มมีการ
เปลี่ยนแปลงวัสดุที่ใช้ในการก่อสร้าง จากการใช้วัสดุที่สามารถหาได้ในท้องถิ่น เช่น ไม้ หญ้าแฝก
ตองติง เปลี่ยนเป็นการใช้วัสดุที่นำเข้ามาจากภายนอกหมู่บ้าน เช่น อิฐ ปูน กระเบื้อง เหล็ก รวมถึง
การก่อสร้างพื้นที่พักอาศัยที่มีขนาดใหญ่ขึ้นตามความต้องการที่มากขึ้น ส่งผลให้พื้นที่ว่างสำหรับ
ปลูกพืชพรรณ และพื้นที่ประกอบกิจกรรมอื่นภายในบริเวณบ้านลดลง ซึ่งการเปลี่ยนแปลงนี้ส่งผล
ต่อเอกลักษณ์ความเป็นท้องถิ่นของหมู่บ้าน จากการเปลี่ยนแปลงวัสดุและรูปแบบการก่อสร้างทำ
ให้บ้านพักอาศัยแบบใหม่มีอากาศภายในบ้านร้อนกว่าบ้านพักอาศัยแบบเก่า ทำให้ชาวบ้านต้อง
พึ่งการใช้เครื่องปรับอากาศหรือพัดลม เพื่อเพิ่มความเย็นให้แก่คนในครอบครัว ทำให้เกิดการ
เปลี่ยนแปลงสภาพความเป็นอยู่ของชาวบ้านจากรูปแบบเดิม และการเปลี่ยนแปลงปัจจัยพื้นฐาน
เรื่องที่อยู่อาศัยยังส่งผลกระทบต่อภูมิทัศน์ของที่อยู่อาศัยและภูมิทัศน์โดยรวมของหมู่บ้านด้วย

จากการศึกษาพบว่าหมู่บ้านมีความพอเพียงในปัจจุบันพื้นฐานเรื่องอาหารและเครื่องดื่ม แต่
พบว่าปัจจัยพื้นฐานในเรื่องเครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค เกิดการเปลี่ยนแปลงจาก
แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง และยังไม่พอเพียงต่อความต้องการใช้ของหมู่บ้าน จึงเสนอแนะในการ
ใช้ปัจจัยพื้นฐานเหล่านี้ให้เกิดความพอเพียง ดังนี้

ปัจจัยพื้นฐานเรื่องเครื่องนุ่งห่ม พบเพียงหมู่บ้านดอนมูลที่ยังมีการผลิตเองเพื่อใช้ใน
หมู่บ้าน และส่งออกจำหน่ายเพื่อสร้างรายได้ให้แก่ชาวบ้าน เนื่องจากหมู่บ้านดอนมูลมีการสืบ
ทอดวิธีการทอผ้ามาแต่ในอดีต โดยชาวบ้านมีการรวมตัวรักษากฎมีปัญญาดั้งเดิมของชุมชนไทลื้อ
และปฏิบัติสืบต่อกันมา แต่ในหมู่บ้านปางสา และหมู่บ้านต้นฮ้างไม่พบการปฏิบัติสืบต่อกันมาใน
เรื่องของการทอผ้าเพื่อใช้ในครัวเรือนเช่นเดียวกับหมู่บ้านดอนมูล จึงไม่สามารถผลิตใช้ได้เองใน
ครัวเรือน จึงเสนอแนะแนวทางให้หมู่บ้านปางสาและหมู่บ้านต้นฮ้างที่ไม่มีความพอเพียงในเรื่อง

เครื่องนุ่งห่มให้สามารถมีความพอเพียงด้วยการพึ่งพา หรือแลกเปลี่ยนปัจจัยพื้นฐานเรื่องเครื่องนุ่งห่มกับหมู่บ้านใกล้เคียงที่สามารถผลิตปัจจัยพื้นฐานประเภทนี้ได้เองโดยใช้เงินเป็นตัวกลาง และส่งเสริมการรวมกลุ่มกันระหว่างหมู่บ้านเพื่อพัฒนาความรู้ความสามารถในการผลิตปัจจัยพื้นฐานเรื่องเครื่องนุ่งห่ม

ปัจจัยพื้นฐานเรื่องที่อยู่อาศัย หมู่บ้านเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงวัสดุที่ใช้ในการก่อสร้าง จากการใช้วัสดุที่สามารถหาได้ในท้องถิ่น เช่น ไม้ หญ้าแฝก ตอติง เปลี่ยนเป็นการใช้วัสดุที่นำเข้ามาจากภายนอกหมู่บ้าน เช่น อิฐ ปูน กระเบื้อง เหล็ก เนื่องจากเชื่อว่าวัสดุที่นำเข้ามามีความคงทนมากกว่าวัสดุที่หาได้ในท้องถิ่น จึงเสนอแนะการพัฒนาหมู่บ้านให้สามารถมีความพอเพียงในเรื่องที่อยู่อาศัยด้วยการสร้างความเชื่อมั่นในประโยชน์ใช้สอยจากวัสดุธรรมชาติในพื้นที่ดินและภูมิปัญญาในการก่อสร้างเดิม และสามารถประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับเทคโนโลยีภายนอกและวัสดุที่นำเข้ามาจากภายนอก เช่น การใช้ไม้ในการสร้างอาคารแบบดั้งเดิมโดยใช้เทคโนโลยีภายนอกสร้างความคงทนแก่ตัวที่อยู่อาศัย เป็นต้น เพื่อเป็นการลดการนำวัสดุจากภายนอกมาใช้เพียงอย่างเดียวและสามารถใช้ประโยชน์จากวัสดุในท้องถิ่นได้อย่างพอเพียง

ปัจจัยพื้นฐานเรื่องยารักษาโรค พบเพียงหมู่บ้านดอนมูลที่ยังมีการใช้พืชสมุนไพรเพื่อใช้ภายในหมู่บ้าน เนื่องจากชาวบ้านมีความเชื่อว่าสมุนไพรสามารถรักษาโรค และการรวมกลุ่มกันในการรักษาภูมิปัญญาให้สืบทอดมาสู่ปัจจุบัน แต่ในหมู่บ้านปางสา และหมู่บ้านต้นอ่าง ไม่พบการใช้พืชสมุนไพรในหมู่บ้านเนื่องจากไม่มีผู้รู้ และไม่สามารถหาสมุนไพรจากป่ามาใช้ได้ จึงนิยมใช้บริการจากอนามัยและโรงพยาบาลแทน จึงเสนอแนะการพัฒนาหมู่บ้านให้สามารถมีความพอเพียงในเรื่องยารักษาโรค ด้วยการส่งเสริมการให้ความรู้เกี่ยวกับสมุนไพรในการรักษาโรคจากผู้ที่มีความรู้ความสามารถ หรือการรวมกลุ่มกันระหว่างหมู่บ้านที่มีความรู้ถ่ายทอดสู่หมู่บ้านที่ยังขาดแคลน เพื่อให้ชาวบ้านมีความรู้ในการใช้พืชสมุนไพรเพิ่มมากขึ้นจนสามารถหาสมุนไพรพื้นฐานเพื่อใช้ในครัวเรือนได้ด้วยตนเอง

หมู่บ้านปางสาและหมู่บ้านต้นอ่างยังไม่มี ความพอเพียงของปัจจัยพื้นฐานเรื่องเครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรคในระดับหมู่บ้าน จึงเสนอแนะให้มีการรวมกลุ่มกันระหว่างหมู่บ้านเพื่อช่วยกันผลิต และแลกเปลี่ยนปัจจัยพื้นฐานภายในกลุ่มหมู่บ้าน และในแต่ละ

หมู่บ้านควรมีการนำเข้าปัจจัยพื้นฐานจากภายนอก และส่งออกผลผลิตภายในหมู่บ้านในปริมาณ
ที่สมดุลกัน ซึ่งสามารถพัฒนาให้หมู่บ้านกลายเป็นกลุ่มของหมู่บ้านที่มีความพอเพียง

เอกสารอ้างอิง

- กนก ฤกษ์เกษม. ยุทธศาสตร์การพัฒนาเศรษฐกิจภาคเหนือตอนบน เศรษฐกิจการเกษตร : ระบบการผลิตพืช. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544.
- เกษม วัฒนชัย. การเรียนรู้ที่แท้และพอเพียง. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน, 2549.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. แนวคิดเศรษฐกิจชุมชน ข้อเสนอทางทฤษฎีในบริบทต่างสังคม. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สร้างสรรค์, 2544.
- ชัยวัฒน์ นนอร์รัตน์. เศรษฐกิจและสวัสดิการชุมชน การบริหารที่ใช้ชุมชนเป็นฐาน. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สร้างสรรค์, 2546.
- พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต). การพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development). พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโกมลคีมทอง, 2546.
- ยศ สันตสมบัติ. พลวัตและความยืดหยุ่นของสังคมชาวนา : เศรษฐกิจชุมชนภาคเหนือ และการปรับกระบวนการทัศน์ว่าด้วยชุมชนในประเทศโลกที่สาม. เชียงใหม่ : บริษัทวิทอินดีไซน์ จำกัด, 2546.
- รัตนพร เศรษฐกุล. หนึ่งศตวรรษเศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านภาคเหนือ. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สร้างสรรค์, 2546.
- ลือชัย จุลาสัย. การพัฒนาเศรษฐกิจภาคเหนือตอนบน. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543.
- สมนึก ชัชวาล. การศึกษาภูมิปัญญาเกษตรกรรมพื้นบ้านล้านนา. เชียงใหม่ : ร้านนายณ์พลัสถือปี่เซอริวิส (หอสีชมพู), 2547.
- สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.). เศรษฐกิจพอเพียง ร่วมเรียนรู้ สานข่าย ขยายผล. กรุงเทพฯ : บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), 2549.
- สุนัย เศรษฐบุญสร้าง. แนวทางปฏิบัติ 7 ขั้นสู่วิถีเศรษฐกิจพอเพียง จากแนวปฏิบัติสู่แนวคิดทางทฤษฎีของเศรษฐกิจพอเพียง. กรุงเทพฯ : มูลนิธิวิถีสุข, 2549.
- สุวิทย์ เมษินทรีย์. จุดเปลี่ยนประเทศไทย เศรษฐกิจพอเพียงในกระแสโลกาภิวัตน์. กรุงเทพฯ : บริษัท สยาม เอ็ม แอนด์ บี พับลิชชิ่ง จำกัด, 2549.
- เสรี พงศ์พิศ. เศรษฐกิจพอเพียง การพัฒนาที่ยั่งยืน. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์พลังปัญญา, 2537.

อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว. สิทธิชุมชนท้องถิ่นพื้นเมืองดั้งเดิมล้านนา กรณีศึกษาชุมชนลัวะ ยวน ลื้อ ปกาเกอญอ(กะเหรี่ยง) ในจังหวัดน่าน เชียงราย และเชียงใหม่, กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ นิติธรรม, 2546.

อภิชัย พันธเสน. พุทธเศรษฐศาสตร์ วิวัฒนาการ ทฤษฎีและการประยุกต์กับเศรษฐศาสตร์สาขาต่างๆ, กรุงเทพฯ : บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), 2547.

อรสุดา เจริญรัต. เศรษฐกิจพอเพียงภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย, กรุงเทพฯ : สถาบันวิถิตักษิณ, 2546.